

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัย แนวทางการบริหารสถานศึกษาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของสถานศึกษาขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษามหาสารคาม เขต 2 ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเด็นสำคัญ ดังนี้

1. หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
2. แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารโรงเรียนขนาดเล็ก
3. หลักการ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารสถานศึกษา
4. บริบทสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษามหาสารคาม เขต 2
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

2.1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

“เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”

พระปฐมบรมราชโองการในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2493 และพระบรมราโชวาท และพระราชดำรัสที่ได้พระราชทานไว้ในวโรกาสต่าง ๆ ต่อเนื่องมาตลอดรัชสมัยที่ทรงครองราชย์กว่า 60 ปี (พ.ศ. 2493 - ปัจจุบัน) สะท้อนพระปณิธานที่แน่วแน่ในการมุ่งมั่นให้ประชาชนคนไทยมีความสุขโดยทั่วถึงกัน ประเทศไทยมีความมั่นคงและมีความเจริญก้าวหน้า เนื่องจากประชาชนที่มีความสุขและอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคีปรองดองจะมีผลเชื่อมโยงสู่การพัฒนาชุมชนและประเทศชาติให้เจริญ มั่นคง และก้าวหน้าต่อไป

พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นที่ประจักษ์ชัดแก่ประชาชนไทยโดยทั่วกันว่า เป้าหมายการพัฒนาของประเทศ คือ ให้ประเทศไทยมีความมั่นคงและมีความเจริญก้าวหน้า โดยมีองค์ประกอบสำคัญ คือ ประชาชนต้องมีความสุข พึ่งตนเองได้ ประกอบอาชีพก้าวหน้า มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ทรงแนะนำว่าพื้นฐานสำคัญประการแรกที่จะพัฒนาประเทศให้ประชาชนมีความสุข คือ การสร้าง “ความพอมมี พอกิน พอใช้ ของประชาชน” ตลอดจนพัฒนายกระดับให้ประชาชน “อยู่ดี กินดี” มีฐานะทางเศรษฐกิจมั่นคง และทรงมีพระราช

ประสงค์จะให้ประเทศไทยเป็นประเทศ “พออยู่ พอกิน” หรือ อีกนัยหนึ่ง ให้ประเทศไทยมี “เศรษฐกิจแบบพอมมี พอกิน” ซึ่งต่อมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรับสั่งเรียกคำว่า “เศรษฐกิจแบบพอมมี พอกิน” ว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” และทรงแนะนำว่า ควรเป็นระบบเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งจะทำให้ประชาชนพึ่งตนเองได้ ประชาชนมีฐานะทางเศรษฐกิจมั่นคง ประชาชน มีความสุข ประเทศไทย จะมีความมั่นคงและมีความเจริญก้าวหน้า และทรงชี้ให้เห็นว่า เป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของคนไทยทุกคน ที่ต้องถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ ให้แก่เด็กสืบต่อไป เพื่อรักษา ความมั่นคง และความเจริญก้าวหน้าของประเทศไทยไว้ได้ (มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาประเทศตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, 2555, น. 13)

ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2542 (พ.ศ. 2516 – พ.ศ. 2542) พระบรมราชาบาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับการช่วยเหลือประชาชนให้ มีฐานะความเป็นอยู่ดีขึ้นนั้น ทรงใช้คำว่า “ความพอมมี พอกิน พอใช้ ของประชาชน” หรือ “ความมีกิน มีใช้” หรือ “ความพอกิน พอใช้” หรือ “ความพออยู่ พอกิน” ซึ่งล้วนมีความหมายในลักษณะเดียวกัน คือ ให้ประชาชนพอมมี พอกินสามารถพึ่งตนเองได้และในปี พ.ศ. 2540 ทรงมีพระราชดำรัสให้ประเทศไทยมี “เศรษฐกิจแบบพอมมี พอกิน” ในปีถัดมา (ปี พ.ศ. 2541) รับสั่งเรียก “เศรษฐกิจแบบพอมมี พอกิน” ว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” โดยพระองค์ทรงอธิบายหลักการ/หลักปฏิบัติเพิ่มเติมอย่างสม่ำเสมอในหลายโอกาส หลายวาระ มีสาระเนื้อความสอดคล้องสัมพันธ์ซึ่งกันและกันตลอด เวลา จากการศึกษาพระบรมราชาบาทและพระราชดำรัสในช่วงเวลาดังกล่าว สามารถประมวลแนวพระราชดำริ ออกได้เป็น 6 กลุ่ม ซึ่งเป็นหลักการพื้นฐานของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอ เพียงในระยะต่อมา ดังนี้ คือ 1) การกระทำตามหลักเหตุผล 2) การประหยัด 3) ความรอบรู้ รอบ คอบ ระมัดระวัง 4) ความพอดี ความพอเหมาะ 5) ความสมดุล และ 6) ความรู้ประกอบกับความมีศีลธรรม โดยมีรายละเอียด ดังนี้ (มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาประเทศตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, 2555, น. 16-49)

1. การกระทำตามหลักเหตุผล แนวพระราชดำริเกี่ยวกับการกระทำงานใด ๆ ให้ประสบผลสำเร็จ นอกจากมีวิธีการทำงานที่เหมาะสมแล้ว ยังทรงเตือนให้คำนึงถึงหลักของเหตุและผลความตั้งใจและให้คำนึงถึงผลสำเร็จของงานที่กระทำอยู่เสมอ ดังพระบรมราชาบาทพระราชทานแก่บัณฑิตของจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม 2513

“...ข้าพเจ้าอยากให้ทุกคนคำนึงถึง กฎแห่งเหตุผล ว่าผลที่เกิดขึ้นเพราะเหตุ คือ การกระทำ และผลนั้น จะเป็นผลดีหรือผลเสียก็เพราะกระทำให้ดีหรือให้เสีย ดังนั้น การที่จะทำ งานใดให้บรรลุผลที่พึงประสงค์ จะต้องพิจารณาถึงวิธีการที่เหมาะสมก่อนเป็นเบื้องต้นแล้วลงมือกระทำตามหลักเหตุผลด้วยความตั้งใจจริง และด้วยความสุจริต งานของแต่ละคนจึงจะเป็นผลดีและเชื่อได้ว่า ผลงานของแต่ละคนจะประมวลงกันเป็นความเจริญมั่นคงของบ้านเมืองได้ ดังปรารถนา...”

2. การประหยัด แนวพระราชดำรินในส่วนที่เกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติตนในภาวะที่ประเทศชาติบ้านเมืองเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองนั้น ทรงแนะนำให้ใช้ชีวิตความเป็นอยู่อย่างประหยัด และใช้เหตุใช้ผลในการพิจารณาใช้ชีวิตอย่างประหยัด เพื่อประคับประคองให้อยู่รอดและก้าวหน้าต่อไป ดังพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันขึ้นปีใหม่ เมื่อวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2521

“...วิถีทางดำเนินของบ้านเมืองและของประชาชนโดยทั่วไปมีความเปลี่ยนแปลงมาตลอดเนื่องมาจากความวิปริตผันแปรของวิถีแห่งเศรษฐกิจสังคม การเมือง และอื่น ๆ ของโลก ยากยิ่งที่เราจะหลีกเลี่ยงให้พ้นได้จึงต้องระมัดระวัง ประคับประคองตัวเรามากขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องการเป็นอยู่โดยประหยัด เพื่อที่จะอยู่ให้รอดและก้าวหน้าต่อไปได้โดยสวัสดิ์...”

3. ความรอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง แนวพระราชดำริเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติตนเพื่อให้ทุกคนมีความพร้อมในการประกอบอาชีพ และประสบความสำเร็จในชีวิต นั้นทรงแนะนำให้มี ความรอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง ทรงแนะนำให้รอบรู้ในหลักวิชาต่าง ๆ และพิจารณาหลักวิชาที่เกี่ยวกับการกระทำเรื่องนั้น ๆ อย่างรอบคอบ และนำไปใช้อย่างมีความระมัดระวังคำนึงถึงความถูกต้อง จะทำให้เกิดการประหยัด ดังพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่บัณฑิตของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2505

“...อย่าทะนงตัวว่าวิเศษกว่าผู้อื่น อย่าอวดเก่งเกินไป จะทำการสิ่งใดจงไตร่ตรองให้รอบคอบ...”

4. ความพอดี ความพอเหมาะ เป็นแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติตนและปฏิบัติงานอีกข้อหนึ่ง เพื่อให้ทุกคนรู้จักพิจารณาตามอัตภาพ รู้จักสมรรถนะและศักยภาพของตนเอง ต้องฝึกตนให้รู้จักพอดี พอเหมาะไม่ให้เกิดความฟุ้งเฟ้อ เพราะถ้ามีความฟุ้งเฟ้อมีเท่าไรก็หมดหาเท่าไรก็ไม่พอ ดังพระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะลูกเสือชาวบ้านเมื่อวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2527

“...คนเราที่ฟุ้งเฟ้อ ไม่มีทางที่จะหาทรัพย์มาป้อนความฟุ้งเฟ้อได้ ความฟุ้งเฟ้อนี้เป็นปากหรือเป็นสัตว์ที่หิวไม่หยุด ความฟุ้งเฟ้อนี้ถ้าปากตลอดเวลาจะป้อนไปเท่าไร ๆ ก็ไม่พอ เมื่อป้อนเท่าไร ๆ ไม่พอแล้วก็หาเท่าไร ๆ ก็ไม่พอ ความไม่พอนี้ ไม่สามารถที่จะหาอะไรมาป้อนความฟุ้งเฟ้อนี้ได้ ฉะนั้น ถ้าจะต่อต้านความเดือดร้อน ไม่ใช่จะต้องประหยัดมัธยัสถ์จะต้องป้องกันความฟุ้งเฟ้อ และป้องกันวิธีการที่มักจะใช้เพื่อที่จะมาป้อนความฟุ้งเฟ้อนี้ คือ ความทุจริต ฉะนั้น การที่จะณรงค์ที่จะต่อสู้เพื่อให้คนมัธยัสถ์และประหยัดนั้นก็อยู่ที่ตัวเองไม่ใช่อยู่ที่คนอื่น เมื่ออยู่ที่ตนเอง ไม่อยู่ที่คนอื่นการณรงค์โดยมากมักออกไปข้างนอก จะไปชักชวนคนโน้นชักชวนคนนี้ให้ทำโน่นทำนี่ ที่จริงตัวเองต้องทำเอง ถ้าจะใช้คำว่าณรงค์ก็ต้องณรงค์กับตัวเองต้องฝึกตนให้รู้จักพอดี พอเหมาะ ถ้าไม่พอดีไม่พอเหมาะ มันจะเกิดทุจริตในใจได้...”

5. ความสมดุล เป็นแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยทรงอธิบายว่า ภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมหลายส่วนล้วนแล้วแต่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน เช่น ภาคอุตสาหกรรม ภาคการเกษตร ระบบการศึกษา สังคมความเป็นอยู่ของประชาชนสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม เป็นต้น ดังนั้นการพัฒนาประเทศจึงต้องคำนึงถึง การสร้าง “ความสมดุล” จึงจะทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศประสบผลสำเร็จ และบรรลุเป้าหมาย คือ ประเทศมีความเจริญก้าวหน้า และความมั่นคง ดังพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่บัณฑิตของมหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2517

“...หากมุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจขึ้นให้รวดเร็วแต่ประการเดียว โดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศและของประชาชนโดยสอดคล้องด้วย ก็จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากล้มเหลวได้ในที่สุด ดังเห็นได้ที่อารยประเทศหลายประเทศ กำลังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงอยู่ในเวลานี้...”

6. ความรู้ประกอบกับความมีคุณธรรม แนวพระราชดำริเกี่ยวกับหลักการความประพฤติ และการปฏิบัติตนนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงไว้ในพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสที่เกี่ยวข้องแทบทั้งหมดว่า การดำเนินชีวิตของแต่ละบุคคลให้ประสบความสำเร็จและมีความสุข ต้องใช้หลักวิชาการ ความรู้ควบคู่กับการเป็นคนที่มีคุณธรรมเสมอ กล่าวคือให้พัฒนาทางวัตถุซึ่งเป็นด้านภายนอก และการพัฒนาจิตใจที่เป็นเรื่องภายในควบคู่ไปด้วยกันเสมอ ทั้งนี้ความรู้และศีลธรรม/คุณธรรม หมายถึง ความรู้และศีลธรรม/คุณธรรมของสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องและมีความเหมาะสมกับเรื่องนั้น ๆ คุณธรรมจึงมีหลายชุดไว้เลือกใช้ เช่น ความซื่อสัตย์ ความเพียร ความอดทน เป็นต้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญมากกับการรู้จักใช้ความรู้ทางวิชาการประกอบกับความรู้ทางศีลธรรมคุณธรรม ดังพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่บัณฑิตของมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2504

“...การดำเนินชีวิตโดยใช้วิชาการอย่างเดียวยังไม่เพียงพอ จะต้องอาศัยความรู้รอบตัวและหลักศีลธรรมประกอบด้วย ผู้ที่มีความรู้ดีแต่ขาดความยั้งคิด นำความรู้ไปใช้ในทางมิชอบ ก็เท่ากับเป็นบุคคลที่เป็นภัยแก่สังคมมนุษย์...”

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการ นักการศึกษา องค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ ได้กล่าวถึงความจำเป็น และความสำคัญของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ไว้ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2550, น. 3) กล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียงว่า เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 30 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง และยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

อภิชัย พันธเสน (2550, น. 1-9) กล่าวว่า การพัฒนาในแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเน้นพื้นฐานการพึ่งตัวเองเป็นสำคัญ โดยพยายามนำทรัพยากรในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ขณะเดียวกันก็ต้องไม่เป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ หรือสิ่งแวดล้อม และถ้าหากเป็นไปได้ ต้องฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้นด้วย หรือเป็นการพัฒนาที่เพิ่มพูนในทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ ซึ่งประกอบด้วย ความเพียร ความสามารถ สติปัญญา และการพัฒนาจิต ทุนสังคัม คือ การช่วยเหลือ เผื่อแผ่ ความซื่อสัตย์สุจริต ที่ก่อให้เกิดความร่วมมือกันทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตนเอง และส่วนรวม ทุนทางด้านกายภาพ ไม่ว่าจะเป็นเงินทุน เครื่องมือ เครื่องจักร หรือเทคโนโลยีต่าง ๆ ซึ่งเกิดสถานการณ์ดังกล่าวได้จะต้องปราศจากซึ่งความโลภ หรือความเห็นแก่ตัวมากเกินไป ซึ่งจะสามารถให้เราใช้ชีวิตอยู่ได้โดยรู้จักพอ คือ พอมีพอกิน พอมีพอใช้ และต้องอยู่ในความไม่ประมาท ซึ่งก็เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี สำหรับการพัฒนาประเทศโดยรวมจะต้องมีการพัฒนาเป็นขั้นเป็นตอน โดยใช้หลักวิชาการหรือเทคโนโลยีที่เหมาะสมแก่แต่ละขั้นตอนของการพัฒนา

ธีรพงษ์ มหาวิโร (2550, น. 42) กล่าวว่า ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) ได้นำเอาปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นปรัชญานำทางโดยมุ่งพัฒนาสังคมให้อยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน (Green and Happiness Society) คนไทยมีคุณธรรมหรือความรู้ รู้เท่าทันโลก ครอบครัวยุบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง สังคมสันติสุข เศรษฐกิจมีคุณภาพ เสถียรภาพ และเป็นธรรม สิ่งแวดล้อมมีคุณภาพและทรัพยากรยั่งยืน อยู่ภายใต้ระบบบริหารจัดการประเทศที่มีธรรมาภิบาล ดำรงไว้ซึ่งระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และอยู่ในประชาคมโลกได้อย่างมีศักดิ์ศรี

เสรี พงศพิศ (2550, น. 17) กล่าวว่า โดยที่เศรษฐกิจพอเพียงถือเป็นปรัชญาซึ่งถึงแนวการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสาย กลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ และความพอเพียงนั้นก็หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผน และการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริตและให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

เพ็ญพรรณ ชูติวิศุทธิ์ (2553, น. 152-153) กล่าวถึงปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงว่าเริ่มเข้ามา มีบทบาทในแผนและทิศทางในการพัฒนาประเทศจนได้รับการบรรจุไว้ในแผนพัฒนาการศึกษา เริ่มจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคม และมุ่งเน้นให้คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ได้ัญเชิญปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาและบริหารประเทศ ควบคู่ไปกับกระบวนการพัฒนาแบบบูรณาการเป็นองค์รวมที่มีคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) เพื่อให้เป็นไปตามพันธกิจในการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ พร้อมคุณธรรม ภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคนและสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ในระยะ 5 ปี ดังนั้นในช่วงแผนพัฒนาฉบับที่ 10 จึงให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนใน 3 มิติ คือ การพัฒนาคนให้มีคุณธรรม นำความรู้และสนับสนุนการเพิ่มขีดความสามารถของประเทศ ในขณะเดียวกันมุ่งเสริมสร้างคนไทยให้มีสุขภาวะที่ดี ควบคู่กับการเสริมสร้างคนไทยให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข การคุ้มครองทางเศรษฐกิจและสังคม กระบวนการยุติธรรม การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพและมีความปลอดภัยในการดำเนินชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับวิสัยทัศน์และแนวทางการพัฒนาประเทศไทยสู่ปี 2570 ที่มีสาระสำคัญ คือ การกลับเข้าสู่ทิศทางการพัฒนาบนรากฐานของสังคมไทยที่อยู่บนกรอบแนวคิดของการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และให้ความสำคัญกับการพัฒนาประเทศที่ต้องอยู่บนพื้นฐานของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อลดความเสี่ยง สร้างภูมิคุ้มกัน นำไปสู่การพึ่ง ตนเองได้ทั้งในระดับปัจเจกชน ระดับครัวเรือน ระดับชุมชน ระดับ ภูมิภาคและระดับประเทศ ด้วยการพัฒนาในทุกมิติจะต้องอยู่ภายใต้หลักการของความพอประมาณ มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี คน ชุมชน สังคม ต้องมีความรู้ (รอบรู้รอบคอบ ระมัดระวัง) และมีคุณธรรม (ซื่อสัตย์สุจริต ขยันอดทน สติปัญญา แบ่งปัน) และมีการกำหนดพันธกิจที่จะต้องมีการพัฒนาประเทศตามระยะแผนพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 11 ให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์บนหลักการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การปฏิบัติทุกมิติของการพัฒนา

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2555, น. คำนำ) ได้กล่าวถึง การนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาประเทศ โดยในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ทุกส่วนภาคในสังคมไทยเห็นพ้องร่วมกัน น้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาประเทศอย่างต่อเนื่องเพื่อมุ่งให้เกิดภูมิคุ้มกันและการบริหารจัดการลดความเสี่ยงอย่างเหมาะสมเพื่อให้การพัฒนาประเทศสู่ความสมดุลและยั่งยืน

พรชัย เจดามาน (2556, น. 2) กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ทรงพระราชทานให้ประชาชนคนไทยรับรู้ เพื่อเป็นหลักคิดและชี้แนะแนวทางปฏิบัติให้เข้าถึงพื้นฐานของการดำรงชีวิตบนทางสายกลางและความไม่ประมาท เป็นแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ตนเอง ชุมชน สังคมและประเทศชาติ ด้วยการดำรงชีวิตอย่างสมดุลและมีสติ โดยมุ่ง เน้นให้ผู้บริโภคหรือผลิตภายใต้ขอบเขต ข้อจำกัดของรายได้หรือทรัพยากรไปก่อน เมื่อเข้มแข็งแล้วจึงขยายอย่างมีขั้นตอน รอบคอบมุ่งไปสู่เป้าหมายเพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจทั้งนี้ โดยพื้นฐานของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมองว่า โครงสร้างจะเข้มแข็งขึ้นได้อยู่ที่ประเด็นหลัก 2 ประการ คือ 1) ความสัมพันธ์กันระหว่างผลผลิตและการบริโภค และ 2) ความสามารถในการจัดการทรัพยากรได้อย่างเหมาะสม

กระทรวงศึกษาธิการ (2552, น. 13) กล่าวถึงความสำคัญของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงว่ามีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศใน 6 ประการ ดังนี้ 1) เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่มีความสำคัญยิ่งสำหรับการขจัดความยากจน และการลดความเสี่ยงทางเศรษฐกิจ 2) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นพื้นฐานของการสร้างพลังอำนาจของชุมชน และการพัฒนา ศักยภาพชุมชนให้เข้มแข็งเพื่อเป็นฐานรากของการพัฒนาประเทศ 3) เศรษฐกิจพอเพียงช่วยยกระดับความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัด้วยการสร้าง ข้อปฏิบัติในการทำธุรกิจที่เน้นผลกำไรระยะยาวในบริบทที่มีการแข่งขัน 4) หลักการเศรษฐกิจพอเพียงมีความสำคัญยิ่งต่อการปรับปรุงมาตรฐานของธรรมาภิบาลในการบริหารงานภาครัฐ 5) ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถใช้เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายของชาติ เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันต่อสถานการณ์ที่เข้ามากระทบโดยฉับพลัน เพื่อปรับปรุงนโยบายต่าง ๆ ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น และเพื่อวางแผนยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการเติบโตที่เสมอภาค และยั่งยืน 6) ในการปลูกฝังจิตสำนึกพอเพียง จำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนค่านิยม และความคิดของคน เพื่อให้เอื้อต่อการพัฒนาคน นอกจากนี้ คณะทำงานขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงด้านการศึกษา ได้ระบุถึงความสำคัญ ของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาคนด้านการพัฒนาเพิ่มอีก 4 ประการ ดังนี้ 1) ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงช่วยให้มนุษย์มีความพออยู่ พอกิน พอใช้ พึ่งตนเองได้ และมีความสุขตามอัตภาพ 2) ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงช่วยให้มนุษย์อยู่ร่วมกับผู้อื่น ตลอดจนเสรีภาพในสังคมได้อย่างสันติสุข ไม่เบียดเบียน ไม่เอารัดเอาเปรียบ แบ่งปัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีจิตเมตตา และจิตสาธารณะ 3) ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงช่วยให้มนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน โดยไม่ทำลาย เห็นคุณค่า และมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม 4) ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงช่วยให้มนุษย์อยู่อย่างมีรากเหง้าทางวัฒนธรรม ประเพณี ประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญา ค่านิยม และเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์ของแต่ละบุคคล/สังคม

จากความเป็นมาและความสำคัญของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงถือเป็นปรัชญาที่ถึงแนวการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกะดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงถือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตหรือการดำเนินกิจการงานใด ๆ ที่เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย ซึ่งต้องมีหลักควบคุมตนเองหรือกระบวนการที่เป็นทั้งในลักษณะของรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งผู้ดำเนินชีวิตหรือผู้ปฏิบัติงานเองเท่านั้นที่จะควบคุมหลักต่าง ๆ ได้ไม่ว่าจะเป็นความพอประมาณ ความมีเหตุผล หรือการมีภูมิคุ้มกันที่ดี ที่เรียกว่าทางสายกลาง ซึ่งหากสามารถควบคุมได้และปฏิบัติได้ก็จะสามารถนำพาชีวิต นำพาองค์กร หรือนำพาหน่วยงานไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้อย่างสมบูรณ์แบบ ซึ่งนั่นก็หมายความว่าได้นำพาผู้อื่นไปสู่เป้าหมายดังกล่าวด้วยเช่นกัน

2.1.2 ความหมายของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 เป็นต้นมา แนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานไว้ในพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสเกี่ยวกับหลักการของเศรษฐกิจพอเพียงในวโรกาสต่าง ๆ มีความหมายชัดเจนมากยิ่งขึ้น ทรงแนะนำให้นำหลักการของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เป็นหลักการพัฒนาประเทศ เพราะหลักการของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นรากฐานความมั่นคงของประเทศเป็นทฤษฎีใหม่ เป็นตำราใหม่ สามารถที่จะไปปรับปรุง หรือปรับใช้ให้เศรษฐกิจของประเทศและของโลกพัฒนาดีขึ้นได้ ดังพระราชดำรัสพระราชทานผ่านมูลนิธิชัยพัฒนาเมื่อปี พ.ศ. 2542 ดังนี้ (มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาประเทศตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, 2555, น. 55)

“...เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเสมือนรากฐานของชีวิต รากฐานความมั่นคงของแผ่นดิน เปรียบเสมือนเสาเข็มที่ถูกตอกรองรับบ้านเรือนตัวอาคารไว้นั่นเอง สิ่งก่อสร้างจะมั่นคงได้ก็อยู่ที่เสาเข็ม แต่คนส่วนมากมองไม่เห็นเสาเข็ม และลืมเสาเข็มเสียด้วยซ้ำไป...”

และพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาปี พ.ศ. 2542 ซึ่งทรงขยายความเป็นทฤษฎีที่คิดขึ้น พัฒนาขึ้นใหม่ เพื่อผู้ที่สนใจนำไปปรับใช้พัฒนาทำให้เศรษฐกิจดีขึ้น ดังนี้

“...เศรษฐกิจพอเพียง แปลว่า Sufficiency Economy โดยเขียนเป็นตัวหนาในหนังสือเสร็จแล้วเขาก็มาบอกว่า คำว่า Sufficiency Economy ไม่มีในตำราเศรษฐกิจ จะมีได้อย่างไร เพราะว่าเป็นทฤษฎีใหม่ เป็นตำราใหม่ ถ้ามีอยู่ในตำราก็หมายความว่าเราก่อปี่มา เราลอกเขามา เราไม่ได้ลอก ไม่อยู่ในตำราเศรษฐกิจ เป็นเกียรติที่เขาพูดอย่างที่เขาพูดอย่างนี้ว่า Sufficiency Economy นั้นไม่มีในตำรา การที่พูดว่าไม่มีในตำรานั้นที่ว่าเป็นเกียรตินั้นก็หมายถึง ความว่า เรามีความคิดใหม่ โดยที่ท่านผู้เชี่ยวชาญสนใจ ก็หมายความว่า เราก็สามารถที่จะคิดอะไรได้ จะถูก จะผิด

ก็ช่าง แต่ว่าเขาสนใจ แล้วก็ถ้าเขาสนใจ เขาก็สามารถที่จะไปปรับปรุง หรือไปใช้หลักการ เพื่อที่จะให้เศรษฐกิจของประเทศและของโลกพัฒนาดีขึ้น...”

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการ และนักการศึกษาได้ให้ความหมายของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไว้หลากหลาย และส่วนมากก็จะมีคามหมายสอดคล้องไปในทางเดียวกันตั้งนั้น ผู้วิจัยจึงนำเสนอเฉพาะส่วนของนักวิชาการและนักการศึกษาที่ได้น้อมนำหลักปรัชญาพอเพียงไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่องและปรากฏผลเป็นที่ประจักษ์ ดังนี้

เกษม วัฒนชัย (2550, น. 18) กล่าวว่าหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับทุกประเทศในโลก โดยเฉพาะการสร้างคามเข้มแข็งเพื่อรองรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลง อันเนื่องมาจากกระแสโลกาภิวัตน์

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2550, น. 146-147) ได้ให้คำจำกัดความเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิคณะหนึ่งที่ติดตามพระราชดำรัส และพระราชกระแสอย่างใกล้ชิด และนำมาเรียบเรียงก่อนนำขึ้นกราบบังคมทูลเกล้าฯ ถวายขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตนำออกเผยแพร่มีใจความว่า ปรัชญาเศรษฐกิจแบบพอเพียง ซึ่งถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนถึงระดับรัฐ ทั้งในการบริหารและพัฒนาประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันภายในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผล กระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกัน จะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

สุรยุทธ์ จุลานนท์ (2549, น. ปาฐกถาพิเศษ) ได้กล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่าเป็นแนวทางที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงชี้ให้ประชาชนได้เห็นถึงแนวทางการปฏิบัติตนที่ควรจะเป็น เพื่อให้สามารถดำรงชีพได้โดยไม่เดือดร้อน ซึ่งที่จริงแล้วก็ป็นแนวทางที่มีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของคนไทย และสามารถนำไปใช้ได้ในทุกกระดับ ในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน จนถึงระดับประเทศ

อำพน กิตติอำพน (2554) กล่าวว่า หลักและแก่นแท้ของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือ ปรัชญาที่ชี้ถึงแนวทางในการดำรงชีวิต และการปฏิบัติตนของประชาชนในทุกๆระดับ ทั้งระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน และระดับรัฐบาล หรือประเทศ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศ ให้ดำเนินการไปในทางสายกลาง ไม่สุดโต่ง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ จะเห็นว่าเป้าประสงค์ของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น มีจุดเน้นที่สำคัญที่สุด คือ แนวทางในการปฏิบัติซึ่งมีความหลากหลายเช่นเมื่ออยู่บ้าน ภายในครอบครัว แนวทางปฏิบัติในครอบครัวก็อาจแตกต่างจากแนวทางของนักธุรกิจ ที่มุ่งปฏิบัติในการลงทุน หรือขยายกิจการของบริษัท ดังนั้น แนวทางปฏิบัติจึงขึ้นอยู่กับระดับที่มีความเชื่อมโยงกับระดับของการตัดสินใจ ทั้งในระดับปัจเจก ครอบครัว แนวทางปฏิบัติภายในชุมชน แนวทาง ปฏิบัติในภาคธุรกิจ และแนวทางปฏิบัติของภาครัฐบาล แม้กระทั่งในภาคนิติบัญญัติที่ต้องปฏิบัติตามแนวทาง สายกลาง ไม่สุดโต่ง ไม่เน้นทางใดทางหนึ่ง เพื่อให้อยู่ได้กับโลกาภิวัตน์

มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาประเทศตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (2555, น. 79) กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกๆระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียงหมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี พอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ ดันให้เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายในทั้งนี้จะต้องอาศัย ความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอนและขณะเดียวกันจะต้องเสริม สร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจทุกระดับให้มีสำนึกใน คุณธรรมความซื่อสัตย์สุจริต และ ให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

จากความหมายของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่มีผู้กล่าวไว้ข้างต้นนั้น ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง หลักคิดและแนวทางที่ชี้ให้เห็นถึงการดำรงอยู่และปฏิบัติตนตามทางสายกลางของประชาชนในทุกๆระดับ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงหรือยุคโลกาภิวัตน์ โดยคำนึงถึงความพอเพียง ที่มีกรอบแนวคิดหลัก 3 ห่วง 2 เงื่อนไข คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีระบบภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว โดยการตัดสินใจ และการดำเนินการด้านต่าง ๆ นั้นต้องถูกกำกับด้วยเงื่อนไขความรู้ และคุณธรรมเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุล มั่นคง และยั่งยืน

2.1.3 หลักการ แนวคิด และองค์ประกอบของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2549, น. ฐ) ได้รับพระราชทานหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียงหมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผลรวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทนความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบเพื่อให้สมดุล และพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2546, น. 34-35) โดยอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงร่วมกับสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ได้พัฒนารอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงขึ้นโดยมี ผู้เชี่ยวชาญ และผู้ทรงคุณวุฒิในด้านต่าง ๆ ร่วมกันจัดทำกรอบแนวคิดของทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ที่ตั้งอยู่บนรากฐานของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยการวิเคราะห์ความสอดคล้องและความแตกต่างของความหมายและองค์ประกอบปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ ด้วยวิธีการจำแนกวิเคราะห์ (Parsing) ตามหลักวิธีทางตรรกศาสตร์ และผลการวิเคราะห์สรุปว่า ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีองค์ประกอบด้านต่าง ๆ อย่างสมบูรณ์ที่สามารถใช้เป็นพื้นฐานในการพัฒนากลอบทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ (Foundation for Economic Theory Framework) ได้ โดยองค์ประกอบของการวิเคราะห์ได้จำแนกออกเป็น 5 ส่วน ประกอบด้วย 1) กรอบแนวคิด 2) คุณลักษณะ 3) คำนิยาม 4) เงื่อนไข และ 5) แนวทางปฏิบัติและผลที่คาดว่าจะได้รับ ซึ่งทั้ง 5 ส่วนนี้ จะต้องใช้ประกอบกัน ดังนี้

องค์ประกอบที่ 1 กรอบแนวคิด ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และการปฏิบัติตน (Economic Life Guiding Principle) โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา เป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีลักษณะพลวัต (Dynamic) มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤตเพื่อความมั่นคง และ ความยั่งยืนของการพัฒนา (Sustainability)

องค์ประกอบที่ 2 คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวทางปฏิบัติในทางที่ควรจะเป็น (Normative Prescription) สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ (Scalable) โดยมีแนวคิดทางสายกลาง (Middle Path) เป็นหัวใจสำคัญของกรอบแนวคิดปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียงทางสายกลางในที่นี่ หมายถึง วิธีการ (Means) หรือการกระทำที่พอประมาณ บนพื้นฐานของความมีเหตุผลและสร้างภูมิคุ้มกันที่จะนำไปสู่การพัฒนาแบบ เศรษฐกิจพอเพียง

องค์ประกอบที่ 3 คำนิยาม “ความพอเพียง” (Sufficiency) ประกอบด้วย คุณลักษณะ 3 ประการ พร้อม ๆ กัน ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผลและภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี กล่าวคือ กิจกรรมใด ๆ ที่ขาดคุณลักษณะใดคุณลักษณะหนึ่งไป ก็จะไม่สามารถเรียกได้ว่าเป็นความพอเพียง คุณลักษณะ ทั้ง 3 ประการ ประกอบด้วย

ประการที่ 1 ความพอประมาณ (Moderation) หมายถึง ความพอดีที่ไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไปในมิติต่าง ๆ ของการกระทำ หรือความพอใจในสิ่งที่สมควร ในปริมาณที่เหมาะสมไม่น้อยเกินไปจนก่อให้เกิดความขัดสน และไม่มากเกินไปจนฟุ่มเฟือย จนเกินกำลังของตนเอง

ประการที่ 2 ความมีเหตุผล (Reasonableness) หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอประมาณในมิติต่าง ๆ จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุ ปัจจัย และข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ตลอดจน ผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ และถูกต้องบนพื้นฐานของความรู้คู่คุณธรรม

ประการที่ 3 การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี (Self-Immunity) หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ การกระทำที่สามารถเรียกว่า พอเพียง (Systematic and Dynamic Optimum) มิใช่การคำนึงถึงเหตุการณ์และผลในปัจจุบันเท่านั้นแต่จำเป็นต้องคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตด้วย

องค์ประกอบที่ 4 เงื่อนไข (Condition of Sufficiency Actions) การตัดสินใจประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งเงื่อนไขความรู้ และเงื่อนไขคุณธรรม ดังนี้

เงื่อนไขที่ 1 ความรู้ (Set of Knowledge) ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ อย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน (เพื่อการวางแผน) และความระมัดระวังในการนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดผลในทางปฏิบัติทุกขั้นตอน

เงื่อนไขที่ 2 คุณธรรม (Ethical Qualification) ประกอบด้วยคุณธรรมที่จะต้องเสริมสร้างให้จิตใจมีความตระหนักในคุณธรรมและความซื่อสัตย์ และมีคุณธรรมในการดำเนินชีวิต โดยเน้น ความอดทน ความเพียร สติ ปัญญา และความรอบคอบทั้งนี้ มีกลุ่มเป้าหมายที่เน้นเป็นพิเศษ

ในการเสริมสร้างเงื่อนไขทั้งสองด้าน ได้แก่ กลุ่มเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และ นักธุรกิจในทุกระดับ (Regarding the Presupposed Characters of the People/Processes) เพราะการกระทำใด ๆ ของคนกลุ่มนี้ก่อให้เกิดผลกระทบในสังคมวงกว้าง

องค์ประกอบที่ 5 แนวทางปฏิบัติและผลที่คาดว่าจะได้รับ การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ จะทำให้เกิดทั้งวิถีการพัฒนา (Development Path) และ ผลการพัฒนา (Development goal) ที่สมดุล (Balance) และพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และความรู้/เทคโนโลยีนำไปสู่ความยั่งยืนของการพัฒนา หรือ ความดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง (Sustainability) ของทุนในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม ทุนทางสิ่งแวดล้อม และ ทุนทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมภายใต้ กระแสโลกาภิวัตน์ และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

อนึ่ง องค์ประกอบทั้งสามประการของ “ความพอเพียง” มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างกันอย่างเป็นระบบ กล่าวคือ ความมีเหตุผลจะเป็นพื้นฐานของอีกสององค์ประกอบ คือ ความพอประมาณและการมีภูมิคุ้มกันในตัว ความมีเหตุผลจะเป็นกระบวนการเสริมสร้างให้ความพอใจ เป็นไปแต่โดยพอประมาณเพื่อไม่ให้เกิดการกระทำที่เกินพอดีหรือน้อยไปหรือเกิดอคติจนเกินขนาด และทำให้การตัดสินใจกระทำอยู่ในขอบเขตที่พอเพียงในขณะที่ความพอประมาณจำเป็นต้องมีระดับมากพอที่จะสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อเป็นปัจจัยเสริมสร้างให้การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เป็นไปอย่างมีเหตุผล ทั้งในปัจจุบันและอนาคต อย่างไรก็ตาม ความมีเหตุผลต้องมีระดับที่สามารถปรับเปลี่ยนไปได้ตามความรู้และประสบการณ์การรับรู้และการตัดสินใจของผู้ปฏิบัติ (การกระทำของแต่ละบุคคล) ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันไปตามศักยภาพ โอกาส สภาพสังคมสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมของแต่ละบุคคล เช่น ภูมิหลังของครอบครัวการอบรมบ่มนิสัย เป็นต้น ผู้ปฏิบัติตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงต้องปฏิบัติตาม “เงื่อนไข” ความรอบรู้ และคุณธรรมทั้งสองข้อด้วยโดยจะต้องเป็นผู้ที่มีความรอบรู้และคุณธรรมคู่กันอย่างสมดุลหากขาดข้อใดข้อหนึ่งแล้ว จะทำให้กระบวนการตัดสินใจผิดพลาดได้ เช่น ถ้ามีความรู้อย่างเดียวแต่นำความรู้ไปใช้ในทางมิชอบก็จะสามารถนำความเสียหายมาสู่ตนเองและสังคมได้ ในลักษณะเดียวกันถ้ามีคุณธรรมแต่ขาดความรู้ก็อาจตัดสินใจอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ก่อให้เกิดผลเสียหายได้เช่นเดียวกัน ผู้ปฏิบัติที่มีความรอบรู้และคุณธรรมคู่กันตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จะทำให้การตัดสินใจและกระทำการใด ๆ เป็นไปอย่างพอประมาณ มีเหตุผลและเกิดภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวเองได้

มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาประเทศตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (2555, น. 94) ได้วิเคราะห์ความหมาย “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” สรุปได้ว่า หลักการ “ความพอเพียง” จะต้องประกอบด้วยคุณลักษณะ 3 ประการพร้อม ๆ กัน ได้แก่ ความพอประมาณความมีเหตุผล และ ภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี รวมทั้งได้กำหนด คุณสมบัติของผู้ปฏิบัติตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

จำเป็นต้องเป็นผู้มีความรอบรู้ในวิชาการต่าง ๆ รอบคอบในการเชื่อมโยง และมีความระมัดระวังในการนำความรู้ไปใช้ รวมทั้งเป็นผู้ที่มีคุณธรรมในจิตใจ และมีการกระทำที่เน้นความซื่อสัตย์ ความอดทนและความเพียร องค์ประกอบทั้งสามประการมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างกันอย่างเป็นระบบ รวมทั้งผู้ปฏิบัติต้องประกอบด้วยความรู้ และคุณธรรมทั้งสองข้อ อีกด้วย

ปรียานุช พิบูลสรารุส (2549, น. 15) ได้สรุปหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ดังนี้ คือ

1. แนวคิดหลัก เป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกๆระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์

2. เป้าหมาย มุ่งให้เกิดความสมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งทางวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

3. หลักการความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน

4. เงื่อนไขพื้นฐาน (ความรู้คู่คุณธรรม)

4.1 จะต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน

4.2 การเสริมสร้างจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบรู้

ลีลาภรณ์ บัวสาย (2549, น. 7) กล่าวว่า การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอ ประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจ และการกระทำ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีหลักพิจารณาอยู่ 5 ส่วน ดังนี้

1. กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤต เพื่อความมั่นคง และความยั่งยืนของการพัฒนา

2. คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

3. คำนิยาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ พร้อม ๆ กันดังนี้

3.1 ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไป และไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเอง และผู้อื่น เช่นการผลิต และการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

3.2 ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

3.3 การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบ และการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้ และไกล

4. เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้ และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

4.1 เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

4.2 เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสมและสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างแท้จริง ในด้านการเป็นผู้นำซึ่งเป็นแนวทางในการทำงานที่เรชาวไทยได้ยึดถือเป็นแบบปฏิบัติมายาวนานกว่า 30 ปี การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตและพัฒนาอย่างมีสติพอเหมาะพอสมควรในทุกด้าน สามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมในชีวิตของแต่ละคน แต่ละหน่วยงาน จึงเสมือนเชื่อมโลกแห่งการปฏิบัติธรรมเข้าสู่โลกแห่งการทำงานโดยใช้ธรรมะในหลักของความสมดุลในจุดเด่นของเศรษฐกิจพอเพียงคือ การสร้างภูมิคุ้มกันตัวเองโดยมีแผนงานที่เปรียบเหมือนแผนที่หรือเข็มทิศในการเดินทางที่บอกจุดมุ่งหมายว่าเราจะเดินทางไปทิศทางไหน ก้าวไปด้วยกัน โดยมีวัตถุประสงค์เดียวกันเพื่อให้องค์กรอยู่รอดอย่างยั่งยืน

ณัฐพงศ์ ทองภักดี (2550, น. ข) กล่าวว่าหลักแนวคิดของการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี คุณลักษณะเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วยคุณลักษณะ 3 ประการ ดังนี้

1. ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดี ที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

2. ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้นจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

3. การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นโดยคำนึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

เงื่อนไขการตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ระดับความพอเพียงนั้นต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

1. เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วยความรู้รอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ อย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกันเพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

2. เงื่อนไขคุณธรรม ประกอบด้วยความตระหนักในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน และความเพียร การใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต ไม่โลภและไม่ตระหนี่

กระทรวงศึกษาธิการ (2552, น. 13) กล่าวโดยสรุปว่าเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่เป็นทั้งแนวคิด หลักการ และแนวทาง ปฏิบัติตนของแต่ละบุคคล และองค์กร โดยคำนึงถึงความพอประมาณกับศักยภาพของตนเองและสภาวะแวดล้อม เพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ โดยอาศัยความมีเหตุมีผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวเอง โดยใช้ความรู้อย่าง ถูกหลักวิชาการด้วยความรอบคอบและระมัดระวัง ควบคู่ไปกับการมีคุณธรรม ซื่อสัตย์สุจริต ไม่เบียดเบียนกัน แบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และร่วมมือปรองดองกันในสังคม ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างสายใยเชื่อมโยงคนในภาคส่วนต่าง ๆ ของสังคมเข้าด้วยกัน สร้างสรรค์พลังในทางบวก นำไปสู่ความสามัคคี การพัฒนาที่สมดุล และยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ได้

จากหลักคิดการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า หลักการ แนวคิด และองค์ประกอบของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ถือเป็นกรอบแนวคิด ที่เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และการปฏิบัติตน โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤตเพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา ที่มีลักษณะสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ (Scalable) โดยมีแนวคิดทางสายกลาง (Middle Path) เป็นหัวใจสำคัญของกรอบแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีองค์ประกอบสามประการของ “ความพอเพียง” ที่มี

ความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างกันอย่างเป็นระบบ คือ ความมีเหตุผลจะเป็นพื้นฐานของอีกสององค์ประกอบ คือ ความพอประมาณและการมีภูมิคุ้มกันในตัว

2.1.4 การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ภาวะวิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 ทำให้คนไทยให้ความสำคัญกับการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงมากขึ้น ในการจัดทำแผนระดับชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้ปรับแนวคิดที่เคยเน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจเป็นประเด็นหลักมาเป็นการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนและมิติทางสังคม ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) จึงเป็นจุดเริ่มต้นแนวคิดที่มุ่ง “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” สอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนรวมทั้งได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิต่าง ๆ มาประมวลและกลั่นกรองจากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งพระราชทานในวโรกาสต่าง ๆ รวมทั้งพระราชดำรัสอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง สรุปออกมาเป็นนิยามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำไปเผยแพร่เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2542 เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของทุกฝ่ายและประชาชนโดยทั่วไป และที่สำคัญ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ยังได้อัญเชิญมาเป็นปรัชญานำทางในการจัดทำแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) และฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) และต่อเนื่องจนถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ที่เน้นขับเคลื่อนให้บังเกิดผลในทางปฏิบัติอย่างชัดเจนยิ่งขึ้นในทุกระดับ ทั้งนี้การขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 มีจุดเน้นในการแก้ ปัญหาพื้นฐานของสังคมไทย ได้แก่ ความเหลื่อมล้ำของคนในสังคม ทำให้ประชาชนในภาคชนบทได้รับประโยชน์จากการพัฒนา มีอาชีพที่สร้างรายได้ อย่างเพียงพอ สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรี และคนที่ด้อยโอกาสหรือคนที่ไม่ได้เป็นเจ้าของทุนสามารถอยู่ได้ในสังคมอย่างพอใจในสิ่งที่มีมีรายได้เลี้ยงตนเอง โดยไม่ต้องมีหนี้สิน มีความรู้และสุขภาพที่แข็งแรง การขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 มุ่งการทำงานร่วมกัน 3 ฝ่าย ทั้งภาคประชาชน ภาคเอกชน และภาครัฐ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554, น. 15-20)

นอกจากนี้ ยังมีการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนา หรือบริหารจัดการในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในด้านการศึกษา “...การศึกษาที่ดีด้านวิชาการเป็นทั้งรากฐานและปัจจัยสำหรับการสร้างสรรค์ แต่การที่จะนำเอาวิชาการมาสร้างสรรค์ให้ สำเร็จได้นั้นจำเป็นที่สุด ที่จะต้องอาศัยการศึกษาที่ดีด้านอื่น ๆ เข้าประกอบอุดหนุนด้วยการศึกษา ด้านอื่น ๆ นั้น หมายถึง การศึกษาอบรมทุก ๆ อย่างทั้งทางความ คิดจิตใจ และความประพฤติปฏิบัติ อันเป็นตัวสำคัญในการฝึกฝน ชัดเกล้าให้บุคคล มีความคิดความฉลาด หนักแน่นในเหตุผลและ

ความสุจริตละเอียดรอบคอบ รู้จักรับผิดชอบ รู้จักตัดสินใจตามทางที่ถูกต้องเป็นธรรม และสำคัญอย่างยิ่งก็คือ มีความขยันหมั่นเพียร อุตสาหะ ขวนขวายที่จะลงมือทำการทุกอย่างไม่ว่าเล็กใหญ่่ง่ายยากด้วยตนเอง ดังนั้นผู้ทำหน้าที่ให้การศึกษาจึงต้องสำนึกตระหนักรู้อยู่เสมอ ที่จะต้องให้การศึกษาที่ดีแก่เยาวชนให้ครบถ้วนทุก ๆ ด้าน ไม่ปล่อยให้ขาดตกบกพร่อง นักเรียนทั้งหลายก็ต้องเข้าใจว่า การที่อุตสาหะเล่าเรียนด้วยความหมั่นขยันมาโดยตลอดนั้น เท่ากับแต่ละคนได้ฝึกฝนความขยันหมั่นเพียร เพื่อสร้างความเจริญและความสำเร็จของชีวิตไว้ส่วนหนึ่งแล้ว...” (พระบรมราโชวาท พระราชทานแก่คณะครูและนักเรียนที่ได้รับพระราช ทานรางวัลวันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2522)

จากพระบรมราโชวาท ดังกล่าวข้างต้นได้มีหน่วยงาน หรือองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการ ศึกษา ได้น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในด้านการศึกษา ดังนี้

คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง (2550, น. 25) กล่าวถึงการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้สู่ความสำเร็จไว้ว่า กรอบแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล การมีภูมิคุ้มกันที่ดี ทั้งนี้การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้สู่ความสำเร็จ ต้องประกอบด้วยหลักวิชาความรู้ หลักคุณธรรม และหลักการดำเนินชีวิต โดยมีบันได 3 ขั้นในการนำปรัชญาไปใช้ได้แก่ ขั้นที่ 1) เรียนรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้เข้าใจถ่องแท้ เพื่อให้เห็นคุณค่าและเกิดศรัทธาที่จะนำปรัชญานี้ไปประยุกต์ใช้จริง ขั้นที่ 2) ทุกภาคส่วนร่วมมือกันขับเคลื่อนปรัชญาสู่การปฏิบัติ ตั้งแต่ระดับครัวเรือนจนถึงระดับประเทศ และ ขั้นที่ 3) ใช้ปรัชญาเป็นหลักในการดำรงชีวิตอย่างต่อเนื่องเป็นประจำสม่ำเสมอเพื่อบ่มเพาะ ปลูกฝัง หยั่งรากจนเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตวัฒนธรรมของคนไทย นอกจากนี้คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง (2550, น. 26) ได้กล่าวถึงบทบาทของครูและอาจารย์ จำเป็นต้องทำตนให้เป็นตัวอย่างแก่นักเรียนและนักศึกษา โดยการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงให้ได้ก่อน จึงจะสามารถถ่ายทอด ปลูกฝัง อบรม นักเรียนและนักศึกษา ให้เข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างถูกต้อง และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ในชีวิตประจำวันของแต่ละคน โดยการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง ต้องเริ่มจากการตระหนักถึงความจำเป็นของการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมและอยู่ร่วมกับระบบนิเวศได้อย่างสมดุล และเข้าใจหลักเศรษฐกิจพอเพียงอย่างถ่องแท้ จนเห็นว่าเป็นหลักคิดและหลักปฏิบัติที่จะเสริมสร้างให้สังคมเกิดสันติสุข มีความเจริญก้าวหน้าอย่างสมดุลและยั่งยืน และคนในสังคมมีความสามัคคี ประองดองกัน แล้วฝึกปฏิบัติตนให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต มีสติยั้งคิดใช้ปัญญาพิจารณาอย่างรอบคอบ ในการดำเนินชีวิตและปฏิบัติหน้าที่บนพื้นฐานของความมีเหตุผล พอประมาณกับศักยภาพและสถานภาพของแต่ละบุคคล ในแต่ละสถานการณ์และหมั่นเสริมสร้างความรู้ในด้านต่าง ๆ ให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงเพื่อจะได้มีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีเนื่องจากความรู้และความมีเหตุมีผลมีความสำคัญยิ่งครูและอาจารย์จึงมีบทบาทสำคัญยิ่งในเรื่องนี้ แต่อย่าลืมว่าต้องเป็นความรู้ที่รอบคอบ ระมัดระวัง และเหมาะสมกับแต่ละภูมิสังคมด้วย ดังนั้นการดำเนินชีวิต

อย่างพอเพียง ต้องเริ่มจากการตระหนักถึงความจำเป็นของการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมและอยู่ร่วมกับระบบนิเวศได้อย่างสมดุล และเข้าใจหลักเศรษฐกิจพอเพียงอย่างถ่องแท้ จนเห็นว่าเป็นหลักคิดและหลักปฏิบัติที่จะเสริมสร้างให้สังคมเกิดสันติสุข มีความเจริญก้าวหน้าอย่างสมดุลและยั่งยืน และคนในสังคมมีความสามัคคีปรองดองกัน แล้วฝึกปฏิบัติตนให้มีสำนึกในคุณธรรมความซื่อสัตย์สุจริต มีสติยั้งคิดใช้ปัญญาพิจารณาอย่างรอบคอบ ในการดำเนินชีวิตและปฏิบัติหน้าที่บนพื้นฐานของความมีเหตุผล พอประมาณกับศักยภาพและสถานภาพของแต่ละบุคคล ในแต่ละสถานการณ์และหมั่นเสริมสร้างความรู้ในด้านต่าง ๆ ให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงเพื่อจะได้มีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี เนื่องจากความรู้และความมีเหตุมีผลมีความสำคัญยิ่งครูและอาจารย์จึงมีบทบาทสำคัญยิ่งในเรื่องนี้ แต่อย่าลืมว่าต้องเป็นความรู้ที่รอบคอบ ระมัดระวังและเหมาะสมกับแต่ละภูมิสังคมด้วย

กระทรวงศึกษาธิการ (2552, น. 38-42) เป็นหน่วยงานหลักในการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่สถานศึกษาโดยมีศูนย์ขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งอยู่ในกำกับดูแลของสำนักกิจการพิเศษ สำนักปลัด กระทรวงศึกษาธิการและแต่งตั้งคณะกรรมการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ภาคการ ศึกษา โดยมีรัฐมนตรีเป็นประธานเริ่มดำเนินการจัดทำยุทธศาสตร์ขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่สถานศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 ผลงานที่ได้ดำเนินการร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา (สอศ.) สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน (สช.) สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) รวมทั้ง กทม. เทศบาลและภาคเอกชน อาทิ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์และมูลนิธิสยามกัมมาจล ได้แก่ การจัดทำหลักสูตรเศรษฐกิจพอเพียง ตัวอย่างหน่วยการเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง และการเผยแพร่ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่สถานศึกษาทุกระดับโดยการกำหนดเกณฑ์ ประเมินสถานศึกษา 5 ด้าน 17 องค์ประกอบ 62 ตัวชี้วัด ได้แก่ การดำเนินงาน 4 ด้านตามแนวทางการติดตามประเมินผลยุทธศาสตร์ขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่สถาน ศึกษา (พ.ศ. 2550- พ.ศ. 2554) ได้แก่ 1) ด้านการบริหารจัดการ 2) ด้านหลักสูตรและการจัด การเรียนการสอน 3) ด้านการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน 4) ด้านการพัฒนาบุคลากรของสถาน ศึกษา และด้านที่ 5 คือ ผลลัพธ์/ภาพความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการ ทั้งนี้ การขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ผ่านมาขึ้นอยู่กับความตระหนักและความรู้ความเข้าใจของผู้บริหารสถานศึกษาแต่ละแห่งด้วยสำหรับการจัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีการจัดโดยตรงตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 โดยจัดให้อยู่ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม สาระที่ 3 เศรษฐศาสตร์ มาตรฐาน ส 3.1 เข้าใจและสามารถบริหารจัดการทรัพยากรในการผลิตและการบริโภค การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดได้อย่างมีประสิทธิภาพและคุ้มค่า รวมทั้งเข้าใจหลักการ

เศรษฐกิจพอเพียง เพื่อการดำรงชีวิตอยู่อย่างมีคุณภาพ ส่วนกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่น ๆ สามารถใช้การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้ ขึ้นอยู่กับสถานศึกษาแต่ละแห่ง

2. การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในด้านภาวะผู้นำ

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำรงชีวิตแก่ พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 30 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ เพื่อให้ประชาชนรอดพ้น สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้แนวคิด “เศรษฐกิจพอเพียง” กล่าวได้ว่า “เศรษฐกิจพอเพียงเป็น เสมือนรากฐานของของชีวิต รากฐานความมั่นคงของแผ่นดิน เปรียบเสมือนเสาเข็มที่ถูกตอกรองรับบ้านเรือนตัวอาคารไว้นั่นเอง สิ่งก่อสร้างจะมั่นคงได้ก็อยู่ที่เสาเข็ม แต่คนส่วนมากมองไม่เห็นเสาเข็ม และลืมเสาเข็มเสียด้วยซ้ำไป” พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจากวารสารชัยพัฒนา เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาชี้ให้แนวทางการดำรงชีวิตและการปฏิบัติตน ในสังคมและชุมชน ทุกระดับ ไม่ว่าจะ ชุมชน สังคม ภาครัฐ ภาคเอกชน หน่วยงานองค์กร หรือสถาบันต่าง ๆ โดยเน้นการบริหารเดินทางสายกลาง ตั้งอยู่บนความพอดี ความมีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันตัวเอง โดยผู้นำไปปฏิบัติต้องมีความรู้ คู่คุณธรรม แต่ในกระแสโลกยุคโลกาภิวัตน์ความเจริญด้านวัตถุเข้ามาแทนที่ วิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทยจากอดีตสู่ปัจจุบัน จึงต้องปรับตัว และเปลี่ยนแปลงให้ทันกับเหตุการณ์ของโลกปัจจุบันตลอดเวลา จากปัจจัยต่าง ๆ ที่เจริญรุดหน้าอย่างรวดเร็ว คนในสังคมเริ่มเห็นแก่ตัว แข่งขัน ชิงดี ชิงเด่น เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ทั้งเรื่องงานและเรื่องส่วนตัว ตั้งแต่ระดับ ชุมชน ผู้สังคม และในหน่วยงานองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ และเอกชน (ลีลาภรณ์ บัวสาย, 2549, น. 15-26)

จากความเจริญที่รุดหน้าอย่างรวดเร็วของโลกยุคใหม่ที่มีความสลับซับซ้อน ผู้นำ (Leader) จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ต้องการเพิ่มมากขึ้นจนอาจเกิดวิกฤตภาวะผู้นำไม่ใช่แต่สังคมใดสังคมหนึ่งแต่นำไปสู่ปัญหาในสังคมของทุกชนชั้น ทุกระดับ จนกระทั่ง นำไปสู่ปัญหาในระดับประเทศในที่สุดเพราะในปัจจุบัน ผู้นำส่วนมาก (Leader) ไม่มี 3 ท่วง 2 เงื่อนไข กล่าวคือ ไม่มีเรื่องของการพัฒนา ตั้งอยู่บนทางสายกลางความไม่ประมาทโดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล และระบบภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวใช้ความรอบคอบประกอบการวางแผนอย่างระมัดระวังในเรื่องการจัดการความรู้การปฏิบัติและตัดสินใจ ตระหนักในคุณธรรม ซื่อสัตย์ สุจริต อุดม มีความเพียรในการใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต เมื่อผู้นำขาดภาวะของการเป็นผู้นำในสิ่งเหล่านี้จะทำให้เกิดวิกฤตและผลกระทบตามมาอย่างมากภายในชุมชน สังคม หน่วยงาน องค์กร ภาครัฐ ภาคเอกชน จนนำไปสู่ปัญหาระดับประเทศ (ธานินทร์ กรัยวิเชียร, 2548, น. 11)

2.1 ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงกับปัญหาภาวะผู้นำที่ไม่มี 3 ห่วง 2 เงื่อนไข

ในวันเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พุทธศักราช 2553 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสว่า “...เศรษฐกิจพอเพียงนี้ ขออย่าว่าเป็นการทิ้งเศรษฐกิจ หรือความประพฤติที่ทำอะไรเพื่อให้เกิดเหตุและผลคือเกิดผลมันมาจากเหตุ การกระทำ ก็จะเป็นการกระทำที่ดี และผลของการกระทำนั้น ก็จะเป็นการกระทำที่ดี ดีแปลว่ามีประสิทธิผล ดีแปลว่า มีประโยชน์ ดีแปลว่า มีความสุข”

แต่ในปัจจุบันผู้นำที่ดั่งามทั้งในด้านความประพฤติ การปฏิบัติตัวพบเห็นได้น้อยมาก ส่วนมากมักพบผู้นำมาจากการแต่งตั้งอาศัยเครือข่าย เพื่อนฝูง คนสนิท หรือเป็นเรื่องบุญคุณที่ทดแทนกัน ก็จะทำให้ไร้ประสิทธิภาพในการบริหารจัดการทั้งที่ผู้นำถือว่าเป็นต้นทุนที่สำคัญที่สุดในการบริหารจัดการองค์กร ในตัวผู้นำจึงต้องมีศิลปะ มีอิทธิพลเหนือคนอื่น ถึงเป็นนำผู้คนเหล่า นั้นและได้รับความไว้วางใจและเชื่อใจอย่างเต็มที่ทั้งต้องได้รับความเคารพนับถือ ร่วมมือและร่วมใจจากผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างจริงจังและจำเป็นอย่างยิ่งต้องที่ผู้นำต้องมีภาวะผู้นำ (Leadership) คือมีศิลปะ หรือมีความสามารถเฉพาะบุคคล สามารถจูงใจหรือใช้อิทธิพลต่อผู้อื่นไม่ว่าผู้ร่วมงาน ผู้ใต้บังคับบัญชา ในสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติการ และ อำนวยการ โดยใช้กระบวนการสื่อสารความหมายหรือการติดต่อกันและกันเพื่อร่วมมือกันดำเนินงานให้สำเร็จบรรลุตามวัตถุประสงค์ สิ่งสำคัญ ต้องรู้จักเดินทางสายกลาง อย่างพอประมาณ มีเหตุผล มีความรู้มีคุณธรรมเป็นลักษณะนิสัยกล่าว คือ ต้องพฤติกรรมในการทำงานตามหลักทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงที่ประกอบไปด้วย 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ซึ่ง 3 ห่วง ประกอบด้วย ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันตัวเอง ส่วน 2 เงื่อนไข คือความรู้คู่คุณธรรม ซึ่งเหล่านี้ต้องทำควบคู่กันไปเสมอขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งมิได้

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนของประชาชนในทุก ระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนา และบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียงหมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี พอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอก และภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรู้รอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผน และการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริม สร้างพื้นฐานจิตใจของคนในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริตและให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุล และพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดีหลักแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง

การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลาง และความไม่ประมาท โดยคำนึงถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจ และการกระทำ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีหลักพิจารณาอยู่ 5 ส่วน ดังนี้

1. กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัย และวิกฤต เพื่อความมั่นคง และความยั่งยืนของการพัฒนา

2. คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

3. คำนิยาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ พร้อม ๆ กันดังนี้

3.1 ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไป และไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเอง และผู้อื่น เช่นการผลิต และการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

3.2 ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

3.3 การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบ และการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้ และไกล

4 เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้ และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

4.1 เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

4.2 เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสมและสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างแท้จริง ในด้านการเป็นผู้นำซึ่งเป็นแนวทางในการทำงานที่เรชาวไทยได้ยึดถือเป็นแบบปฏิบัติมายาวนานกว่า 30 ปี การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มาเป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตและพัฒนาอย่างมีสติ

พอเหมาะพอสมควรในทุกด้าน สามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมในชีวิตของแต่ละคน แต่ละหน่วยงาน จึงเสมือนเชื่อมโลกแห่งการปฏิบัติธรรมเข้าสู่โลกแห่งการทำงานโดยใช้ธรรมะในหลักของความสมดุลในจุดเด่นของเศรษฐกิจพอเพียง คือ การสร้างภูมิคุ้มกันตัวเองโดยมีแผนงานที่เปรียบเหมือนแผนที่หรือเข็มทิศในการเดินทางที่บอกจุดมุ่งหมายว่าจะเราจะเดินทางไปทิศทางไหน ก้าวไปด้วยกัน โดยมีวัตถุประสงค์เดียวกันเพื่อให้องค์กรอยู่รอดอย่างยั่งยืน

สุขสรสรรค์ กันตะบุตร (2550, น. 23) กล่าวว่า ภายใต้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจะประกอบด้วย 4 แนวทาง คือ 1) คุณลักษณะ หมายถึง ความพอเพียงซึ่งจะพอเพียงได้ต้องอยู่ในทางสายกลาง 2) คำนิยามของความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณและความมีเหตุผล ซึ่งจะ เป็นภูมิคุ้มกันให้กับตัวเองได้เป็นอย่างดี 3) เงื่อนไข จะต้องประกอบด้วยเงื่อนไขความรู้จะต้องมีทั้งความรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง และเงื่อนไขคุณธรรมอันหมายถึงความซื่อสัตย์สุจริต อุดหนุน และมีสติ และ 4) แนวปฏิบัติและผลที่คาดหวัง ซึ่งหมายถึงความสมดุลและพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนมาช้านาน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในหลักความพอประมาณ (ห่วงที่ 1)

ในหลักความพอประมาณผู้นำสามารถจัดคนให้เหมาะสมกับงาน และคัดสรรบุคลากรที่มีคุณภาพเข้าทำงานอย่างเหมาะสมให้ออกมาในการพัฒนาตนเองโดยผู้นำต้องรู้จักวางแผนสู่ออนาคตและต้องมีโครงการพัฒนาความเป็นผู้นำอย่างต่อเนื่องโดยต้องดูว่าบุคลากรนั้นพัฒนาได้หรือไม่เหมาะสมกับงานประเภทใด นั่นคือหลักการใช้คนให้ถูกกับงานและมีการวางแผนพัฒนาผู้นำในระดับบริหารล่วงหน้า 3 ปี

การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปในหลักความมีเหตุผล (ห่วงที่ 2)

คือ การที่ผู้นำ ใช้หลักเหตุผลในการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นอย่างรอบคอบ

การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในหลักการมีภูมิคุ้มกันที่ดี (ห่วงที่ 3)

คือ การเตรียมตัวให้พร้อมรับต่อผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงรอบตัว ปัจจัยเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้นั้น จะต้องอาศัยความรู้ และคุณธรรม เป็นเงื่อนไขพื้นฐาน

กล่าวคือ เงื่อนไขความรู้ หมายถึง ความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังในการดำเนินชีวิตและการประกอบการงาน ส่วนเงื่อนไขคุณธรรม คือ การยึดถือคุณธรรมต่าง ๆ อาทิ ความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน ความเพียร การมุ่งต่อประโยชน์ส่วนรวมและการแบ่งปันการใช้แนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาภาวะผู้นำในเรื่องของหลักการบริหารก็เปรียบเหมือนเราได้ฉีควัคซีนป้องกันตนเอง โดยผู้นำต้องเริ่มต้นด้วยการสำนึกขีดความสามารถของตัวเองและรู้จัก

พอและต้องศึกษาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้เข้าใจอย่างถ่องแท้รวมถึงการสร้างวินัยให้เกิดขึ้นใน แท้จริงของนิสัยเสียก่อนเพราะวินัยเป็นสิ่งสำคัญในการเป็นเครื่องกำหนดกรอบการดำเนินงานตาม ภาระหน้าที่ใด ๆ ที่พึงกระทำให้บรรลุเป้าหมายโดยสมบูรณ์ ปัญหาก็คือคนพูดถึงเศรษฐกิจพอเพียงกัน มาก พอพูดถึงก็เหมือนกับเป็นเพียงแนวคิด มองภาพไม่เห็นชัดเจน จึงไม่เข้าใจและสามารถนำไป ปฏิบัติได้และด้วยคุณลักษณะนิสัยส่วนตัวของผู้นำเองในเรื่องของความเจ้าอารมณ์ จิตใจคับแคบ ยึดติดกับผลประโยชน์ส่วนตน ไม่ถ่อม ไม่แสดงออก พูดมากกว่าทำ ไร้ระเบียบวินัย ทำงานไม่เป็น ขาดความเพียร ความอดทน ขาดคุณธรรม เห็นแก่ตัว ไม่เรียนรู้ที่จะพัฒนาตนเอง ไม่กล้าแสดงออก สิ่งนี้เป็นปัญหาในการพัฒนาภาวะผู้นำในตัวเองทั้งสิ้น

2.2 สาเหตุที่ผู้นำขาดภาวะ การเป็นผู้นำตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ผู้นำ คือ ผู้ที่มีอิทธิพลในทางที่ถูกต้องต่อการกระทำของผู้อื่นมากกว่าคนอื่น ๆ ในกลุ่ม หรือองค์กรซึ่งเขาปฏิบัติงานอยู่ ภาวะผู้นำ หมายถึง ผู้ที่มีอำนาจเหนือผู้อื่นและอำนาจนี้ช่วยให้ผู้นำ สามารถปฏิบัติงานซึ่งเขาไม่สามารถปฏิบัติคนเดียวได้สำเร็จ และทำให้ผู้ตามยอมรับและเต็มใจปฏิบัติ ตามในฐานะผู้นำ จึงต้องเป็นผู้บริหาร รู้จักวางแผน กำหนดนโยบาย ประสานงานทั้งภายในและ ภายนอก มีความรู้ แก้ไขปัญหา และคิดอย่างเป็นระบบตั้งแต่ การวางแผนจัดกำลังคนให้เหมาะสมกับ งาน อย่างพอดี เหมาะสม มีวิสัยทัศน์กว้างไกลและไกลซึ่งสอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียงในเรื่องของความพอดี ความมีเหตุผลและระบบภูมิคุ้มกันที่ดี แต่โลกที่มีการแข่งขันทำให้คน ขาดคุณธรรมและทำทุกอย่างเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจในรูปแบบที่แตกต่างกันจึงได้ผู้นำที่ขาดความรู้ ความสามารถซึ่งผู้นำต้องมีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวอาจเป็นได้ทั้งแบบดีและเลว การเป็นผู้นำที่ดีนั้น สำคัญที่บุคลิกภาพส่วนตัวของผู้นำสำคัญที่สุด เช่น พูดจาเก่ง สามารถโน้มน้าวจิตใจคนได้ บุคลิกภาพ ดี ได้รับการปลูกฝังอบรมเรียนรู้ที่จะเป็นผู้นำมาตั้งแต่เด็กและสามารถพลิกแพลงเรียนรู้เพิ่มเติม ภายหลังปัจจุบันหาได้ยากมากเพราะส่วนมากได้ผู้นำมาจากการแต่งตั้ง ระบบเครือญาติ หรือบุคคลที่ ใกล้ชิด เพื่อนฝูง คนสนิท หากบุคคลเหล่านี้ไม่ปรับตัวอาจทำให้เกิดการไร้ประสิทธิภาพในการบริหาร จัดการและเกิดผลกระทบกับองค์กรในที่สุด

สรุปได้ว่า แนวคิดแห่งการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีลักษณะที่ สำคัญคือ

1. ให้ความสำคัญกับ “การพัฒนาคน” ในการดำเนินวิถีชีวิตอย่างมั่นคงบนพื้นฐาน ของการรู้จักความพอประมาณ การคำนึงถึงความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี
2. เน้นการ “เข้าใจ เข้าถึง และร่วมพัฒนา” อย่างสอดคล้องกับ “ภูมิสังคม”
3. เป็นการพัฒนาที่คำนึงถึงการ “ทำตามลำดับขั้นตอน” จากการสร้างพื้นฐานให้ มั่นคงพอควรแล้ว จึงค่อยสร้างเสริมความเจริญขั้นสูงขึ้นไปตามลำดับ

คนเป็นทรัพยากรมนุษย์และต้นทุนที่สำคัญถ้าผู้นำความรู้ ความสามารถ รู้จักฝึกฝนตนเอง อดทน อดกลั้น ความรอบคอบเรียนรู้ตลอดเวลา ประเมินสถานการณ์ วิเคราะห์ปัญหาอย่างถูกต้องสิ่งสำคัญมีคุณธรรม จริยธรรมในการบริหารจัดการอย่างพอดีเหมาะสม อย่างพอดี มีภูมิคุ้มกันตัวเอง รู้จักนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่เป็นแนวทางสายกลางมายึดหลักในการดำเนินชีวิตและหน้าที่การงานองค์กรก็จะอยู่รอดปลอดภัยอย่างยั่งยืนแต่ถ้าในการตรงกันข้าม ผู้นำไม่รู้จักพัฒนาภาวะผู้นำและขาดการวิเคราะห์สถานการณ์สิ่งแวดล้อมอย่างเป็นกลางเอนเอียงไปข้างใดข้างหนึ่งใช้ความเห็นความรู้สึกส่วนตัวในการวิเคราะห์ข้อมูลใช้ความรู้สึกตัดสินใจยึดติดไม่รู้จักใช้ทรัพยากรอย่างพอดีผลกระทบตามมาก็จะส่งผลต่อคนในองค์กร สิ่งแวดล้อมจนก่อให้เกิดปัญหาทั้งระยะสั้นและระยะยาวในอนาคต แต่ถ้าผู้นำเข้าใจ เข้าถึง จึงพัฒนาในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มาประยุกต์ใช้ในชีวิตส่วนตัวและการทำงานก็จะทำให้เกิดการทำงานอย่างเป็นระบบ มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน เมื่อเข้าใจปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเราสามารถนำมาพัฒนาภาวะผู้นำได้ในอย่างเหมาะสมและลงตัวและสามารถให้การทำงานราบรื่นไปทิศทางเดียวกันในระยะเวลายาวนานอย่างต่อเนื่อง ในส่วนของภาวะผู้นำยังต้องมีศิลปะในการบริหารงานที่ทำให้ผู้ตามทำงานให้เราด้วยความเต็มใจด้วยตัวเองคือการประพฤติ ปฏิบัติตัวเป็นที่เลื่อมใส ทำให้คนในองค์กรศรัทธา เห็นคุณค่าและความสามารถทั้งในเรื่องความคิด คำพูด การตัดสินใจ การลงมือทำ ไม่ว่าจะ เป็นเรื่องการวางแผน การมอบหมายงาน การควบคุมงาน การประสานงาน ทั้งในเรื่องการให้โอกาสในการพัฒนาคน พัฒนางาน ซึ่งต้องมีคุณลักษณะดีทั้งภายนอกและภายในโดยมีคุณสมบัติในเรื่อง ความไว้วางใจในการมอบหมายงานเลือกบุคคลได้เหมาะสมตามความถนัดของแต่ละคนที่สอดคล้องกับงานนั้นคือหลักการคัดสรรบุคลากรคือหลักความความพอประมาณที่รู้จักการใช้คนและการวางแผนทั้งในระยะสั้นและระยะยาวในการพัฒนาบุคคลอย่างพอดีและตรงความต้องการที่สอดคล้องทิศทางในอนาคต และต้องหยั่งรู้และเตรียมพร้อมทุกสถานการณ์ มีความรู้ตัว รู้จักตนเองว่ามีข้อดีข้อเสียอย่างไร สิ่งสำคัญคือผู้นำต้องมีวิสัยทัศน์และมองการณ์ไกลได้อย่างแม่นยำประพฤติปฏิบัติตัวเหมาะสมน่านับถือ มีเหตุผลในการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ มีคุณธรรมบริหารงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริต อดทน และมีสติ มีอดทน ความเพียร การมุ่งต่อประโยชน์ส่วนรวมและการแบ่งปัน ควบคู่กับการใช้หลักการของธรรมาภิบาลในใช้แนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาภาวะผู้นำในเรื่องของหลักการบริหารก็เปรียบเหมือนเราได้ฉีควัคซีนป้องกันตนเอง โดยผู้นำต้องเริ่มต้นด้วยการสำนึกขีดความสามารถของตัวเองและรู้จักพอและต้องศึกษาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้เข้าใจอย่างถ่องแท้รวมถึงการสร้างวินัยให้เกิดขึ้นในแท้จริงของนิสัยเสียก่อนเพราะวินัยเป็นสิ่งสำคัญในการเป็นเครื่องกำหนดกรอบการดำเนินงานตามภาระหน้าที่ใด ๆ ที่พึงกระทำให้บรรลุเป้าหมายโดยสมบูรณ์

3. การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในด้านการบริหารการศึกษาในสถานศึกษา

การขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้านการศึกษา เน้นที่การปลูกฝังให้เด็กและเยาวชน ในทุกระดับน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นหลักใจหรือหลักคิด หลักการทำงาน และหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวัน จนกระทั่งมีอุปนิสัย “อยู่อย่างพอเพียง” เพื่อให้สามารถรักษาสมดุลในการดำเนินชีวิต และพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลาได้อย่างมีสติตลอดจนใช้ปัญญา ความรู้ ในทางที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม ทั้งในปัจจุบันและอนาคต โดยในส่วนของระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้ถูกบรรจุอยู่ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของชาติ ตั้งแต่ พ.ศ. 2544 แต่การขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเข้าสู่สถานศึกษาได้เริ่มใน พ.ศ. 2548 โดยมีการนำร่องจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและการบริหารจัดการ โรงเรียนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในโรงเรียนที่สมัครใจ 9 แห่ง เพื่อเรียนรู้แนวทางการขับเคลื่อน และปูพื้นฐานการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเข้าสู่สถานศึกษาอย่างเป็นระบบ และมีการฝึกอบรมครูผู้สอน ผู้บริหารสถานศึกษา บุคลากรด้านการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งศึกษานิเทศก์ ให้มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องและชัดเจนในการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการจัดการศึกษาทุกระดับ จนกระทั่งมีสถานศึกษาที่จัดการศึกษาโดยยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจนเห็นผลกับผู้เรียน และผ่านเกณฑ์การประเมินเป็น “สถานศึกษาพอเพียงแบบอย่าง” จำนวน 135 แห่ง ใน พ.ศ. 2550 และเพิ่มเป็น 1,261 แห่ง ใน พ.ศ. 2552 และขยายเพิ่มเป็น 9,999 แห่ง ใน พ.ศ. 2556

กระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานทรัพย์สินส่วน พระมหากษัตริย์ธนาการไทยพาณิชย์จำกัด (มหาชน) และมูลนิธิสยามกัมมาจล ได้สนับสนุนให้ “สถานศึกษาพอเพียงแบบอย่าง” ที่สมัครเข้าร่วมโครงการจำนวน 135 แห่ง พัฒนาตนเองสู่การเป็น “ศูนย์การเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้านการศึกษา” ด้วยการเสริมสร้างการเรียนรู้ให้ บุคลากรของโรงเรียนมีความเข้าใจหลักปรัชญาอย่างถูกต้อง และสามารถนำไปใช้ลงมือปฏิบัติโดยผู้บริหารเป็นผู้นำในการสร้างบรรยากาศ และวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันในโรงเรียนให้เอื้อต่อการเรียนรู้ที่จะอยู่อย่างพอเพียง และเสริมพลังครูให้ดำรงตนเป็นแบบอย่าง และสามารถออกแบบการเรียนรู้โดยเน้นให้ผู้เรียนนำหลักปรัชญาฯ ไปใช้ในการทำงานและกิจกรรมต่าง ๆ ให้สำเร็จ ซึ่งจะทำให้นักเรียนตระหนักถึงคุณประโยชน์ของการนำหลักปรัชญาฯ ไปใช้ในวิถีชีวิต ทั้งนี้ศูนย์การเรียนรู้ฯ ที่มีความเข้มแข็ง 84 แห่งทั่วประเทศ จะเป็นแกนนำในการขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจ พอเพียงสู่สถานศึกษาอื่น ๆ ร่วมกับมหาวิทยาลัยในท้องถิ่น และเครือข่ายโรงเรียนในพื้นที่

พัฒนาการสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ได้กำหนดให้คุณลักษณะ “อยู่อย่างพอเพียง” เป็นจุดเน้น คุณภาพผู้เรียน ทำให้เยาวชนในโรงเรียนระดับขั้นพื้นฐานกว่า 34,000 แห่งทั่วประเทศ ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงมัธยมศึกษาปีที่ 6 ได้เรียนรู้ด้วยการคิดพิจารณาและการปฏิบัติจริง จนกระทั่งสามารถเข้าใจ และเห็นคุณค่าของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลายเหมาะสมกับสภาพวัย ภูมิสังคม และบริบทของโรงเรียน รวมทั้งมีการประเมินคุณภาพการจัดการเรียนรู้โดยสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน) หรือ สมศ. ซึ่งจะตรวจสอบคุณภาพผู้เรียนตามหลักสูตร อย่างเคร่งครัด เพื่อประกันคุณภาพการจัดการศึกษา ของชาติตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในระยะยาว (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2555, น. 46-49)

จากการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่มีนักวิชาการและนักการศึกษาได้กล่าวไว้ข้างต้น สรุปได้ว่าได้มีการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาหรือบริหารจัดการในด้านต่าง ๆ เช่น 1) ด้านการจัดการศึกษา ที่มีการจัดทำหลักสูตรเศรษฐกิจพอเพียง ตัวอย่างหน่วยการเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง และการเผยแพร่ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่สถานศึกษาทุกระดับ นอกจากนี้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ได้กำหนดให้คุณลักษณะ “อยู่อย่างพอเพียง” เป็นจุดเน้น คุณภาพผู้เรียน ทำให้เยาวชนในโรงเรียนระดับขั้นพื้นฐาน ได้เรียนรู้ด้วยการคิดพิจารณาและการปฏิบัติจริง จนกระทั่งสามารถเข้าใจ และเห็นคุณค่าของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลายเหมาะสมกับสภาพวัย ภูมิสังคม และบริบทของโรงเรียน รวมทั้งมีการประเมินคุณภาพการจัดการเรียนรู้โดยสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน) หรือ สมศ. ซึ่งจะตรวจสอบคุณภาพผู้เรียนตามหลักสูตร อย่างเคร่งครัด เพื่อประกันคุณภาพการจัดการศึกษาของชาติตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในระยะยาว และ 2) ด้านภาวะผู้นำที่พบว่า ผู้นำส่วนมากไม่มี 3 ท่วง 2 เงื่อนไข ไม่มีเรื่องของการพัฒนา ตั้งอยู่บนทางสายกลางความไม่ประมาทโดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล และระบบภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวใช้ความรอบคอบประกอบกรวางแผนอย่างระมัดระวังในเรื่องการจัดการความรู้การปฏิบัติและตัดสินใจ ตระหนักในคุณธรรม ซื่อสัตย์ สุจริต อุดม มีความเพียรในการใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

2.1.5 การบริหารสถานศึกษาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

จากการศึกษาหลักการ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารสถานศึกษาและขอบข่ายภารกิจการบริหารสถานศึกษา เพื่อนำข้อมูลมากำหนดเป็นขอบเขตเนื้อหาการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งขอบเขตเนื้อหาในการวิจัยจะครอบคลุมภารกิจการบริหารสถานศึกษา 4 ด้าน คือ 1) การบริหารงานวิชาการ 2) การบริหารงานงบประมาณ 3) การบริหารงานงานบุคลากร และ 4) การบริหารงานบริหารทั่วไป โดยการนำหลัก

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 3 ท่วง 2 เงื่อนไข คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันที่ดี และ 2 เงื่อนไข ได้แก่ ความรู้ และคุณธรรม มาเป็นกรอบในการดำเนินงาน เพื่อให้เกิดคุณภาพในการบริหาร โดยมีรายละเอียดสรุปผลการศึกษาดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1.5.1 การบริหารงานวิชาการ หมายถึง กระบวนการบริหารงานวิชาการโดยการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 3 ท่วง 2 เงื่อนไข คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันที่ดี และ 2 เงื่อนไข ได้แก่ ความรู้ และ คุณธรรม มาเป็นกรอบในการดำเนินงาน เพื่อให้เกิดคุณภาพในการบริหาร เช่น การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา กระบวนการเรียนรู้ วัดผลและประเมินผล การเรียนรู้ตามสภาพจริงพัฒนาเครื่องมือวัดและประเมินผลให้ได้มาตรฐานวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา สื่อ นวัตกรรม และเทคโนโลยีการศึกษา พัฒนาแหล่งเรียนรู้ นิเทศการศึกษา แน่แนวการศึกษาที่เชื่อมโยงกับระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน พัฒนาระบบประกันคุณภาพ ส่งเสริมความรู้ทางวิชาการชุมชน ประสานความร่วมมือพัฒนาวิชาการกับบุคคล ครอบครัว สถานศึกษา และองค์กรอื่นที่จัดการศึกษาประกอบด้วยแนวปฏิบัติดังนี้

- 1) โรงเรียนได้กำหนดนโยบายการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา โดยสอดคล้องกับเงื่อนไขความรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
- 2) โรงเรียนมีการวางแผนการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาโดยสอดคล้องกับการมีภูมิคุ้มกันตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
- 3) มีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญโดยสอดคล้องกับความรู้ ความมีเหตุผล
- 4) การจัดการเรียนการสอนใช้กระบวนการตามเงื่อนไขความรู้และมีภูมิคุ้มกัน
- 5) มีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลายให้เหมาะสมกับผู้เรียน โดยสอดคล้องกับการมีภูมิคุ้มกัน และเงื่อนไขคุณธรรม
- 6) มีการกำหนดวัตถุประสงค์ที่เน้นการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนให้ดำเนินชีวิตตั้งอยู่บนทางสายกลางโดยมีเงื่อนไขคุณธรรมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
- 7) มีการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีเป้าหมายให้ผู้เรียนดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาทโดยสอดคล้องกับการมีภูมิคุ้มกัน และเงื่อนไขคุณธรรม
- 8) มีการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีเป้าหมายให้ผู้เรียนดำเนินชีวิตโดยยึดหลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล
- 9) โรงเรียนมีการนิเทศ กำกับ ติดตามการใช้หลักสูตรสถานศึกษา โดยสอดคล้องกับเงื่อนไขความรู้ การมีภูมิคุ้มกันและคุณธรรม
- 10) โรงเรียนมีการประเมินผลการใช้หลักสูตรสถานศึกษาทุกชั้นตอนอย่างต่อเนื่อง โดยสอดคล้องกับเงื่อนไขความรู้และความมีเหตุผล

11) โรงเรียนสนับสนุนให้ครูผลิตสื่อการเรียนการสอนที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอนสอดคล้องตามหลักความพอประมาณและมีเหตุผล มุ่งองค์ความรู้

12) มีการนำผลการประเมินการใช้หลักสูตรสถานศึกษาเป็นข้อมูลในการพัฒนาหลักสูตร ทุก 5 ปี โดยสอดคล้องความมีเหตุผล เจื้อนไขความรู้

2.1.5.2 การบริหารงานงบประมาณ หมายถึง กระบวนการบริหารงานงบประมาณ โดยการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 3 ห่วง 2 เงื่อนไข คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันที่ดี และ 2 เงื่อนไข ได้แก่ ความรู้ และ คุณธรรม มาเป็นกรอบในการดำเนินงานเพื่อให้เกิดคุณภาพในการบริหาร เช่น การจัดทำกรอบงบประมาณ การจัดสรรงบประมาณตามแผนปฏิบัติการ ใช้จ่ายเงิน การติดตาม ตรวจสอบ ประเมินผลและการรายงานผลการใช้จ่ายเงิน การระดมทรัพยากร และระดมทุนเพื่อการศึกษา การบริหารงานการเงิน การบัญชีและพัสดุและสินทรัพย์ ทั้งนี้ผู้บริหารและผู้รับผิดชอบต้องปฏิบัติให้เป็นไปตามระเบียบ/วิธีการ ที่กฎหมายกำหนด และจัดทำแผนงานการจัดระบบข้อมูล การรายงานขอความเห็นชอบต่อคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานพร้อมทั้งรายงานผลการดำเนินการต่อเขตพื้นที่การศึกษา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วยแนวปฏิบัติ ดังนี้

1) โรงเรียนมีการวางแผนการจัดการใช้งบประมาณของสถานศึกษาในการดำเนินงานตามหลักความพอประมาณ มีเหตุผล

2) โรงเรียนมีงบประมาณในการดำเนินงานตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยยึดหลักความพอประมาณ

3) โรงเรียนสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงานตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยยึดหลักความมีเหตุผล และพอประมาณ

4) โรงเรียนมีเป้าหมายในการดำเนินงานงบประมาณโดยยึดหลักความพอประมาณ

5) โรงเรียนมีการบริหารงบประมาณตามความจำเป็นและเหมาะสมโดยยึดหลักความพอประมาณและมีเหตุผล

6) โรงเรียนจัดทำทะเบียนการบริหารงบประมาณที่ใช้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยยึดความมีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกัน

7) โรงเรียนมีการจัดตั้งคณะกรรมการในการดำเนินงานด้านงบประมาณโดยยึดความมีเหตุผลและมีคุณธรรม

8) โรงเรียนมีการจัดสรรงบประมาณโดยได้รับความร่วมมือจากผู้บริหารสถานศึกษา ครู บุคลากรทางการศึกษาและคณะกรรมการสถานศึกษา โดยยึดหลักความมีเหตุผลความพอประมาณ

9) โรงเรียนได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์กรอื่น ๆ ด้วยความพอประมาณ

2.1.5.3 การบริหารงานบุคลากร หมายถึง กระบวนการบริหารงานบุคลากรโดยการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 3 ท่วง 2 เงื่อนไข คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันที่ดี และ 2 เงื่อนไข ได้แก่ ความรู้ และ คุณธรรม มาเป็นกรอบในการดำเนินงาน เพื่อให้เกิดคุณภาพ เช่น การบริหารจัดการของงบประมาณ การจัดสรรงบประมาณตามแผนปฏิบัติการใช้จ่ายเงิน การติดตาม ตรวจสอบ ประเมิน ผลและการรายงาน ผลการใช้เงิน การระดมทรัพยากร และระดมทุนเพื่อการศึกษา การบริหาร งานการเงิน การบัญชีและพัสดุและสินทรัพย์ ทั้งนี้ผู้บริหารและผู้รับผิดชอบต้องปฏิบัติให้เป็นไปตามระเบียบ/วิธีการ ที่กฎหมายกำหนด และจัดทำแผนงาน การจัดระบบข้อมูล การรายงานขอความเห็นชอบต่อคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานพร้อมทั้งรายงานผลการดำเนินการต่อเขตพื้นที่การศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินงานเกี่ยวกับบุคลากรในหน่วยงาน ในอันที่จะให้ได้บุคลากรมาปฏิบัติงานตามความต้องการและเพื่อให้บุคลากรปฏิบัติงานบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ ประกอบด้วยแนวปฏิบัติดังนี้

1) โรงเรียนสร้างความตระหนักให้บุคลากรในโรงเรียนเล็งเห็นประโยชน์ของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยยึดหลักความมีเหตุผล และคุณธรรม

2) โรงเรียนมีการวางแผนในการพัฒนาบุคลากรสู่การเรียนรู้ในโรงเรียนให้มีความรู้เกี่ยวกับการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้อย่างมีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน และมีคุณธรรม

3) ผู้บริหารส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้เกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยยึดเงื่อนไขความรู้ และเงื่อนไขคุณธรรม

4) โรงเรียนสนับสนุนให้บุคลากรมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยสอดแทรกความมีเหตุผลและคุณธรรม

5) โรงเรียนมีการพัฒนาบุคลากรเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบโดยสอดแทรกความมีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี

6) บุคลากรนำความรู้เกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในงานที่ได้รับมอบหมายโดยยึดหลักความมีเหตุผล และคุณธรรม

7) บุคลากรในโรงเรียนมีการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขและภาคภูมิใจในตนเอง โดยการมีภูมิคุ้มกันที่ดี

8) บุคลากรนำความรู้เกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้มาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตด้วยความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี

9) บุคลากรในโรงเรียนสามารถเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิตให้แก่ผู้อื่นได้ โดยยึดหลักการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี และมีคุณธรรม

2.1.5.4 การบริหารงานทั่วไป หมายถึง การบริหารงานงบประมาณ โดยการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 3 ห่วง 2 เงื่อนไข คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันที่ดี และ 2 เงื่อนไข ได้แก่ ความรู้ และ คุณธรรม มาเป็นกรอบในการดำเนินงาน เพื่อให้เกิดคุณภาพในการบริหาร เช่น งานที่เกี่ยวข้องกับการจัดระบบบริหารองค์กรให้บริการบริหารงานอื่น ๆ บรรลุผลตามมาตรฐาน คุณภาพและเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยมีบทบาทหลักในการประสานส่งเสริมสนับสนุน และการอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในการให้บริการการศึกษาทุกระดับ ประกอบด้วยแนวปฏิบัติดังนี้

1) โรงเรียนมีการวางแผนการดำเนินงานตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยยึดหลักความพอประมาณและความมีเหตุผล

2) โรงเรียนดำเนินการตามแผนการดำเนินงานตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่วางไว้โดยยึดหลักความมีเหตุผล และเงื่อนไขความรู้

3) โรงเรียนมีการดำเนินงานโดยยึดหลักความพอประมาณความมีเหตุผล และการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว

4) โรงเรียนมีอาคารสถานที่ที่เหมาะสมในการจัดการเรียนรู้ตามหลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล

5) โรงเรียนมีสภาพแวดล้อมภายในโรงเรียนเหมาะสมในการจัดการเรียนรู้ตามหลักความมีเหตุผล และความพอประมาณ

6) โรงเรียนมีการบริหารจัดการอาคารสถานที่ได้อย่างคุ้มค่า และความพอประมาณ

7) โรงเรียนมีแหล่งการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยยึดหลักความพอประมาณ

8) โรงเรียนได้รับความร่วมมือจากองค์กรและชุมชนให้มีการจัดการเรียนการสอนโดยยึดหลักการมีภูมิคุ้มกัน มีคุณธรรมและความรู้

9) โรงเรียนมีการประสานสัมพันธ์กับชุมชนให้มีส่วนร่วมในการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

10) โรงเรียนมีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นตามหลักการมีภูมิคุ้มกัน

จากแนวปฏิบัติตามภารกิจการบริหารงานทั้ง 4 ด้าน ดังกล่าวข้างต้นผู้วิจัยได้นำไปปรับปรุงเป็นกรอบเนื้อหาสำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ จากนั้นได้สร้างเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ เพื่อให้เหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของการบริหารสถานศึกษาตามหลัก

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของสถานศึกษาขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา
ประถมศึกษามหาสารคาม เขต 2 สรุปได้ดังตารางที่ 2.1 ดังนี้

ตารางที่ 2.1

สรุปการบริหารสถานศึกษาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ขอบข่ายการบริหาร สถานศึกษา	การบริหารสถานศึกษาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
1. การบริหารงานวิชาการ	1. โรงเรียนได้กำหนดนโยบายการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา โดย สอดคล้องเงื่อนไขความรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 2. โรงเรียนมีการวางแผนการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาโดย สอดคล้องการมีภูมิคุ้มกันตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 3. มีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญโดย สอดคล้องความรู้ ความมีเหตุผล 4. การจัดการเรียนการสอนใช้กระบวนการตามเงื่อนไขความรู้และ ภูมิคุ้มกัน 5. มีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลายให้เหมาะสมกับ ผู้เรียน โดยสอดคล้องการมีภูมิคุ้มกัน และเงื่อนไขคุณธรรม 6. มีการกำหนดวัตถุประสงค์ที่เน้นการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนให้ ดำเนินชีวิตตั้งอยู่บนทางสายกลางโดยมีเงื่อนไขคุณธรรมตามหลัก ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 7. มีการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีเป้าหมายให้ผู้เรียนดำเนินชีวิตด้วย ความไม่ประมาทโดยสอดคล้องการมีภูมิคุ้มกัน และเงื่อนไข คุณธรรม 8. มีการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีเป้าหมายให้ผู้เรียนดำเนินชีวิตโดย ยึดหลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล 9. โรงเรียนมีการนิเทศ กำกับ ติดตามการใช้หลักสูตรสถานศึกษา โดยสอดคล้องเงื่อนไขความรู้ การมีภูมิคุ้มกันและคุณธรรม 10. โรงเรียนมีการประเมินผลการใช้หลักสูตรสถานศึกษาทุกชั้นตอน อย่างต่อเนื่อง โดยสอดคล้องเงื่อนไขความรู้และความมีเหตุผล

(ต่อ)

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

ขอบข่ายการบริหาร สถานศึกษา	การบริหารสถานศึกษาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
	<ol style="list-style-type: none"> 11. โรงเรียนสนับสนุนให้ครูผลิตสื่อการเรียนการสอนที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอนสอดคล้องตามหลักความพอประมาณและมีเหตุผล มีองค์ความรู้ 12. มีการนำผลการประเมินการใช้หลักสูตรสถานศึกษาเป็นข้อมูลในการพัฒนาหลักสูตร ทุก 5 ปี โดยสอดคล้องความมีเหตุผล เชื่อมโยงความรู้
2. การบริหารงาน งบประมาณ	<ol style="list-style-type: none"> 1. โรงเรียนมีการวางแผนการจัดการใช้งบประมาณของสถานศึกษาในการดำเนินงานตามหลักความพอประมาณ และมีเหตุผล 2. โรงเรียนจัดสรรประมาณในการดำเนินงานตามโครงการ/กิจกรรม โดยยึดหลักความมีเหตุผล และพอประมาณ 3. โรงเรียนมีการบริหารงบประมาณตามความจำเป็นและเหมาะสม โดยยึดหลักความพอประมาณและมีเหตุผล 4. โรงเรียนมีการจัดตั้งคณะกรรมการที่มีความรู้ความเข้าใจในการบริหารงบประมาณ
3. การบริหารงานบุคลากร	<ol style="list-style-type: none"> 1. โรงเรียนสร้างความตระหนักให้บุคลากรในโรงเรียนเล็งเห็นประโยชน์ของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงทั้งในการดำรงชีวิตและการปฏิบัติหน้าที่ 2. โรงเรียนมีการวางแผนในการพัฒนาบุคลากรสู่การเรียนรู้ในโรงเรียนให้มีความรู้เกี่ยวกับการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้อย่างมีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน และมีคุณธรรม 3. ผู้บริหารส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้เกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยยึดเงื่อนไขความรู้ และเงื่อนไขคุณธรรม 4. โรงเรียนสนับสนุนให้บุคลากรมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยสอดคล้องความมีเหตุผลและคุณธรรม

(ต่อ)

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

ขอบข่ายการบริหาร สถานศึกษา	การบริหารสถานศึกษาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
	<ol style="list-style-type: none"> 5. โรงเรียนมีการพัฒนาบุคลากรเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบโดยสอดคล้องความมีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี 6. บุคลากรนำความรู้เกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในงานที่ได้รับมอบหมายโดยยึดหลักความมีเหตุผล และคุณธรรม 7. บุคลากรในโรงเรียนมีการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขและภาคภูมิใจในตนเอง โดยการมีภูมิคุ้มกันที่ดี 8. บุคลากรนำความรู้เกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้มาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตด้วยความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี
4. การบริหารงานทั่วไป	<ol style="list-style-type: none"> 1. โรงเรียนมีการวางแผนการดำเนินงานตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยยึดหลักความพอประมาณและความมีเหตุผล 2. โรงเรียนดำเนินการตามแผนการดำเนินงานตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่วางไว้โดยยึดหลักความมีเหตุผล และเงื่อนไขความรู้ 3. โรงเรียนมีการดำเนินงานโดยยึดหลักความพอประมาณความมีเหตุผล และการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว 4. โรงเรียนมีอาคารสถานที่ที่เหมาะสมในการจัดการเรียนรู้ตามหลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล 5. โรงเรียนมีสภาพแวดล้อมภายในโรงเรียนเหมาะสมในการจัดการเรียนรู้ตามหลักความมีเหตุผล และความพอประมาณ 6. โรงเรียนมีการบริหารจัดการอาคารสถานที่ได้อย่างคุ้มค่า และความพอประมาณ

(ต่อ)

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

ขอบข่ายการบริหาร สถานศึกษา	การบริหารสถานศึกษาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
	<p>7. โรงเรียนมีแหล่งการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยยึดหลักความพอประมาณ</p> <p>8. โรงเรียนได้รับความร่วมมือจากองค์กรและชุมชนให้มีการจัดการเรียนการสอนโดยยึดหลักการมีภูมิคุ้มกัน มีคุณธรรมและความรู้</p> <p>9. โรงเรียนมีการประสานสัมพันธ์กับชุมชนให้มีส่วนร่วมในการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง</p> <p>10. โรงเรียนมีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นตามหลักการมีภูมิคุ้มกัน</p>

2.2 แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารโรงเรียนขนาดเล็ก

ในการวิจัย แนวทางการพัฒนาการบริหารงานวิชาการในโรงเรียนขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษามหาสารคาม เขต 2 ครั้งนี้ เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพการบริหารของโรงเรียนขนาดเล็กโดยทั่วไป และเป็นข้อมูลส่วนหนึ่งในการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยจึงได้นำเสนอประเด็นที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

2.2.1 สภาพปัญหาของโรงเรียนขนาดเล็ก

ในการนำเสนอรายละเอียดข้อมูลหรือผลการศึกษา ที่เกี่ยวข้องสภาพปัญหาของโรงเรียนขนาดเล็กนั้น ผู้วิจัยมุ่งนำเสนอผลการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานในหลายปีที่ผ่านมา และนำเสนอในส่วนของผลการศึกษานักวิชาการและนักการศึกษา ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2549 ; อ้างถึงใน ศักดิ์ไทย บวรกิจ และ วาโร เพ็งสวัสดิ์, น. 2553) ได้ประเมินโครงการยกระดับคุณภาพโรงเรียนขนาดเล็ก พบปัญหาที่สำคัญในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ด้านบุคลากร ประกอบด้วย ปัญหาการขาดแคลนบุคลากร ครูไม่ครบชั้น แต่อัตราครูเกินเมื่อเทียบกับเกณฑ์ ก.ค.ศ. ทำให้ครูรับภาระหนัก สอนหลายวิชา หลายระดับชั้น ทำให้ครูขาดความกระตือรือร้น ขาดขวัญกำลังใจ ปัญหาครูสอนไม่ตรงตามวุฒิ ไม่มีทักษะในการสอน ขาดการ

พัฒนาบุคลากร รับทราบข่าวสารทางราชการได้ล่าช้า และปัญหาขาดสวัสดิการด้านที่พักอาศัย มีปัญหาการเดินทางไกล ไม่สะดวก มีความกังวลใจกับความก้าวหน้า

2. ด้านอาคารสถานที่/ครุภัณฑ์ ประกอบด้วย ปัญหาอาคารเก่าชำรุดทรุดโทรม เนื่องจากก่อสร้างมานาน ขาดความปลอดภัย ปัญหาอาคารไม่เพียงพอ ขาดห้องปฏิบัติการ สนามกีฬาที่เหมาะสม ปัญหาการขาดโทรศัพท์ครุภัณฑ์คอมพิวเตอร์ และปัญหาขาดแคลนน้ำในบางพื้นที่

3. ด้านการบริหารจัดการ ประกอบด้วย ปัญหาจำนวนนักเรียนต่อห้องเรียน/ชั้นเรียน มีน้อย เนื่องจากประชากรวัยเรียนในชุมชนนั้นมีน้อยหรือไปเรียนในโรงเรียนอื่นที่เห็นว่ามีคุณภาพดีกว่าทำให้ไม่คุ้มค่าหรือเพียงพอต่อการจัดกิจกรรมให้มีประสิทธิภาพ ปัญหาการจัดงบประมาณสำหรับจ้างครูผู้สอน เนื่องจากขาดแคลนครู และปัญหาการยุบรวม เลิกล้มโรงเรียน

4. ปัญหาด้านวิชาการ ประกอบด้วย ปัญหาขาดแคลนหนังสือเรียน หนังสืออ่านประกอบที่เหมาะสม ปัญหาการขาดแคลนสื่อ อุปกรณ์การเรียนการสอนที่เหมาะสมทันสมัย ปัญหาครูไม่สามารถสร้างสื่อการสอน ขาดความรู้ด้าน ICT และปัญหาคุณภาพการเรียนการสอนของนักเรียนที่ยังมีปัญหา ต้องเร่งพัฒนาการอ่านออก เขียนได้ คิดวิเคราะห์และคำนวณผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในภาพรวมต่ำกว่าโรงเรียนอื่น (วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏสุพรรณบุรี, 2554, น. 17)

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2553, น. 2) ได้ทำการศึกษาสภาพปัญหาของโรงเรียนขนาดเล็กที่ผ่านมา พบว่า โรงเรียนขนาดเล็กส่วนใหญ่ประสบปัญหาคล้ายคลึงกันใน 4 ด้าน คือ ด้านการบริหารจัดการ ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านความพร้อมทางปัจจัยของโรงเรียนและด้านการมีส่วนร่วมในการพัฒนาโรงเรียนซึ่งในแต่ละด้าน มีรายละเอียดพอสังเขป ดังนี้

1. ปัญหาด้านการบริหารจัดการ

การจัดการศึกษาในอดีต รัฐบาลมุ่งเน้นการจัดตั้งโรงเรียนให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ ที่มีประชากรอาศัยอยู่เพื่อการขยายโอกาสทางการศึกษาให้นักเรียนทุกคนได้เข้าเรียน แต่ในปัจจุบันความจำเป็นดังกล่าวได้ลดลง ประกอบกับประชากรมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่องดังที่ได้กล่าวมาแล้วตั้งแต่ตอนต้น ดังนั้นจึงทำให้มีโรงเรียนขนาดเล็กจำนวนมาก ซึ่งโรงเรียนดังกล่าวมีอัตราส่วนครูต่อนักเรียน นักเรียนต่อห้องเรียนต่ำกว่ามาตรฐาน ค่าใช้จ่ายต่อนักเรียน 1 คน สูงกว่าโรงเรียนขนาดอื่น ๆ นอกจากนี้ ยังมีโรงเรียนขนาดเล็กอีกจำนวนหนึ่งที่อยู่ในพื้นที่ที่มีลักษณะพิเศษ เช่น พื้นที่ห่างไกล ความเจริญ พื้นที่บนภูเขาสูง บนเกาะ ชายขอบของประเทศ เป็นต้น ซึ่งนักเรียนในโรงเรียนลักษณะดังกล่าวมีปัญหาในการเดินทางไปเรียน ทั้งโรงเรียนยังขาดแคลนวัสดุ อุปกรณ์ ผู้อำนวยการโรงเรียนขนาดเล็กส่วนใหญ่ยังขาดทักษะในการบริหารจัดการโรงเรียนซึ่งมีบริบทที่ต่างไปจากโรงเรียนขนาดอื่น ๆ ส่งผลให้คุณภาพการจัดการศึกษายังไม่เป็นที่น่าพอใจ

2. ปัญหาด้านการเรียนการสอน

ในด้านการเรียนการสอนนั้น พบว่า ครูส่วนใหญ่ขาดทักษะในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในสภาพที่ครูไม่ครบชั้นและนักเรียนมีจำนวนน้อยในแต่ละชั้น ครูสอนไม่เต็มเวลา และเต็มความสามารถ เพราะมีภารกิจอื่นที่นอกเหนือจากการเรียนการสอนที่ครูจำนวนหนึ่งต้องปฏิบัติ ทั้งในสังกัดเดียวกันและจากต่างสังกัด หลักสูตรและแผนการจัดการเรียนรู้ไม่สอดคล้องกับบริบทของโรงเรียน สื่อการเรียนการสอนและแหล่งการเรียนรู้มีจำนวนจำกัด ซึ่งมีสาเหตุมาจากโรงเรียนได้รับงบประมาณน้อย ซึ่งในท้ายที่สุดก็ส่งผลให้นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำไปด้วย

3. ปัญหาด้านความพร้อมเกี่ยวกับปัจจัยสนับสนุน

ในการจัดสรรงบประมาณให้กับโรงเรียนที่ผ่านมาได้ใช้เกณฑ์การจัดสรรหลาย ๆ เกณฑ์ ซึ่งขนาดโรงเรียนก็เป็นเกณฑ์หนึ่งในการจัดสรรเนื่องจากการคำนึงถึงประสิทธิภาพในการใช้จ่ายงบประมาณ ดังนั้นจึงทำให้โรงเรียนขนาดเล็กได้รับจัดสรรบุคลากร งบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์ ครุภัณฑ์ สิ่งก่อสร้างเป็นจำนวนน้อย สภาพอาคารเก่า ชำรุดทรุดโทรม เนื่องจากก่อสร้างมาเป็นเวลานาน คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์ยังมีไม่เพียงพอ โรงเรียนไม่สามารถระดมทรัพยากรจากผู้ปกครอง ชุมชนได้มากนัก เนื่องจากผู้ปกครองและชุมชนดังกล่าวมีความยากจน สำหรับตัวป้อนด้านนักเรียนนั้นพบว่า นักเรียนในโรงเรียนขนาดเล็กส่วนใหญ่มาจากครอบครัวที่ยากจน

4. ปัญหาด้านการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

ที่ผ่านมาจนถึงแม้ว่าจะมีตัวแทนของชุมชนและองค์กรต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในรูปของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานก็ตาม แต่บทบาทของคณะกรรมการดังกล่าวยังมีไม่มากนัก และหากกล่าวถึงการประสานงานกับหน่วยงาน องค์กรอื่น ทั้งภาครัฐและเอกชนด้วยแล้ว เกือบจะกล่าวได้ว่ามีน้อยมาก หรือไม่มีเลยในบางพื้นที่ ชุมชน ผู้ปกครอง มีฐานะยากจนไม่สามารถส่งเสริม สนับสนุนการดำเนินงานของโรงเรียนและการเรียนของบุตรหลานได้เท่าที่ควร

สมบัติ อารงธัญวงศ์ (2557) กล่าวถึงปัญหาโรงเรียนขนาดเล็กที่ต้องเร่งรัดแก้ไขว่า ปัจจุบันประเทศไทยมีโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานจำนวน 31,508 โรงเรียน เป็นโรงเรียนระดับประถม 29,054 โรงเรียน ระดับมัธยม 2,361 โรงเรียน โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ 50 โรงเรียน และโรงเรียนพิเศษ 43 โรงเรียน สำหรับโรงเรียนระดับ ประถมมีโรงเรียนที่มีนักเรียนน้อยกว่า 120 คน จำนวน 14,397 โรงเรียน หรือเกือบครึ่งหนึ่งของโรงเรียนประถมศึกษาทั้งหมด และมีนักเรียนน้อยกว่า 60 คน จำนวน 8,992 โรงเรียน มีนักเรียนน้อยกว่า 40 คนจำนวน 2,799 โรงเรียน โรงเรียนขนาดเล็กเหล่านี้มีปัญหาที่สำคัญหลายประการ คือ

1. งบประมาณไม่พอเพียงสำหรับการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพ เพราะโรงเรียนจะได้งบประมาณตามจำนวนหัวของนักเรียน เมื่อจำนวนนักเรียนน้อยงบประมาณที่ได้รับก็น้อยตามไปด้วย ทำให้มีปัญหาขาดแคลนทั้งครุภัณฑ์และอุปกรณ์การเรียนการสอนที่จำเป็น โดยเฉพาะการขาดแคลนหนังสือเรียนและสมุดแบบฝึกหัด

2. จำนวนครูไม่ครบชั้น และไม่ครบสาระวิชาตามหลักสูตร ปัจจุบันครูระดับประถมศึกษาทั้งระบบก็อยู่ในสภาวะขาดแคลนอยู่แล้ว ดังนั้นโรงเรียนขนาดเล็กจึงได้รับอัตราครูตามสัดส่วนของนักเรียนเท่านั้น โดยมีได้ค่านึงถึงจำนวนชั้นและจำนวนสาระวิชาที่มีในหลักสูตรแต่อย่างใด ปัจจัยนี้มีผลกระทบต่อคุณภาพการศึกษามากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีครูไม่ครบชั้นทำให้ครูดูแลนักเรียนไม่ทั่วถึง และการมีครูไม่ครบสาระวิชาทำให้ครูต้องสอนในวิชาที่ตนเองไม่มีความเชี่ยวชาญ

3. ขาดโอกาสที่จะได้เรียนรู้การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เช่นคอมพิวเตอร์ เป็นต้น ทั้งนี้เพราะโรงเรียนขาดแคลนงบประมาณและขาดแคลนครูที่มีความรู้ในการใช้เทคโนโลยีดังกล่าว และโรงเรียนบางส่วนอยู่ในถิ่นทุรกันดารที่ไม่มีไฟฟ้าเข้าถึง

4. ผู้ปกครองเด็กขาดความเอาใจใส่ลูกหลานของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กบางส่วนถูกพ่อแม่ทิ้งให้อยู่กับปู่ย่าหรือกับตายายเพื่อไปทำงานในเมือง เด็กเหล่านี้จึงขาดการดูแลอย่างใกล้ชิดทั้งจากครอบครัวและจากครู

ปัญหาดังกล่าวทั้งหมดทำให้เด็กที่ศึกษาอยู่ในโรงเรียนขนาดเล็กกลายเป็นเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษาไปโดยปริยาย และเมื่อเติบโตขึ้นมาก็กลายเป็นกำลังคนที่ไม่มีความรู้ของชาติหรือเป็นได้เพียงแรงงานไร้ฝีมือเท่านั้น รัฐบาลที่ผ่านมาพยายามแก้ไขโดยการยุบโรงเรียนขนาดเล็กและควมรวมเข้าด้วยกัน เพื่อให้โรงเรียนมีจำนวนนักเรียนมากพอที่จะจัดให้มีครูครบชั้น แต่ปรากฏว่าถูกคัดค้านจากผู้ปกครองของเด็กอย่างรุนแรงเพราะเห็นว่าจะทำให้เด็กต้องเดือดร้อนในการเดินทางไปเรียนโรงเรียนที่อยู่ห่างไกล เรื่องการเดินทางไกลของเด็กนักเรียนนี้ได้มีข้อเสนอที่จะให้รัฐบาลจัดรถรับส่งให้เด็กเพื่อเป็นการแก้ปัญหา แต่ดูเหมือนขณะนั้นนโยบายการยุบโรงเรียนขนาดเล็กจะถูกกระทบไว้ก่อน ปัญหาโรงเรียนขนาดเล็กถ้าปล่อยทิ้งไว้โดยไม่เร่งรัดแก้ไขอย่างจริงจัง จะทำให้เด็กที่ต้องอยู่ในระบบนี้กลายเป็นเด็กด้อยโอกาสที่ได้รับการศึกษาที่ไม่มีคุณภาพและต้องออกจากระบบการศึกษาในที่สุด อนาคตของเด็กกลุ่มนี้จะกลายเป็นแรงงานไร้ฝีมือที่อยู่ในกลุ่มคนยากจนเป็นส่วนใหญ่ ส่วนครูที่ต้องสอนอยู่ในโรงเรียนเหล่านี้ก็จะกลายเป็นครูที่ขาดขวัญกำลังใจ ท้อแท้และสิ้นหวังที่ตนเองถูกทอดทิ้งให้ต้องทำงานอยู่ในสภาพที่ขาดแคลนและไร้อนาคตการแก้ไขปัญหาโรงเรียนขนาดเล็กต้องคำนึงถึงความยั่งยืนและประโยชน์ของนักเรียนและของครูทั้งในปัจจุบันและอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งความคุ้มค่าในการลงทุนพัฒนากำลังคนของชาติในระยะยาว

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) (2558 : <http://www.moe.go.th>) ได้รายงานเกี่ยวกับปัญหาสำคัญและแนวทางแก้ไขปัญหาโรงเรียนขนาดเล็กกว่า โรงเรียนขนาดเล็กส่วนใหญ่ประสบปัญหาสำคัญอย่างน้อย 3 ประการ ซึ่งส่งผลทำให้โรงเรียนขนาดเล็กไม่สามารถจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพเทียบเท่ากับโรงเรียนขนาดกลางและขนาดใหญ่ได้ ดังนี้

1. โรงเรียนขนาดเล็กมีต้นทุนในการจัดการเรียนการสอนต่อหัวที่สูงกว่าโรงเรียนขนาดใหญ่ เนื่องจากภาวะประชากรมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง ปัญหานักเรียนออกกลางคัน และการเลิกทำงานหลังจบ การศึกษาภาคบังคับ ส่งผลทำให้ขนาดของโรงเรียนปรับ เปลี่ยนเป็นโรงเรียนขนาดเล็กเพิ่มมากขึ้น ค่าใช้จ่าย นักเรียนต่อหัวสูงกว่าโรงเรียนขนาดใหญ่ ทำให้รัฐบาลต้องใช้งบประมาณในจำนวนที่มากกว่า หรือจ่ายแพงกว่า ในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนขนาดเล็ก

2. เนื่องจากโรงเรียนแต่ละแห่งได้รับการจัดสรรงบประมาณค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษาจากรัฐบาล โดยคิดเป็นรายหัวนักเรียน ซึ่งการจัดสรรงบประมาณในลักษณะดังกล่าว ส่งผลให้โรงเรียนขนาดเล็กที่มี จำนวนนักเรียนน้อยอยู่ในสถานะที่เสียเปรียบ กล่าวคือ ได้รับงบประมาณน้อยกว่าโรงเรียนขนาดใหญ่ที่มี จำนวนนักเรียนมากกว่า ส่งผลให้โรงเรียนขนาดเล็กขาดทั้งอุปกรณ์ เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ทำให้ประสิทธิภาพในการเรียนการสอนลดลง

3. ปัญหาการขาดแคลนครูที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง และจำนวนครูไม่ครบชั้นเรียน เนื่องจาก สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กำหนดสัดส่วนครู 1 คน ต่อนักเรียน 20 คน ซึ่งสัดส่วนดังกล่าว ทำให้เกิดปัญหาในการจัดสรรครูแก่นักเรียนบางแห่งที่มีจำนวนนักเรียนน้อย ยกตัวอย่างเช่น โรงเรียนประถมที่จัดการศึกษาตั้งแต่ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 และมีนักเรียนศึกษาอยู่จำนวน 80 คน หากยึดตามเกณฑ์ของ สพฐ. โรงเรียนแห่งนี้จะได้รับการจัดสรรครูเพียง 4 คนเท่านั้น ซึ่งไม่พอดีกับจำนวนชั้นเรียนที่เปิดสอน ดังนั้น โรงเรียนดังกล่าว จึงประสบปัญหาครูไม่ครบชั้นเรียน และครูไม่ครบทุกสาขาวิชา

2.2.2 การบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็กให้มีประสิทธิภาพ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2558) ภารกิจหลักของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวง ศึกษาธิการก็คือ การให้โอกาสกับผู้ที่อยู่ในวัยเรียน ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานทุกคนได้เรียนรู้ตามวัยอย่างมีคุณภาพ ภายใต้การจัดการศึกษาด้วยรูปแบบที่หลากหลายอย่างมีประสิทธิภาพ ในอดีตที่ผ่านมา การคมนาคมไม่ค่อยสะดวกเหมือนอย่างปัจจุบัน ดังนั้นหากมีประชากรอยู่ที่ใด รัฐก็จำเป็นต้องไปตั้งโรงเรียนเพื่อบริการผู้ที่อยู่ในวัยเรียนเหล่านั้น ปัจจุบันนี้ การคมนาคมสะดวกขึ้น ประกอบกับโครงสร้างประชากรเปลี่ยนไปจากเดิมมาก กล่าวคือ อัตราการเกิดของเด็กไทยมีการชะลอตัวลง ดังนั้น จึงทำให้ตัวป้อนของโรงเรียนมีแนวโน้มลดลงตาม ลำดับ ส่งผลให้มีโรงเรียนขนาดเล็กเพิ่มขึ้นทุกปี ซึ่งปัจจุบัน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานมีโรงเรียนขนาดเล็กรวมทั้งสิ้น 14,816 โรงจากโรงเรียนทั้งหมด 31,116 โรง

คิดเป็นร้อยละ 47.62 รับผิดชอบนักเรียน ร้อยละ 13.41 ของนักเรียนทั้งหมด อัตราส่วนครูต่อนักเรียน เท่ากับ 1 : 12 จากอดีตจนถึงปัจจุบัน พบว่า โรงเรียนขนาดเล็กยังประสบปัญหาในเรื่องคุณภาพของเด็กนักเรียน กล่าวคือ นักเรียนส่วนใหญ่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำ อ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ ขาดความสามารถในการคิดวิเคราะห์ ทักษะด้านการคำนวณ และภาษาต่างประเทศ ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากตัวบ่อน ประกอบด้วย การบริหารจัดการและการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ยังไม่สามารถดำเนินการได้อย่างเต็มที่ เนื่องจากมีจำนวนบุคลากรในโรงเรียนจำกัด และโรงเรียนมีภาระงานอื่น ๆ จำนวนมาก

ในการดำเนินงานที่ผ่านมาสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน บริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็ก โดยมีเป้าหมายในการพัฒนา สำคัญ 2 ประการคือ

1. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนสูงขึ้น เป็นผลจากการพัฒนาคุณภาพโรงเรียน และห้องเรียนมีการใช้ทรัพยากรทางการศึกษาร่วมกันระหว่างโรงเรียน และเป็นเครือข่ายช่วยเหลือกันทางวิชาการอย่างมีประสิทธิภาพ

2. การเพิ่มอัตรานักเรียนต่อครูสูงขึ้น นำไปสู่การเพิ่มประสิทธิภาพทางการศึกษา มีการสนับสนุนการจัดการเรียนการสอนแบบคละชั้นหรือบูรณาการ และการจัดการให้นักเรียนจากโรงเรียนใกล้เคียงไปเรียนยังโรงเรียนศูนย์เครือข่าย หรือโรงเรียนดีศรีตำบลโดยดำเนินการ ดังนี้

2.1 ส่งเสริมการสอบแบบบูรณาการ

2.2 สนับสนุนการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

2.3 อำนวยความสะดวกในการเดินทางไปโรงเรียนของนักเรียน เช่น จัดสรรค่าพาหนะนักเรียน จัดทำโครงการจักรยานยืมเรียน จัดหารถบรรทุกเล็กเพื่อรับส่งนักเรียนและครู

สิ่งที่จะดำเนินการต่อไป กระทรวงศึกษาธิการ เห็นความสำคัญการแก้ปัญหาโรงเรียนเล็กโดยมีเจตนารมณ์ที่จะสร้างโอกาสและลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา จึงมอบหมายให้สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานจัดทำแผนบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็กด้วยรูปแบบการควบรวมโรงเรียนขนาดเล็ก โดยการให้นักเรียนไปเรียนรวมที่โรงเรียนหลัก ซึ่งจะส่งผลให้มีจำนวนนักเรียนมากขึ้นในแต่ละชั้นเรียน ช่วยแก้ปัญหาการขาดแคลนครู และมีการใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างคุ้มค่า อันจะทำให้การบริหารจัดการทรัพยากรและการเรียนการสอนโรงเรียนขนาดเล็กมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น สามารถสนับสนุนการพัฒนาคุณภาพการศึกษาในพื้นที่ชนบทได้ โดยการสนับสนุนการดำเนินการดังกล่าว ดังนี้

1. สนับสนุนงบประมาณค่าพาหนะเดินทางไปเรียนของนักเรียนมารวม/เลิกจัดสรรตามระยะทาง ถ้าระยะทางไม่เกิน 3 กิโลเมตร คนละ 10 บาท/วัน ระยะทางระหว่าง 3-10 กิโลเมตร คนละ 15 บาท/วัน ถ้าระยะทางมากกว่า 10 กิโลเมตรขึ้นไป คนละ 20 บาท/วัน

2. ปีงบประมาณ พ.ศ.2557 จัดทำโครงการโครงการพัฒนาคุณภาพการศึกษาในระดับตำบล โดยจัดหารถตู้โดยสารเพื่อรับส่งนักเรียนในแต่ละตำบล และเปิดโอกาสให้หน่วยงานอื่นเข้ามาใช้ทรัพยากรร่วมกัน เช่น อาคารเรียน อาคารอเนกประสงค์ รถยนต์ตู้โดยสาร และครุภัณฑ์อื่น ๆ ในช่วงที่โรงเรียนไม่ได้ใช้ประโยชน์ เป็นต้น

3. ปรับปรุงกฎ ระเบียบ หรือข้อบังคับต่าง ๆ ที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานตามนโยบายบริหารจัดการ เช่น ระเบียบการบริหารงานบุคคล ระเบียบบริหารงบประมาณ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามหากต้องการให้การบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็กประสบความสำเร็จตามเจตนารมณ์ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานมีข้อเสนอเชิงนโยบาย ดังนี้

1. นโยบายเกี่ยวกับโรงเรียนขนาดเล็กต้องชัดเจนและต่อเนื่อง
2. ต้องพัฒนาระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนให้มีโอกาสเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณภาพ
3. แก้ปัญหาขาดแคลนครูโดยใช้นวัตกรรมรูปแบบต่าง ๆ ที่หลากหลาย
4. พัฒนาบุคลากรให้มีประสิทธิภาพทั้งการบริหารจัดการและการจัดกิจกรรมการเรียนรู้
5. ลดภาระงานของบุคลากรในโรงเรียนที่ไม่เกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้
6. สร้างแรงจูงใจแก่บุคลากรในการดำเนินงานตามนโยบายแก้ปัญหาโรงเรียนขนาดเล็ก
7. วิจัยและพัฒนาวัตกรรมการบริหารจัดการและการจัดกิจกรรมการเรียนรู้
8. พัฒนาหลักสูตรและสื่อให้เหมาะสมกับบริบทของโรงเรียน
9. จัดสรรงบประมาณให้เพียงพอตามเกณฑ์
10. แสวงหาความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในการพัฒนาโรงเรียนขนาดเล็ก

การบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็กมิได้มีเจตนาที่จะทำให้โรงเรียนขนาดเล็กหมดไปจากระบบการจัดการศึกษา เพียงแต่มุ่งหวังให้เกิดการใช้ทรัพยากรเพื่อการจัดการศึกษาให้มีประสิทธิภาพ เกิดผลตอบแทนการลงทุนมากที่สุด ในท้องที่ใดจำเป็นต้องมีโรงเรียนขนาดเล็กก็จำเป็นต้องคงไว้ ท้องที่ใดมีความจำเป็นน้อยลงก็ต้องมีการบริหารจัดการด้วยรูปแบบต่าง ๆ อย่างมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย โดยคำนึงถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับผู้เรียนเป็นสำคัญ

2.2.3 แนวทางการบริหารสถานศึกษาที่มีประสิทธิภาพ

2.2.3.1 ความหมายของประสิทธิภาพ

ในเรื่องของประสิทธิภาพในการทำงานนั้น ถ้าพิจารณาจากแนวความคิดทฤษฎีต่าง ๆ มักจะพูดถึงผลการปฏิบัติงาน (Performance) ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องเดียวกับประสิทธิภาพ (Efficiency) ในการทำงานคือเมื่อมีผลการปฏิบัติงานที่ดีก็จะถือว่ามีประสิทธิภาพในการทำงานและถ้าผลการ

ปฏิบัติงานไม่ดีก็จะถือว่ามีประสิทธิภาพในการทำงานต่ำ ดังนั้นประสิทธิภาพในการทำงานนั้น จึงมีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

ธงชัย สันติวงษ์ (2541, น. 253) กล่าวว่า ประสิทธิภาพ หมายถึง การเปรียบเทียบทรัพยากรที่ใช้ไปกับผลที่ได้จากการทำงานว่าดีขึ้นอย่างไร แค่นั้น ในขณะที่กำลังทำงานตามเป้าหมายขององค์กร

ชมรมพัฒนาความรู้ด้านระเบียบกฎหมายและชมรมพัฒนามาตรฐานวิชาชีพครู (2545, น. 148) กล่าวว่า ประสิทธิภาพต้องคำนึงถึงการดำเนินงานที่สามารถบรรลุผลได้ตรงตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ แต่ทั้งนี้ก็ต้องใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่อย่างคุ้มค่าและประสิทธิภาพนั้น พิจารณาที่กระบวนการของการดำเนินงานมากกว่าผลผลิตของการดำเนินงาน

สำนักงานปฏิรูปการศึกษา (2545, น. 17) กล่าวว่า ประสิทธิภาพ หมายถึง การปฏิบัติงานที่มีความถูกต้อง รวดเร็ว ตรงตามวัตถุประสงค์ของการดำเนินงาน และต้องใช้งบประมาณอย่างประหยัด และได้กล่าวเพิ่มเติมอีกว่าประสิทธิภาพนี้ขึ้นอยู่กับคุณภาพของบุคลากรที่ดี วัสดุอุปกรณ์ที่ดีและเพียงพอ รวมทั้งระบบการบริหารจัดการที่คล่องตัวและการกำกับดูแลที่ดี

ราชบัณฑิตยสถาน (2546, น. 667) ได้ให้ความหมายของ ประสิทธิภาพว่า หมายถึง ความสามารถที่ทำให้เกิดผลในการทำงาน

สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (2546, น. 340) กล่าวว่า ประสิทธิภาพ (Efficiency) หมายถึง การมีสมรรถนะสูง สามารถมีระบบการทำงาน สร้างสมทรัพยากรและความมั่นคงเก็บไว้ภายในไว้เพื่อขยายตัวต่อไป และเพื่อเอาไว้สำหรับรองรับสถานการณ์ที่อาจเกิดวิกฤติจากภายนอกได้ด้วย

จากความหมายของประสิทธิภาพดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ประสิทธิภาพ หมายถึง การปฏิบัติงานที่บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยการใช้ทรัพยากรการบริหารอย่างประหยัด คุ้มค่า มีระบบการบริหารจัดการที่คล่องตัวและการกำกับดูแลที่ดี

2.2.3.2 แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารสถานศึกษาที่มีประสิทธิภาพ

การปฏิบัติงานในหน่วยงานหรือองค์กร บุคลากรนับว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งที่จะทำให้งานบรรลุเป้าประสงค์ของหน่วยงาน และการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ หรือไม่นั้นก็ขึ้นอยู่กับความร่วมมือร่วมใจของผู้ปฏิบัติงาน ในการบริหารจัดการศึกษาบุคคลที่จะทำให้การจัดการศึกษาประสบผลสำเร็จ ก็คือผู้บริหารโรงเรียน ซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่จะทำให้การดำเนินงานของโรงเรียนมีประสิทธิภาพ และสามารถพัฒนานักเรียนให้มีคุณภาพ เพราะผู้บริหารเป็นผู้มีอำนาจหน้าที่ในการกำหนดนโยบายและการตัดสินใจในระดับโรงเรียน (ศิริ ถิอาสนา, 2557, น. 42-45)

จากการศึกษา และวิจัยเกี่ยวกับประสิทธิภาพในการบริหารโรงเรียน มีผู้ให้แนวคิด ดังนี้ Athos and Coffey (1986) กล่าวไว้ว่าการวัดประสิทธิภาพของโรงเรียนพิจารณาจากองค์ประกอบ 3 ประการ คือ

1. ผลการปฏิบัติงาน
2. ความพึงพอใจ
3. ความเจริญก้าวหน้า

Miskel, McDonald, and Bloom (อ้างถึงใน แสงเลย สุขสมัย, 2543, น. 22) ได้ศึกษาพบว่า โรงเรียนที่มีประสิทธิภาพ มีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ

1. ผลิตผล
2. ความพึงพอใจในการปฏิบัติงาน
3. เจตคติของนักเรียน

ชาญชัย อาจินสมาจาร (2525, น. 15) ได้สรุปไว้ว่า โรงเรียนที่มีประสิทธิภาพจะมีลักษณะสำคัญ 11 ประการ คือ

1. มีอาจารย์ใหญ่ที่เข้มแข็ง
2. มีบรรยากาศในโรงเรียนในทางบวก
3. มีแนวดำเนินการเกี่ยวกับวินัยที่เห็นพ้องจากทุกฝ่าย
4. มีครูที่คาดหวังในตัวนักเรียนสูง
5. มีผู้ปกครองที่สนใจในทางการศึกษา
6. มีวิธีประเมินหลักสูตรที่ดี
7. มีการประเมินผลการสอนของครูอย่างมีประสิทธิภาพ
8. มีการพัฒนาและประเมินความเจริญงอกงามอย่างต่อเนื่อง
9. มีปรัชญาการศึกษาที่แท้จริง
10. มีแผนการจัดกิจกรรมของนักเรียนที่ดีและเพียงพอ
11. มีบริการนักเรียน

สุปัญญา กิตติวิสาร (2529, น. 18-22) ได้รวบรวมแนวคิดของ Parson ; Caplow ; Katz and Kahn สรุปได้ว่า ความมีประสิทธิภาพขององค์กร หมายถึง การบรรลุถึงเป้าหมายขององค์กร ในกรณีของโรงเรียนก็กล่าวไว้ว่า ประสิทธิภาพของการมัธยมศึกษาปัญหาที่เกี่ยวกับคุณภาพของการศึกษาและประสิทธิภาพในการจัดการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้ศึกษาองค์ประกอบที่เกี่ยวกับประสิทธิภาพของโรงเรียน 3 ประการ คือ

1. สภาพทั่วไปของโรงเรียน ครูและนักเรียน
2. ทรัพยากรทางการศึกษาของโรงเรียน

3. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาแผนและนโยบายที่เกี่ยวกับมัธยมศึกษาต่อไป

วันทนา เมืองจันทร์ (อ้างถึงใน สมชาย จันทร์มณี, 2543, น. 24-25) ได้สรุปไว้ว่า ปัจจัยที่เสริมสร้างประสิทธิภาพให้กับโรงเรียนนั้นแยกได้ 2 กลุ่ม คือ

1. ปัจจัยด้าน สังคมมนุษย์ในโรงเรียน ได้แก่ มีจุดมุ่งหมายทางวิชาการชัดเจน และเป้าประสงค์ของพฤติกรรมสังคมชัดเจนควมมีระเบียบวินัยของนักเรียน ผู้บริหาร ครูอาจารย์ตั้งความหวังในตัวนักเรียน สถานะของครูที่เป็นที่พึงปรารถนา ความเอาใจใส่และการเอาใจใส่นักเรียน การใช้รางวัลและผลตอบแทนเป็นแรงเสริม และแรงจูงใจ ภาวะของผู้นำของผู้บริหารโรงเรียน และการได้รับสนับสนุนจากชุมชน

2. ปัจจัยด้านการสอนและหลักสูตร ได้แก่ การให้เวลามากในโอกาส การเรียนรู้ทางวิชาการของนักเรียน การให้การบ้านเป็นประจำ และต้องมีระบบการตรวจและติดตามผลงานให้การบ้านที่ดีติดตามความก้าวหน้าของนักเรียนโดยสม่ำเสมอ มีการสอนตามหลักสูตร มีจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอนชัดเจน มีการใช้กลยุทธ์ในการจัดการเรียนการสอนหลายวิธี และเปิดโอกาสให้นักเรียนได้รับผิดชอบตนเอง

จากแนวคิดดังกล่าว ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การบริหารสถานศึกษาที่มีประสิทธิภาพหมายถึง การปฏิบัติงานที่บรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของโรงเรียนที่กำหนดไว้ในด้านการบริหารวิชาการ ด้านงบประมาณ ด้านการบริหารงานบุคคล และด้านการบริหารทั่วไป

2.3 หลักการ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารสถานศึกษา

2.3.1 ความหมายการบริหารสถานศึกษา

การบริหารสถานศึกษา เป็นตัวชี้วัดความสำคัญต่อทิศทางการดำเนินนโยบายของการศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษาในยุคปัจจุบันต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่หลากหลายและเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม จะต้องมีความสามารถสูงในการบริหารจัดการและเป็นผู้มีวิสัยทัศน์มีโอกาสที่จะประสบความสำเร็จในการจัดการศึกษาที่ทุกฝ่ายพึงประสงค์ตอบสนองต่อความต้องการของนักเรียน ผู้ปกครอง ชุมชน สังคมและประเทศชาติซึ่งมีนักวิชาการได้ให้ความหมายของการบริหารสถานศึกษา ไว้ดังนี้

นิพนธ์ กิनावงศ์ (2543, น. 36) ได้ให้ความหมายว่า การบริหารสถานศึกษา คือ การดำเนินการต่าง ๆ ของผู้บริหารเพื่อให้บุคคลกลุ่มหนึ่ง (นักเรียน) ได้เจริญงอกงามไปสู่จุดประสงค์ที่ต้องการโดยกำหนดให้คนกลุ่มหนึ่ง (ครู) เป็นตัวแทนในการดำเนินการ

สงวน สุทธิเลิศอรุณ (2543, น. 14) ได้ให้ความหมายการบริหารสถานศึกษาว่า หมายถึง การดำเนินการเกี่ยวกับการจัดการศึกษาโดยใช้คน เงิน วัสดุอุปกรณ์และการจัดการเพื่อพัฒนาบุคคลให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม

จากความหมายข้างต้นสรุปได้ว่า การบริหารสถานศึกษา คือ กระบวนการทำงานให้สำเร็จ โดยต้องอาศัยกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการการศึกษาบริหารกิจกรรมทุกชนิดและดำเนิน การทุกอย่างของผู้บริหารโรงเรียน ครูและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จัดให้ประชาชนทุกคนในสังคมนั้นได้นำประสบการณ์ที่ได้จากการเรียนรู้ไปพัฒนาชีวิตและสามารถอยู่ในสังคมร่วมกันได้อย่างมีความสุขตามศักยภาพของตน

2.3.2 หลักการบริหาร

การบริหารงานในองค์กรนั้น ผู้บริหารต้องมีหลักการที่ใช้บริหารซึ่งยึดแบบอย่างที่ได้มีการนำไปปฏิบัติและประสบผลสำเร็จ ทั้งนี้เพื่อก้าวไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ หลักการต่าง ๆ ต้องยืดหยุ่นสามารถปรับตัวได้ทันกับความต้องการทุกอย่างและหลักการบริหารที่ได้มีนักบริหารนำมาประยุกต์ใช้เสมอ คือ

หลักการบริหาร 14 ประการของฟาโยลมีดังนี้ (สมัยศ นาวิการ, 2544, น. 41)

1. การแบ่งงานกันทำ (Division of Labour) การแบ่งงานกันทำเป็นแนวทางที่ชี้ให้เห็นว่าต้องลดเวลาการเรียนรู้ให้น้อยลงและเพิ่มทักษะของการทำงานให้มากขึ้น
2. อำนาจหน้าที่และการรับผิดชอบ (Authority and Responsibility) การดำเนินงานขององค์กรจะไม่มีประสิทธิภาพเลย ถ้าหากว่าการมอบหมายอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบไม่ได้มีส่วนสัมพันธ์กัน
3. ความมีระเบียบวินัย (Discipline) ความมีระเบียบวินัย แสดงถึงการยอมรับในข้อตกลงหรือนโยบายต่าง ๆ ของสมาชิกภายในองค์กรที่เกิดขึ้นระหว่างฝ่ายบริหารและฝ่ายคนงานซึ่งมีความยุติธรรมมากที่สุด
4. การมีผู้บังคับบัญชาเพียงคนเดียว (Unity of command) การที่ผู้ใต้บังคับบัญชามีผู้บังคับบัญชาสองคนเป็นการทำลายอำนาจหน้าที่ ระเบียบวินัยได้ ดังนั้นผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชาควรจะได้รับฟังคำสั่งจากผู้บังคับบัญชาเพียงคนเดียวเท่านั้น ซึ่งจะช่วยขจัดความขัดแย้งระหว่างแผนงานและบุคคลได้
5. การมีเป้าหมายเดียวกัน (Unity of Direction) แต่ละกลุ่มงานควรมีเป้าหมายเดียวกันภายใต้แผนงานและบังคับบัญชาเพียงคนเดียวเท่านั้น หลักการของข้ออ้างถึงลักษณะโครงสร้างขององค์กรที่ดี มีการจัดแผนงานที่เหมาะสม

6. ผลประโยชน์ของบุคคลควรจะเป็นรองจากผลประโยชน์ของส่วนรวม (Subordination of Individual to the Common Good) บุคคลในกลุ่มหรือในองค์การต้องคำนึงว่า ความต้องการหรือผลประโยชน์ของเขาต้องเป็นรองจากผลประโยชน์ขององค์การและยิ่งกว่านั้นผลประโยชน์ขององค์การ ควรจะเป็นรองกว่าผลประโยชน์ของสภาพแวดล้อมทางด้านสังคมขององค์การด้วย

7. การให้ผลตอบแทน (Remuneration) การให้ผลตอบแทนต่าง ๆ แก่บุคคลในองค์การควรยึดถือแนวความคิดของความยุติธรรมและต้องเป็นที่พึงพอใจทั้งสองฝ่าย คือ ฝ่ายบริหารและฝ่ายคนงาน

8. การรวมอำนาจ (Centralization) เป็นกระบวนการลดและเพิ่มอำนาจหน้าที่ของผู้บริหาร ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์แล้วต้องมีความสมดุลระหว่างการรวมอำนาจและการกระจายอำนาจ เมื่อความรับผิดชอบได้มอบหมายให้กับผู้บริหารคนใดแล้ว อำนาจหน้าที่ต้องมอบหมายไปด้วย การกระทำต่าง ๆ ที่เป็นการลดอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบของผู้ใต้บังคับบัญชาและไปเพิ่มให้กับผู้บังคับบัญชา ถือว่าการกระทำดังกล่าว เป็นการรวมอำนาจมากขึ้นและในทำนองเดียวกัน การเพิ่มความรับผิดชอบอำนาจหน้าที่ให้กับผู้ใต้บังคับบัญชาเป็นการกระจายอำนาจมากขึ้น

9. สายการบังคับบัญชา (The hierarchy) การดำเนินงานต่าง ๆ ภายในองค์การควรเป็นไปตามสายการบังคับบัญชา คือ จากระดับสูงลงมาระดับต่ำเป็นการแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ทางหน้าที่

10. ความมีระเบียบ (Order) เป็นแผนผังขององค์การที่แสดงให้เห็นตำแหน่งของบุคคลภายในองค์กรและความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน

11. ความเสมอภาค (Equity) ความเสมอภาค หมายถึง ความเมตตาและยุติธรรมแก่ทุกฝ่ายในองค์การ ความเสมอภาคเป็นสิ่งจูงใจพนักงานที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้เขาปฏิบัติหน้าที่ด้วยความรัก ความเสียสละและความจงรักภักดี หลักการความเสมอภาคอาจจะสะท้อนให้เห็นได้จากหลักการจ่ายผลตอบแทน ค่าจ้างและเงินเดือนที่จ่ายให้กับพนักงานต้องมีความยุติธรรม

12. ความมั่นคงของทีมงาน (Stability of staff) ความมั่นคงของงานเป็นหลักการที่พายุโหมนำไปใช้ทุกระดับขององค์การ คนงานผลิตต้องการความมั่นคงของงาน ในขณะที่กำลังเรียนงานอยู่ ความมั่นคงของงานของผู้บริหารระดับสูงเป็นสิ่งจำเป็นเช่นเดียวกันเพราะผู้บริหารต้องใช้เวลาในการเรียนรู้งานและปัญหาต่าง ๆ ในองค์การ

13. ความคิดริเริ่ม (Initiative) การให้คนงานมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาขององค์การ หมายถึง การเปิดโอกาสให้ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาได้แสดงความคิดริเริ่มต่าง ๆ การมีระบบของการให้คำแนะนำ โดยผู้อยู่ใต้บังคับบัญชามาใช้ประโยชน์จากความคิดริเริ่มได้เป็นอย่างมาก

14. ความสามัคคี (Esprit de corps) ผู้บริหารต้องทำให้ผู้ปฏิบัติงานต่าง ๆ ในองค์การมีลักษณะเป็นทีมงานควรมีการปฏิบัติงานมุ่งไปสู่ความสำเร็จของเป้าหมายร่วมกันอย่างดีที่สุด

จากหลักการบริหารของฟาโยล 14 ประการดังกล่าว เป็นการสรุปหลักการบริหารที่สำคัญ ซึ่งเป็นรากฐานสำหรับผู้บริหารนำไปพัฒนาตนเอง หน่วยงาน หรือสถานศึกษา เป็นทฤษฎีการบริหารเชิงการจัดการ (Administrative management) ที่จะทำให้การบริหารงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่ง Gulick and Urwick ได้สรุปเป็นแนวความคิดทางการบริหาร โดยใช้คำย่อว่า “POSDCORB” ได้แก่ การวางแผน การจัดองค์การ การจัดบุคลากร การสั่งการ การประสานงานและการจัดสรรงบประมาณ โดยกำหนดให้เป็นหน้าที่ทางการบริหารที่ผู้บริหารต้องปฏิบัติ ดังนั้นผู้บริหารต้องนำหลักการดังกล่าวไปประยุกต์ใช้เพื่อให้การบริหารงานมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

นอกจากนี้ศิริ ถีอาสนา (2557, น. 8) ได้สรุปความหมายของหลักการบริหาร (Administration) ว่า การบริหารเป็นกิจกรรมของกลุ่มตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ร่วมมือกันจัดการทรัพยากร การบริหาร ได้แก่ Man Machine Material Method Mmoney Environment และ Energy ที่เหมาะสมเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน ใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์จัดการทรัพยากรตามกระบวนการบริหารหรือหน้าที่ของการบริหารประกอบด้วย Planning Organizing Staffing Directing Coordinating Reporting Budgeting (ในระยะต่อมามีการเพิ่มเนื้อหา ได้แก่ Commanding Controlling และ Leading เข้าไปด้วย)

2.3.3 กระบวนการบริหาร

การบริหารงานของผู้บริหารย่อมมีรากฐานของการบริหาร คือ อำนาจหน้าที่ (Authority) ซึ่งหมายถึงสิทธิในการปฏิบัติหน้าที่ที่กำหนดไว้กับตำแหน่งเพื่อให้ผู้ดำรงตำแหน่งใช้สำหรับการตัดสินใจและปฏิบัติหน้าที่การงานต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงลงได้ ส่วนความรับผิดชอบ (Responsibility) เป็นความผูกพันที่ผู้บริหารยึดไว้ในงานที่จะปฏิบัติงาน ตามอำนาจหน้าที่ให้เป็นผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการนักบริหารได้กล่าวถึง กระบวนการบริหาร ไว้ดังนี้

ศิริวรรณ เสรีรัตน์ (2539, น. 22-23) กล่าวถึง กระบวนการบริหารของผู้บริหาร ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. การวางแผน (Planing) เกี่ยวข้องกับภารกิจ (Mission) วัตถุประสงค์ (Objective) และการปฏิบัติ (Actions) และพยายามทำให้บรรลุผลสำเร็จซึ่งต้องมีการตัดสินใจเลือกแผนการในอนาคต
2. การจัดองค์การ (Organization) เป็นการกำหนดโครงสร้างบทบาทของบุคคลเพื่อทำงานในองค์กร
3. จัดบุคคลเข้าทำงาน (Staffing) เกี่ยวข้องกับการบรรจุและธำรงรักษาบุคคลและตำแหน่งหน้าที่ภายในโครงสร้างองค์การ โดยกำหนดความต้องการของแรงงาน การสรรหา การคัดเลือก บรรจุเลื่อนตำแหน่ง การประเมิน การวางแผนอาชีพ การกำหนดค่าตอบแทน

4. การชักนำ (Leading) หมายถึง การมีอิทธิพลต่อบุคคลเพื่อให้เขาทำประโยชน์ต่อองค์การ และเป้าหมายของกลุ่มเป็นสิ่งที่ต้องทำเป็นหลักในการบริหารความคิดระหว่างบุคคลซึ่งต้องอาศัยผู้บริหารที่มีประสิทธิภาพ

5. การควบคุม (Controlling) คือ การวัดและการแก้ไขการทำงานส่วนบุคคลและองค์การ เพื่อให้มั่นใจว่าเป็นไปตามแผน การควบคุมนี้เกี่ยวข้องกับการวัดผลการกระทำเปรียบเทียบกับเป้าหมายและแผนซึ่งจะแสดงถึงการเบี่ยงเบนจากมาตรฐานที่ปรากฏอยู่และช่วยปรับปรุงแก้ไข

วีโรจน์ สารรัตน์ (2542, น. 3) กล่าวว่า การบริหารเป็นกระบวนการดำเนินงาน เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายขององค์การโดยอาศัยหน้าที่ทางการบริหารที่สำคัญคือ

1. การวางแผน (Planning)
2. การจัดองค์การ (Organization)
3. การนำ (Leading)
4. การควบคุม (Controlling)

จากการศึกษาข้างต้นสรุปได้ว่า กระบวนการบริหารงานนั้น ประกอบด้วยหลักสำคัญ คือ การวางแผนการจัดองค์การ การสั่งการและการควบคุม และกระบวนการบริหารเป็นจุดเริ่มต้นที่แสดงถึงศักยภาพของผู้บริหารในการวางแผนเพื่อจัดกิจกรรมภาระงานให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนด

2.3.4 การบริหารทรัพยากร

ทรัพยากรโดยทั่วไปถือว่าเป็นสิ่งที่นำมาทำให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษา การพัฒนางานผลิตเป็นสื่อโดยใช้เทคโนโลยีและใช้สิ่งประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ ให้บังเกิดผลดีต่อการนำไปช่วยในการสร้างองค์ความรู้สิ่งใหม่ ๆ ทรัพยากรประกอบด้วยบุคคล ประเพณีและวัฒนธรรมโบราณสถานองค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้ถือเป็นทรัพยากรการศึกษาภายนอก ส่วนทรัพยากรการศึกษาภายในหมายถึง ทุนทรัพย์ซึ่งอาจหาได้จากทรัพยากรของชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ มีนักวิชาการได้กล่าวถึงการบริหารทรัพยากรไว้ดังนี้

ปรัชญา เวสารัชช์ (2542, น. 44-45) กล่าวว่า ทรัพยากรของสถาบันการศึกษา คือ ทรัพยากร บุคคล วัสดุอุปกรณ์ อาคารสถานที่ แหล่งสนับสนุนการศึกษาในการใช้ทรัพยากรบุคคลให้มีประสิทธิภาพและคุ้มค่านั้นต้องมีการวางแผนด้านบุคลากร (Planning Human Resource Management) ระยะเวลาให้เห็นภาพรวมโดยมีการวิเคราะห์งานให้ละเอียดเพื่อจะได้สรรหาบุคลากรที่ขาดแคลนหรือจำเป็นให้พอเพียงและใช้บุคลากรอย่างคุ้มค่าและเหมาะสมกับงาน (Put the Right Man on the Right Job) ส่วนในด้านงบประมาณนั้นจะต้องใช้เงินให้คุ้มค่ามุ่งเน้นผลงานจริง มีระบบตรวจสอบได้โดยเน้นการใช้ระบบงบประมาณที่มุ่งเน้นผลงาน (PBB)

ดังนั้น ผู้บริหารจึงต้องมีความสามารถในการจัดการบริหารทรัพยากร รวมทั้งทรัพยากรบุคคลโดยมีการจัดวางแผนบุคลากร สรรหา คัดเลือก กำหนดระบบการงบประมาณ จัดระบบทรัพยากรที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษา เช่น อาคารสถานที่เพียงพอ สื่อและอุปกรณ์การเรียนการสอนได้มาตรฐาน แสวงหาความร่วมมือกับชุมชนในการสนับสนุน จัดหา พัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น การอนุรักษ์วัฒนธรรมและมีการใช้ทรัพยากรขององค์กรอย่างประหยัด มีการควบคุมดูแลเพื่อให้งานบรรลุเป้าหมายของสถานศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพในกระบวนการบริหารที่กล่าวมานับว่าคุณเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดเพราะคนต้องเป็นผู้ดำเนินการทุกอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้นำและเป็นหัวหน้าสถานศึกษา

2.3.5 ขอบข่ายภารกิจการบริหารสถานศึกษา

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้ระบุไว้ในมาตรา 43 ว่า บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึง และมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2541, น. 9)

สำหรับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2542 (สำนักงานปฏิรูปการศึกษา, 2544, น. 4-5) ได้ระบุเกี่ยวกับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานไว้มีสาระสำคัญใน 5 เรื่องดังต่อไปนี้

1. สิทธิและหน้าที่ทางการศึกษา ทุกคนมีสิทธิได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยเสมอภาคทุกคน ทุกฝ่ายมีหน้าที่จัดและสนับสนุนการศึกษาขั้นพื้นฐาน
2. หลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรในส่วนที่เกี่ยวข้องสภาพปัญหาชุมชน สังคมและภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. การบริหาร รัฐ เอกชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานได้ตามความพร้อม
4. หน่วยบริหารการศึกษาของรัฐสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของรัฐขึ้นต่อเขตพื้นที่การศึกษาในสังกัดคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกระทรวงการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม
5. ครูและบุคลากรทางการศึกษา ทุกคนต้องมีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพครูและเป็นข้าราชการครูในสังกัดองค์กรกลางบริหารงานบุคคล ในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งกระจายอำนาจให้เขตพื้นที่การศึกษาเป็นผู้บริหาร

กรมวิชาการ (2542, น. 29) ได้เสนอแนะว่า การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้เกิดประสิทธิภาพนั้น ผู้เกี่ยวข้องจะต้องเข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนและปฏิบัติตามหน้าที่ดังนี้

1. ผู้เรียนต้องมีความรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตนเอง และเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้อย่างกระตือรือร้น

2. ผู้สอน คือ ผู้จัดการต้องวางแผนการจัดการเรียนการสอนในกลุ่มสาระการเรียนรู้ แนะนำช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนแสวงหาความรู้ ช่วยพัฒนาผู้เรียน ช่วยตกแต่งความรู้ของผู้เรียนให้สมบูรณ์ ให้เรียนอย่างมีความสุข มีอิสรภาพ ให้ความรัก ให้ความมั่นคงให้ข้อมูลย้อนกลับทางทรัพยากรการเรียนรู้และสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมทางการเรียนรู้

3. ผู้บริหารจะต้องสร้างความตระหนักให้บุคคลในสถานศึกษามุ่งมั่นในคุณภาพและบริหารจัดการให้สถานศึกษามีระบบการประกันคุณภาพการศึกษา ผู้เรียนมีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานที่กำหนดไว้ในแต่ละช่วงชั้น

4. ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของสถานศึกษา รวมทั้งมีบทบาทในการกำกับ ดูแลการจัดการศึกษาของสถานศึกษา

5. คณะกรรมการสถานศึกษามีส่วนร่วมในการจัดทำธรรมนูญสถานศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา ส่งเสริมและสนับสนุน กำกับ ดูแลการจัดการศึกษาของสถานศึกษา

นอกจากนี้ มีนักการศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาต่าง ๆ ได้กำหนดขอบข่ายและภารกิจการบริหารโรงเรียน ดังนี้

พนัส ทันทาคินทร์ (2524, น. 49-51) จำแนกงานบริหารโรงเรียนออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. การบริหารงานด้านวิชาการ ได้แก่ งานในด้านการบริหารบุคลากรทางการสอน การบริหารด้านหลักสูตร ตารางสอน แบบเรียน และการประเมินผลการศึกษา

2. การบริหารงานด้านบริการนักเรียน ได้แก่ การจัดกิจกรรมนักเรียน การจัดบริการแนะแนว การรักษาระเบียบวินัยของโรงเรียน รวมทั้งการจัดบริการด้านอื่น ๆ เช่น บริการสุขภาพนักเรียน บริการอาหารกลางวัน ฯลฯ

3. การบริหารงานด้านธุรการ ได้แก่ งานธุรการต่าง ๆ เช่น งานสารบรรณ งานพัสดุ ครุภัณฑ์ งานดูแลอาคารสถานที่ ฯลฯ

นิพนธ์ กินาวงศ์ (2526, น. 68) ได้จำแนกงานบริหารงานโรงเรียนเป็น 5 ประเภท คือ งานบริหารวิชาการ งานบริหารบุคคล งานบริหารธุรการ งานบริหารกิจการนักเรียน และงานความสัมพันธ์กับชุมชน

Ronald Cambell (อ้างถึงใน กิติมา ปรีดีดิกล, 2532, น. 38) ได้แบ่งงานบริหาร โรงเรียนออกเป็น 6 ประการ คือ

1. งานด้านหลักสูตรและการสอน
2. งานบริหารบุคลากรทางการสอน
3. งานบริการนักเรียน
4. งานด้านอาคารสถานที่

5. งานด้านงบประมาณและธุรการ

6. งานสัมพันธ์กับชุมชน

หวน พันธุ์พันธ์ (2528, น. 40) ได้แบ่งงานบริหารโรงเรียนไว้ 5 งาน คือ การบริหารงานวิชาการ การบริหารงานธุรการ การบริหารงานบุคคล การบริหารงานกิจการนักเรียน และการบริหารงานความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2536, น. 37) ได้กำหนดขอบข่ายของงานบริหารโรงเรียนไว้ 6 งาน คือ 1) งานวิชาการ 2) งานบุคลากร 3) งานกิจการนักเรียน 4) งานธุรการและการเงิน 5) งานอาคารสถานที่ และ 6) งานความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

กรมพลศึกษา (2541, น. 2) ได้กำหนดขอบข่ายการบริหารโรงเรียนกีฬาออกเป็น 4 ฝ่าย ดังนี้ 1) ฝ่ายบริหาร 2) ฝ่ายวิชาการ 3) ฝ่ายกิจการนักเรียน 4) ฝ่ายแผนงานและบริการชุมชน

สำนักงานปฏิรูปการศึกษา (2545, น. 12-58) ได้กำหนดแนวทางการบริหารและการจัดการศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา โดยมีภารกิจการบริหารงานทั้ง 4 ด้าน ดังนี้

1. การบริหารงานวิชาการ
2. การบริหารงบประมาณ
3. การบริหารงานบุคคล
4. การบริหารทั่วไป

อุทัย บุญประเสริฐ (2545, น. 1) ได้เสนอขอบข่ายแนวคิดการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน ประกอบด้วย

1. การบริหารที่มีความเป็นอิสระในการตัดสินใจในการบริหารจัดการ (Autonomy)
 - 1.1 ด้านวิชาการ
 - 1.2 ด้านงบประมาณ
 - 1.3 ด้านบริหารบุคคล
 - 1.4 ด้านการบริหารทั่วไป
2. การบริหารจัดการที่มีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่มีส่วนได้ส่วนเสีย (Participation) ในรูปของคณะกรรมการ
3. การบริหารจัดการต้องตอบสนอง และสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน ผู้ปกครอง และชุมชนมากที่สุด

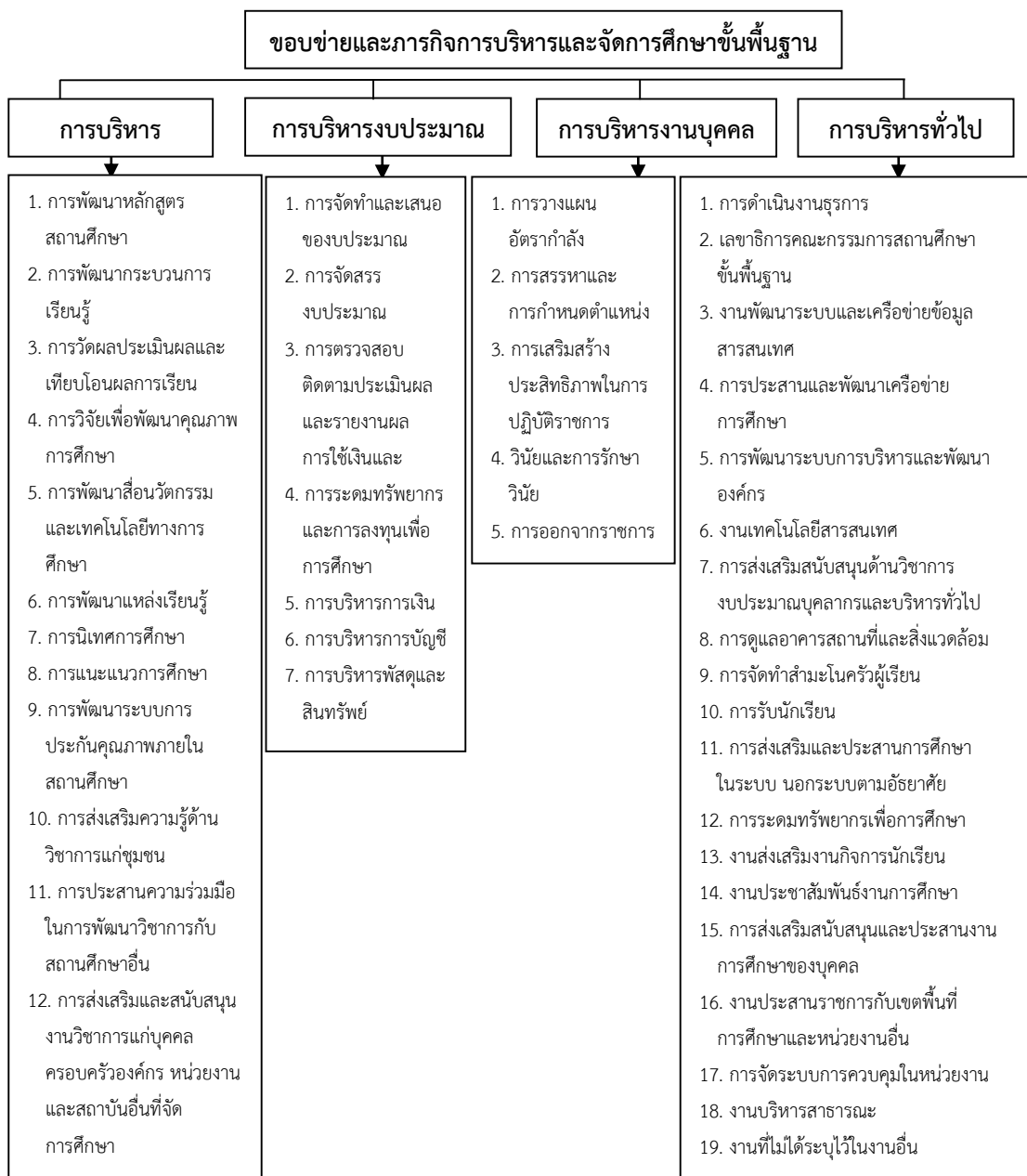
กระทรวงศึกษาธิการ (2546, น. 32-73) ได้กำหนดขอบข่ายภารกิจการบริหารและจัดการสถานศึกษาไว้ 4 ด้าน มีดังนี้

1. ด้านการบริหารงานวิชาการ
 - 1.1 การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา

- 1.2 การพัฒนากระบวนการเรียนรู้
- 1.3 การวัดผล ประเมินผล และการเทียบโอนผลการเรียน
- 1.4 การวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา
- 1.5 การพัฒนาสื่อ นวัตกรรม และเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา
- 1.6 การพัฒนาแหล่งการเรียนรู้
- 1.7 การนิเทศการศึกษา
- 1.8 การแนะแนวการศึกษา
- 1.9 การพัฒนาระบบประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา
- 1.10 การส่งเสริมความรู้ด้านวิชาการแก่ชุมชน
- 1.11 การประสานความร่วมมือในการพัฒนาวิชาการกับสถานศึกษาอื่น
- 1.12 การส่งเสริม และสนับสนุนงานวิชาการแก่บุคคล ครอบครั้ว องค์กร หน่วยงาน และสถาบันอื่นที่จัดการศึกษา
2. ด้านการบริหารงบประมาณ
 - 2.1 การจัดทำและเสนองบประมาณ
 - 2.2 การจัดสรรงบประมาณ
 - 2.3 การตรวจสอบ ติดตาม ประเมินผล รายงานผลการใช้เงินและผลการดำเนินงาน
 - 2.4 การระดมทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา
 - 2.5 การบริหารการเงิน
 - 2.6 การบริหารบัญชี
 - 2.7 การบริหารพัสดุและสินทรัพย์
3. ด้านการบริหารงานบุคคล
 - 3.1 การวางแผนอัตรากำลังและกำหนดตำแหน่ง
 - 3.2 การสรรหาและบรรจุแต่งตั้ง
 - 3.3 การเสริมสร้างประสิทธิภาพในการปฏิบัติราชการ
 - 3.4 วินัยและการรักษาวินัย
 - 3.5 งานออกจากราชการ
4. ด้านการบริหารทั่วไป
 - 4.1 การดำเนินงานธุรการ
 - 4.2 งานเลขานุการคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน
 - 4.3 การพัฒนาระบบและเครือข่ายข้อมูลสารสนเทศ
 - 4.4 การประสานงานและพัฒนาเครือข่ายการศึกษา

- 4.5 การจัดระบบการบริหารและพัฒนาองค์กร
- 4.6 งานเทคโนโลยีสารสนเทศ
- 4.7 การส่งเสริม สนับสนุนด้านวิชาการ งบประมาณ บุคลากรและบริหารทั่วไป
- 4.8 การดูแลอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม
- 4.9 การจัดทำสำมะโนผู้เรียน
- 4.10 การรับนักเรียน
- 4.11 การส่งเสริมและประสานงานการจัดการศึกษาในระบบ นอกระบบและตามอัธยาศัย
- 4.12 การระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา
- 4.13 การส่งเสริมงานกิจการนักเรียน
- 4.14 การประชาสัมพันธ์งานการศึกษา
- 4.15 การส่งเสริม และสนับสนุนและประสานงานการจัดการศึกษาของบุคคล ชุมชน องค์กร หน่วยงานและสถาบันสังคมอื่นที่จัดการศึกษา
- 4.16 งานประสานราชการกับเขตพื้นที่การศึกษาและหน่วยงานอื่น
- 4.17 การจัดระบบการควบคุมภายในหน่วยงาน
- 4.18 งานบริการสาธารณะ
- 4.19 งานที่ไม่ได้ระบุไว้ในงานอื่น

หลังจากที่ได้มีการปฏิรูปการศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มาตรา 39 กำหนดให้กระทรวงศึกษาธิการกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษา ทั้งด้านวิชาการ งบประมาณ การบริหารงานบุคคลและการบริหารทั่วไป ไปยังคณะกรรมการสถานศึกษาและสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา และสำนัก งานเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษาโดยตรง ยึดหลักการกระจายอำนาจการบริหารและจัดการศึกษาจากส่วนกลางหรือจากเขตการศึกษาไปยังสถานศึกษา เปิดโอกาสให้ประชาชน องค์กร และหน่วยงานในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ทำให้สถาน ศึกษามีอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบ และมีความเป็นอิสระและคล่องตัวในการบริหารจัดการในการตัดสินใจสั่งการเกี่ยวกับการบริหารโรงเรียนโดยยึดโรงเรียนเป็นศูนย์กลางหรือการบริหารจัดการสถานศึกษาโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน ซึ่งประกอบด้วย ผู้บริหารโรงเรียน ตัวแทนครู ตัวแทนผู้ปกครอง องค์กรและชุมชนร่วมกันบริหารโรงเรียนให้สอดคล้อง และตอบสนองความต้องการของผู้เรียน ของผู้ปกครอง และชุมชนมากที่สุด โดยมีขอบข่ายภารกิจดังแสดงตามภาพที่ 2.1

ภาพที่ 2.1 ขอบข่ายและภารกิจการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ปรับปรุงจาก *คู่มือการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่เป็นนิติบุคคล* (น. 37) โดย กระทรวงศึกษาธิการ, 2546. กรุงเทพฯ :

โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว

2.3.5.1 การบริหารงานวิชาการ

นักการศึกษาหลายท่านได้ให้ความหมาย การบริหารงานวิชาการไว้ดังนี้

ภิญโญ สาธร (2526, น. 324) กล่าวว่า การบริหารงานวิชาการ หมายถึง การบริหารกิจกรรมทุกชนิดของโรงเรียน ซึ่งเกี่ยวข้องกับการปรับปรุงพัฒนาการสอนให้ได้ผลดี และมีประสิทธิภาพที่สุด

อุทัย ธรรมเดโช (2527, น. 193) ได้ให้ความหมายของการบริหารงานวิชาการ หมายถึง กิจกรรมทุกชนิดภายในโรงเรียนที่เกี่ยวกับการปรับปรุง พัฒนาให้การเรียนการสอนได้ผลดี และมีประสิทธิภาพที่สุดหรือการให้พลเมืองเป็นผู้มีคุณภาพและคุณธรรม สามารถประกอบสัมมาอาชีพ และดำรงตนเป็นพลเมืองที่ดีตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2544, น. 2) กล่าวว่า การบริหารงานวิชาการ หมายถึง การบริหารสถานศึกษาโดยมีการจัดกิจกรรมทุกอย่างที่เกี่ยวกับการปรับปรุงพัฒนาการเรียนการสอนให้ได้ผลดีและมีประสิทธิภาพให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับผู้เรียน

กล่าวโดยสรุป การบริหารงานวิชาการ หมายถึง การบริหารการดำเนินงานและรวมไปถึงกิจกรรมทุกชนิด ที่เกี่ยวกับการพัฒนาการเรียนการสอนให้เกิดประสิทธิภาพและประโยชน์สูงสุดแก่ผู้เรียน งานวิชาการเป็นงานหลักหรือเป็นภารกิจหลักของสถานศึกษาที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มุ่งให้กระจายอำนาจใน การบริหารจัดการไปให้สถานศึกษาให้มากที่สุด ด้วยเจตนารมณ์ที่จะให้สถานศึกษาดำเนินการได้โดยอิสระ คล่องตัว รวดเร็ว สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน สถานศึกษา ชุมชน ท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมจากผู้มีส่วนได้เสียทุกฝ่ายซึ่งจะเป็นปัจจัยสำคัญทำให้สถานศึกษามีความเข้มแข็งในการบริหารและการจัดการ สามารถพัฒนาหลักสูตร และกระบวนการเรียนรู้ตลอดจนการวัดผล ประเมินผล รวมทั้งการวัดปัจจัยเกื้อหนุนการพัฒนาคุณภาพนักเรียน ชุมชน ท้องถิ่น ได้อย่างมีคุณภาพ และมีประสิทธิภาพ

กระทรวงศึกษาธิการ (2546, น. 33-38) ได้กำหนดขอบข่ายการบริหารวิชาการไว้ 12 งาน ดังนี้

1. การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา ได้แก่ การศึกษาวิเคราะห์เอกสารหลักสูตร การศึกษาขั้นพื้นฐาน สารสนเทศกลางของกระทรวงศึกษาธิการ ข้อมูลสารสนเทศเกี่ยวกับสภาพปัญหาและความต้องการของสังคม ชุมชน และท้องถิ่น การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม และประเมินสถานภาพสถานศึกษาเพื่อกำหนดวิสัยทัศน์ ภารกิจ เป้าหมาย คุณลักษณะที่พึงประสงค์โดยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายรวมทั้งคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน การจัดทำโครงสร้างหลักสูตรและสาระต่าง ๆ ที่กำหนดให้มีในหลักสูตรสถานศึกษาที่สอดคล้องกับวิสัยทัศน์เป้าหมายและ คุณลักษณะที่พึงประสงค์ โดยพยายามบูรณาการเนื้อหาสาระทั้งในกลุ่มสาระการเรียนรู้เดียวกัน และระหว่างกลุ่มสาระการ

เรียนรู้ตามความเหมาะสม การนำหลักสูตรไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน และการบริหารจัดการ การใช้หลักสูตรให้เหมาะสม การนิเทศการใช้หลักสูตร การติดตามและประเมินผลการใช้หลักสูตรและการปรับปรุง และพัฒนาหลักสูตรตามความเหมาะสม

2. การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ ได้แก่ การส่งเสริมให้ครูจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ตามสาระ และหน่วยการเรียนรู้ โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ การส่งเสริมให้ครูจัดกระบวนการเรียนรู้โดยจัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจ ความถนัดของผู้เรียนฝึกทักษะกระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์การประยุกต์ใช้ความรู้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา การเรียนรู้จากประสบการณ์จริงและการปฏิบัติจริง การส่งเสริมให้รักการอ่าน และใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง การผสมผสานความรู้ต่าง ๆ ให้สมดุลกันปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ที่สอดคล้องกับเนื้อหาสาระกิจกรรมทั้งนี้โดยจัดบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมและแหล่งการเรียนรู้ให้เอื้อต่อการจัดกระบวนการเรียนรู้และการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือเครือข่าย ผู้ปกครอง ชุมชน ท้องถิ่นมามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนตามความเหมาะสม การจัดให้มีการนิเทศการเรียนการสอนแก่ครูในกลุ่มสาระต่าง ๆ โดยเน้นการนิเทศที่ร่วมมือกันช่วยเหลือกันแบบกัลยาณมิตร เช่นนิเทศแบบเพื่อนช่วยเพื่อนเพื่อพัฒนาการเรียนการสอนร่วมกัน หรือแบบอื่น ๆ ตามความเหมาะสมและการส่งเสริมให้มีการพัฒนาครูเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ตามความเหมาะสม

3. การวัดผล ประเมินผล และการเทียบโอนผลการศึกษา ได้แก่ การกำหนดระเบียบแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการวัดผลและประเมินผล การส่งเสริมให้ครูจัดทำแผนการวัดผล และประเมินผลแต่ละรายวิชาให้สอดคล้องกับมาตรฐานการศึกษา สาระการเรียนรู้ หน่วยการเรียนรู้ แผนการจัดการเรียนรู้ และการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การส่งเสริมให้ครูดำเนินการวัดผล และประเมินผลการเรียนการสอนโดยเน้นการประเมินตามสภาพจริงจากกระบวนการ การปฏิบัติและผลงานการจัดให้มีการเทียบโอนความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ และผลการเรียนจากสถานศึกษาอื่น สถานประกอบการ และอื่น ๆ ตามแนวทางที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด และการพัฒนาเครื่องมือวัดและประเมินผลให้ได้มาตรฐาน

4. การวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา ได้แก่ การศึกษา วิเคราะห์ วิจัย การบริหารจัดการ และการพัฒนาคุณภาพงานวิชาการในภาพรวม การส่งเสริมให้ครูศึกษา วิเคราะห์ วิจัย เพื่อพัฒนาคุณภาพการเรียนรู้ให้แก่แต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ และการประสานความร่วมมือในการศึกษา วิเคราะห์ วิจัย ตลอดจนเผยแพร่ผลงานวิจัยหรือพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอน และงานวิชาการกับสถานศึกษา บุคคล ครอบครัว องค์กร หน่วยงานและสถาบันอื่น

5. การพัฒนาสื่อ นวัตกรรม และเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ได้แก่ การศึกษา วิเคราะห์ ความจำเป็นในการใช้สื่อและเทคโนโลยีเพื่อจัดการเรียนการสอน และการบริหารงานวิชาการ การส่งเสริมให้ครูผลิต พัฒนาสื่อ และนวัตกรรมการเรียนการสอน การจัดหาสื่อและ

เทคโนโลยีเพื่อใช้ในการจัดการเรียนการสอน และการพัฒนางานด้านวิชาการ การประสานความร่วมมือใน การผลิต จัดทำ พัฒนาและการใช้สื่อ นวัตกรรมและเทคโนโลยี เพื่อการจัดการเรียนการสอน และการพัฒนางานวิชาการกับสถานศึกษา บุคคล ครอบครัว องค์กร หน่วยงาน และสถาบันอื่น และการประเมินผลการพัฒนาการใช้สื่อ นวัตกรรม และเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา

6. การพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ ได้แก่ การสำรวจแหล่งการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพการศึกษาทั้งในสถานศึกษา ชุมชน ท้องถิ่น ในเขตพื้นที่การศึกษา และเขตพื้นที่การศึกษาใกล้เคียง การจัดทำเอกสารเผยแพร่แหล่งการเรียนรู้แก่ครู สถานศึกษาอื่น บุคคล ครอบครัว องค์กร หน่วยงานและสถาบันอื่น ที่จัดการศึกษาในบริเวณใกล้เคียง การจัดตั้งและพัฒนาแหล่งการเรียนรู้รวมทั้งพัฒนาให้เกิดองค์ความรู้ และประสานความร่วมมือสถานศึกษาอื่น บุคคล ครอบครัว องค์กร หน่วยงานและสถาบันสังคมอื่นที่จัดการศึกษา ในการจัดตั้ง ส่งเสริม พัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่ใช้ร่วมกัน และการส่งเสริม สนับสนุนให้ครูใช้แหล่งการเรียนรู้ทั้งใน และนอกโรงเรียนในการจัดกระบวนการเรียนรู้โดยครอบคลุมภูมิปัญญาท้องถิ่น

7. การนิเทศการศึกษา ได้แก่ การจัดระบบการนิเทศงานวิชาการ และการเรียนการสอนภายใน การนิเทศงานวิชาการ และการเรียนการสอนในรูปแบบหลากหลาย และเหมาะสม การประเมินผลการจัดระบบ และกระบวนการนิเทศการศึกษา การติดตาม ประสานงานกับเขตพื้นที่การศึกษา เพื่อพัฒนาระบบและกระบวนการนิเทศงานวิชาการและการเรียนการสอนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และประสบการณ์การจัดระบบนิเทศการศึกษาภายในสถานศึกษากับสถานศึกษาอื่น หรือเครือข่ายการนิเทศการศึกษาภายในเขตพื้นที่การศึกษา

8. การแนะแนวการศึกษา ได้แก่ การจัดระบบการแนะแนวทางวิชาการและวิชาชีพ ภายในสถานศึกษา โดยเชื่อมโยงกับระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน และกระบวนการเรียนการสอน การดำเนินการแนะแนวการศึกษา โดยความร่วมมือของครูทุกคน การติดตามและประเมินผลการจัดการระบบและกระบวนการการแนะแนวการศึกษา และประสานความร่วมมือและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และประสบการณ์ด้านการแนะแนวศึกษากับสถานศึกษา หรือเครือข่ายการแนะแนวภายในเขตพื้นที่การศึกษา

9. การพัฒนาระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา ได้แก่ การจัดระบบโครงสร้างองค์กร ให้รองรับการจัดระบบการประกันคุณภาพภายใน การกำหนดเกณฑ์การประเมินเป้าหมายความสำเร็จของสถานศึกษาตามมาตรฐานการศึกษาและตัวชี้วัดของกระทรวง เป้าหมายความสำเร็จของเขตพื้นที่การศึกษา หลักเกณฑ์และวิธีการประเมินของสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา การวางแผนการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ตามระบบการประกันคุณภาพการศึกษาให้บรรลุผลตามเป้าหมายความสำเร็จของสถานศึกษา การพัฒนางานตามแผนและติดตามตรวจสอบ และประเมินคุณภาพภายในเพื่อปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง การประสานความร่วมมือ

กับสถานศึกษาและหน่วยงานอื่น ในการปรับปรุงและพัฒนาระบบประกันคุณภาพภายใน และการพัฒนาคุณภาพการศึกษาตามระบบการประกันคุณภาพการศึกษา การประสานงานกับเขตพื้นที่ การศึกษา เพื่อการประเมินคุณภาพการศึกษาของสถาน ศึกษา ตามระบบการประกันคุณภาพ การศึกษาภายในเขตพื้นที่การศึกษา และการประสานงานกับสำนักงานรับรองมาตรฐานการศึกษา และประเมินคุณภาพการศึกษา ในการประเมินสถาน ศึกษาเพื่อเป็นฐานในการพัฒนาอย่างเป็นระบบ และต่อเนื่อง

10. การส่งเสริมความรู้ทางวิชาการแก่ชุมชน ได้แก่ การศึกษา สํารวจความต้องการ สนับสนุนงานวิชาการแก่ชุมชน การจัดให้ความรู้ เสริมสร้างความคิด และเทคนิค ทักษะทางวิชาการ เพื่อพัฒนาทักษะวิชาชีพ และคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชน ท้องถิ่น การส่งเสริมให้ประชาชนใน ชุมชน ท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางวิชาการของสถานศึกษา และที่จัดโดยบุคคล ครอบครัว องค์กร หน่วยงาน และสถาบันอื่นที่จัดการศึกษา และการส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ ประสบการณ์ระหว่างบุคคล ครอบครัว ชุมชน ท้องถิ่น

11. การประสานความร่วมมือในการพัฒนาวิชาการกับสถานศึกษาและองค์กรอื่น ได้แก่ การประสานความร่วมมือ ช่วยเหลือในการพัฒนาวิชาการกับสถานศึกษาของรัฐ เอกชนและ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้งที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานและระดับอุดมศึกษา ทั้งบริเวณใกล้เคียง ภายในเขตพื้นที่การศึกษา ต่างเขตพื้นที่การศึกษา และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนา วิชาการกับองค์กรต่าง ๆ ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ

12. การส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการแก่บุคคล ครอบครัว องค์กร หน่วยงานและ สถาบันอื่น ได้แก่ การสำรวจและศึกษาข้อมูลการจัดการศึกษารวมทั้งความต้องการในการได้รับ การสนับสนุนด้านวิชาการของบุคคล ครอบครัว องค์กร หน่วยงาน และสถาบันสังคมอื่นที่จัด การศึกษา การส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาวิชาการ และการพัฒนาคุณภาพการเรียนรู้ในการจัด การศึกษาของบุคคล ครอบครัว องค์กร หน่วยงาน และสถาบันอื่นที่จัดการศึกษา และการจัดให้มีการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการจัดการศึกษาของบุคคล ครอบครัว องค์กร หน่วยงาน และสถาบันอื่นที่จัด การศึกษา

กล่าวโดยสรุปการบริหารด้านวิชาการ หมายถึง การดำเนินงานเกี่ยวกับการพัฒนา หลักสูตร การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ การวัดผล ประเมินผล และเทียบโอนผลการเรียน การวิจัย เพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา การพัฒนาสื่อ นวัตกรรม และเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา การพัฒนาแหล่ง การเรียนรู้ การนิเทศการศึกษา การแนะแนวการศึกษา การพัฒนาระบบประกันคุณภาพภายใน การส่งเสริมความรู้ด้านวิชาการแก่ชุมชน การประสานความร่วมมือในการพัฒนาวิชาการกับ สถานศึกษาอื่น และการส่งเสริม สนับสนุนงานวิชาการแก่บุคคล ครอบครัว องค์กร หน่วยงานและ สถาบันอื่นที่จัดการศึกษา

2.3.5.2 การบริหารด้านงบประมาณ

การบริหารด้านงบประมาณของสถานศึกษามุ่งเน้นความเป็นอิสระในการบริหารจัดการ มีความคล่องตัว โปร่งใส ตรวจสอบได้ ยึดหลักการบริหารมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์และบริหารงบประมาณแบบมุ่งเน้นผลงาน ให้มีการจัดหาผลประโยชน์จากทรัพย์สิน รวมทั้งจัดหารายได้จากการบริการมาใช้บริหารจัดการเพื่อประโยชน์ทางการศึกษา ส่งผลให้เกิดคุณภาพที่ดีขึ้นต่อผู้เรียน จากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 58 ระบุว่าให้มีการระดมทรัพยากรและ การลงทุนด้านงบประมาณการเงินและทรัพย์สินทั้งจากรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น บุคคล ครอบครั้ว ชุมชน องค์กรชุมชน เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ สถาบันสังคมอื่น ๆ และต่างประเทศมาใช้ในการจัดการศึกษา

สำนักงานปฏิรูปการศึกษา (2544, น. 4) ได้กำหนดแนวทางการบริหารด้านงบประมาณพอสรุปได้ว่า การบริหารด้านงบประมาณ ประกอบด้วย งานงบประมาณ งานเกี่ยวกับการเงิน และงานเกี่ยวกับทรัพย์สิน โดยมีรายละเอียดดังนี้

สำนักงานปฏิรูปการศึกษา (2544, น. 6-7) กล่าวถึง เงินงบประมาณที่เป็นแหล่งทุนทางการศึกษาว่า ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมวด 8 เรื่อง ทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา บัญญัติให้สถานศึกษาได้รับทุนจาก 2 แหล่ง คือ เงินงบประมาณ และเงินนอกงบประมาณ (เงินรายได้) ดังนี้

1. เงินงบประมาณ สถานศึกษาจะได้รับจัดสรรเงินงบประมาณจากรัฐ ที่จัดสรรให้โดยตรง เป็นค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานและงบลงทุน ตามมาตรา 60 และจัดสรรให้โดยอ้อม เป็นเงินอุดหนุนทั่วไป ให้แก่ผู้เรียนการศึกษาระดับและขั้นพื้นฐานเป็นรายบุคคล ตามมาตรา 60 (1) เป็นเงินค่าใช้จ่ายสำหรับผู้เรียนที่มีความต้องการเป็นพิเศษตาม มาตรา 60 (3) และเป็นกองทุนต่าง ๆ ได้แก่ กองทุนกู้ยืมแก่ผู้เรียน ตามมาตรา 60 (2) กองทุนเพื่อการพัฒนาการศึกษาของรัฐและเอกชน ตามมาตรา 60 (7) กองทุนพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ตามมาตรา 68 และกองทุน ส่งเสริมครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษา ตามมาตรา 55 เงินที่รัฐจัดสรรให้โดยอ้อมนี้เมื่อสถานศึกษาได้รับจะนำมาควบคุมการใช้จ่ายเงินภายในกรอบวัตถุประสงค์ของเงินประเภทนั้น ๆ

2. เงินนอกงบประมาณ หมายถึง เงินที่มีเงินงบประมาณแผ่นดินแต่ได้มาจากแหล่งอื่น และตามมาตรา 59 (ซึ่งต่อไปจะเรียกว่า “เงินรายได้ของสถานศึกษา”) ได้แก่

2.1 เงินค่าธรรมเนียมการศึกษา ที่เรียกเก็บจากผู้เรียนในกรณีผู้เรียนประสงค์จะเรียนในกิจกรรมการเรียนการสอนที่สถานศึกษาจัดให้เกินกว่ามาตรฐานหลักสูตรที่กระทรวงการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมกำหนด

2.2 เงินรายได้จากการให้บริการทางการศึกษาที่ไม่ขัดหรือแย้งกับนโยบาย วัตถุประสงค์และภารกิจหลักของสถานศึกษาซึ่งรวมถึงค่าบริการเสริมที่สถานศึกษาจัดให้กับผู้เรียน

2.3 เงินผลประโยชน์จากทรัพย์สินของสถานศึกษา ทั้งที่เป็นราชพัสดุตามกฎหมายว่าด้วยราชพัสดุและเป็นทรัพย์สินอื่น

2.4 เบี้ยปรับที่เกิดจากการผิดสัญญาการศึกษา และเบี้ยปรับที่เกิดจากการผิดสัญญาการซื้อทรัพย์สินหรือจ้างทำของที่ดำเนินการโดยใช้เงินงบประมาณ

2.5 เงินบริจาคจากเอกชนหรือองค์กรปกครองท้องถิ่น

2.6 เงินรายได้อื่น ๆ

เงินงบประมาณที่รัฐจัดสรรให้กับสถานศึกษา สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ (2544, น. 15-16) ได้จำแนกเงินออกเป็น 2 ส่วน คือ

1. งบลงทุนที่ให้แกสถานศึกษาของรัฐ งบลงทุนเป็นเงินงบประมาณที่รัฐบาลจัดสรรให้แกสถานศึกษาของรัฐ เพื่อใช้จ่ายใน การลงทุนในโครงการพัฒนาต่าง ๆ โดยการจัดสรรจะมุ่งให้สถานศึกษาสามารถจัดการศึกษาได้อย่างมีคุณภาพ และคำนึงถึงหลักการกระจายความเจริญทางการศึกษาให้ทั่วถึงด้วย

2. งบดำเนินการที่เป็นค่าใช้จ่ายให้แกสถานศึกษาของรัฐ งบนี้แยกออกเป็น 2 ส่วน คือ

2.1 งบดำเนินการตามนโยบาย แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ และภารกิจของสถานศึกษา ตามมาตรา 60 (4)

2.2 งบดำเนินการที่เป็นค่าใช้จ่ายรายบุคคล ตามมาตรา 60 (1) ซึ่งประกอบด้วย

2.2.1 เงินเดือนครู ผู้บริหารของสถานศึกษา บุคลากรทางการศึกษา

2.2.2 ค่าใช้จ่ายดำเนินการอื่น ๆ ที่ไม่ใช่เงินเดือน

ส่วนกำหนดแนวทางในการจัดสรรงบประมาณสู่เขตพื้นที่และสถานศึกษา สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ (2544, น. 28-30) จำแนกงบประมาณเป็น 3 ส่วน คือ

1. งบประมาณการจัดการของเขตพื้นที่การศึกษา ให้จัดสรรตามแผนงาน งาน/โครงการที่สอดคล้องกับการดำเนินงานของแต่ละเขตพื้นที่การศึกษา โดยจัดสรรเป็นอัตราส่วนร้อยละของวงเงินงบประมาณในส่วนที่ 2 และส่วนที่ 3 รวมกัน ทั้งนี้ในระยะแรกให้รวมค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการโอนกิจการสถานศึกษาให้แกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไว้ด้วย

2. งบประมาณจัดการศึกษาของสถานศึกษา รัฐปรับเปลี่ยนวิธีการจัดการจัดสรรงบประมาณจากเดิมที่จัดสรรผ่านด้านอุปทานหรือสถานศึกษา มาเป็นการจัดสรรผ่านด้านอุปสงค์หรือตัวผู้เรียนในลักษณะของค่าใช้จ่ายรายหัว ซึ่งประกอบด้วย เงินเดือนและค่าจ้างบุคลากร งบประมาณบริหารสถานศึกษา งบประมาณการจัดการเรียนการสอนและการพัฒนาคุณภาพ การศึกษาด้วยการค่อย ๆ ลดงบประมาณที่จัดสรรให้สถานศึกษา และไปเพิ่มให้กับค่าใช้จ่ายรายบุคคลซึ่งจะจัดสรรตาม

จำนวนนักเรียนในแต่ละสถานศึกษาตามหลักเกณฑ์ที่ราชการระดับกรมในส่วนกลางหรือหน่วยงานที่รับผิดชอบกำหนดขึ้น ประกอบด้วย

2.1 ค่าใช้จ่ายรายบุคคลมาตรฐาน เป็นค่าใช้จ่ายที่รัฐให้การอุดหนุนผู้เรียนตามหลักสูตรมาตรฐาน

2.2 ค่าใช้จ่ายรายบุคคลตามความแตกต่างในคุณลักษณะของผู้เรียน ได้แก่ ผู้พิการ ผู้ด้อยโอกาสหรือขาดแคลน และผู้มีความสามารถพิเศษ จัดสรรโดยปรับค่าใช้จ่ายรายหัวมาตรฐานด้วยค่าถ่วงน้ำหนักที่สูงกว่าค่าใช้จ่ายต่อหัวมาตรฐาน กล่าวคือ ผู้พิการ ผู้ด้อยโอกาส ผู้ขาดแคลน และผู้มีความสามารถพิเศษจะได้รับค่าใช้จ่ายรายหัวสูงกว่าเด็กปกติ

2.3 ค่าใช้จ่ายรายบุคคลสำหรับผู้พ้นวัยเรียน จัดสรรให้แก่ผู้พลาดโอกาสในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานให้ได้รับการศึกษาตามเกณฑ์ค่าใช้จ่ายรายบุคคลสำหรับหลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียน สายสามัญ

2.4 ค่าใช้จ่ายรายบุคคลตามความแตกต่างในคุณลักษณะของสถานศึกษา พิจารณาจากที่ตั้งและขนาดของสถานศึกษา จัดสรรโดยปรับค่าใช้จ่ายรายหัวมาตรฐานของสถานศึกษาที่มีต้นทุนต่ำสุดด้วยค่าถ่วงน้ำหนักของค่าใช้จ่ายรายบุคคลของสถานศึกษาแต่ละขนาด

3. งบประมาณพัฒนาสถานศึกษาตามนโยบายแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ และภารกิจของสถานศึกษา จัดสรรตามแผนงาน งาน/โครงการ เพื่อพัฒนาสถานศึกษาที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ โดยงบดำเนินการให้คำนวณจากต้นทุนต่อหน่วยของกิจกรรมในแต่ละงาน/โครงการตามที่ส่วนราชการระดับกรม หรือหน่วยงานที่รับผิดชอบเกี่ยวข้องส่วนงบลงทุนให้จัดสรรตามเกณฑ์ชี้วัดความจำเป็นและความขาดแคลนในแต่ละเขตพื้นที่การศึกษาทั้งส่วนราชการระดับกรมหรือหน่วยงานอิสระทางการศึกษาในส่วนกลางที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ต้องจัดทำและพัฒนาเกณฑ์เพื่อการจัดสรรค่าใช้จ่ายรายบุคคลเกณฑ์การจัดสรรงบลงทุนตามความจำเป็นและความขาดแคลนตลอดจนเกณฑ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรรงบประมาณการศึกษาขั้นพื้นฐาน ส่วนสถานศึกษาจะต้องจัดทำระบบสารสนเทศและมาตรฐานการจัดการทางการเงินของสถานศึกษาตามการจัดสรรงบประมาณในระบบใหม่ 7 ประการ คือ

3.1 การวางแผนงบประมาณ

3.2 การคำนวณต้นทุนของกิจกรรม

3.3 การจัดระบบจัดซื้อจัดจ้าง

3.4 การบริหารทางการเงินและการควบคุมงบประมาณ

3.5 รายงานทางการเงินและผลการดำเนินงาน

3.6 การบริหารทรัพย์สิน

3.7 การตรวจสอบภายใน

จะเห็นได้ว่าการจัดทำระบบสารสนเทศด้านงบประมาณตามแนวทางของสำนักงาน ปฎิรูปการศึกษาได้รวมงานการเงินและการบริหารทรัพย์สินเอาไว้ด้วย

กล่าวโดยสรุป งานงบประมาณ ได้แก่ การดำเนินงานเกี่ยวกับการจัดทำงบประมาณที่ เงินงบประมาณที่รัฐจัดสรรให้โดยตรงและจัดสรรให้โดยอ้อม ตลอดจนการดำเนินการเกี่ยวกับข้อมูล พื้นฐานเพื่อคำนวณเงินงบประมาณ การรับและการจ่ายเงินงบประมาณ การควบคุม การจัดทำบัญชี และการรายงานการใช้จ่ายงบประมาณ รวมทั้งเงินรายได้ของสถานศึกษาตลอดจน การจัดระบบการจัดซื้อจัดจ้างด้วย

นอกจากนี้ สำนักงานปฏิรูปการศึกษา (2544, น. 24) ยังได้เสนอแนวทางการบริหาร การเงินของสถานศึกษา ตามกรอบแนวคิดทางการดำเนินการบริหารการเงิน ควรประกอบด้วย

1. การวางแผนการเงิน มีการวางแผนการดำเนินงานทั้งระยะสั้น และระยะปาน กลาง และจัดทำงบประมาณที่สอดคล้องกับแผนการดำเนินงานทั้งในด้านกิจกรรม วงเงิน และ ระยะเวลา รวมถึงการมีระบบการพิจารณาจัดสรรเงินเพื่อดำเนินการในด้านต่าง ๆ ที่เหมาะสมเป็น ธรรมและโปร่งใส

2. การบริหารทรัพย์สินของสถานศึกษา เช่น ที่ดิน สิ่งก่อสร้าง วัสดุ และครุภัณฑ์ ต่าง ๆ เป็นต้น ที่มีประสิทธิภาพ

3. การจัดการเกี่ยวกับการรับและการจ่ายเงินทั้งเงินงบประมาณและเงินนอก งบประมาณ หรือเงินรายได้ของสถานศึกษาที่สะดวก รวดเร็วและมีประสิทธิภาพ

4. การควบคุมการดำเนินงานทางการเงิน บัญชี และพัสดุที่รัดกุม

5. การตรวจสอบเงินและทรัพย์สินของสถานศึกษาที่ครอบคลุมและสม่ำเสมอ

6. การเก็บรักษาเอกสารหลักฐานทางการเงินของสถานศึกษา มีระบบที่ดี สะดวก ต่อ การค้นหาและอ้างอิง

7. การกำหนดอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่ รวมทั้งการจัด องค์กรในการบริหารการเงินของสถานศึกษา มีความชัดเจนและไม่ซ้ำซ้อน

กล่าวโดยสรุป งานเกี่ยวกับการเงิน ได้แก่ การวางแผนด้านการเงิน การตรวจสอบ เอกสารหลักฐาน การจัดทำทะเบียนควบคุมเอกสารหลักฐานบัญชีต่าง ๆ เกี่ยวกับการเบิกจ่ายที่ เกี่ยวข้องกับการเงิน ทั้งเงินงบประมาณและเงินนอกงบประมาณหรือเงินรายได้ของสถานศึกษา การ ควบคุม การเบิกจ่าย เก็บรักษาเงินสด การตรวจสอบ และจัดทำรายงานการเงินของสถานศึกษา รวมทั้งการกำหนดอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่และการจัดองค์กรบริหารด้าน การเงิน

ในส่วนงานเกี่ยวกับทรัพย์สิน สำนักงานปฏิรูปการศึกษา (2544, น. 5) ได้กล่าวถึงทรัพย์สินของสถานศึกษา ว่าหมายรวมถึง ที่ดิน สิ่งก่อสร้าง วัสดุ และครุภัณฑ์ต่าง ๆ เป็นต้น โดยกำหนดแนวทางการบริหารทรัพย์สินไว้กว้าง ๆ ว่าสถานศึกษาสามารถหาผลประโยชน์จากทรัพย์สินของสถานศึกษา ทั้งที่เป็นที่ราชพัสดุ ตามกฎหมายว่าด้วยราชพัสดุและทรัพย์สินอื่น ซึ่งเป็นรายได้ของสถานศึกษา แต่แนวทางการบริหารทรัพย์สินอื่นไม่ได้กล่าวไว้

กระทรวงศึกษาธิการ (2546, น. 39-50) ได้กำหนดของข่ายการบริหารงบประมาณไว้ 7 งาน ดังนี้

1. การจัดทำและเสนอของบประมาณ
 - 1.1 การวิเคราะห์และพัฒนานโยบายทางการศึกษา
 - 1.2 การจัดทำแผนกลยุทธ์หรือแผนพัฒนาการศึกษา
 - 1.3 การวิเคราะห์ความเหมาะสมการเสนอของบประมาณ
2. การจัดสรรงบประมาณ
 - 2.1 การจัดสรรงบประมาณในสถานศึกษา
 - 2.2 การเบิกจ่ายและการอนุมัติงบประมาณ
 - 2.3 การโอนเงินงบประมาณ
3. การตรวจสอบ ติดตาม ประเมินผลและรายงานผลการใช้เงินและผลการดำเนินงาน
 - 3.1 การตรวจสอบติดตามการใช้เงินและผลการดำเนินงาน
 - 3.2 การประเมินผลการใช้เงินและผลการดำเนินงาน
4. การระดมทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา
 - 4.1 การจัดการทรัพยากร
 - 4.2 การระดมทรัพยากร
 - 4.3 การจัดหารายได้และผลประโยชน์
 - 4.4 กองทุนกู้ยืมเพื่อการศึกษา
 - 4.5 กองทุนสวัสดิการเพื่อการศึกษา
5. การบริหารการเงิน
 - 5.1 การเบิกเงินจากคลัง
 - 5.2 การรับเงิน
 - 5.3 การเก็บรักษาเงิน
 - 5.4 การจ่ายเงิน
 - 5.6 การกักเงินไว้เบิกเหลือปี

6. การบริหารบัญชี
 - 6.1 การจัดทำบัญชีการเงิน
 - 6.2 การจัดทำรายงานทางการเงินและงบการเงิน
 - 6.3 การจัดทำและจัดหาแบบพิมพ์บัญชี ทะเบียน และรายงาน
7. การบริหารพัสดุและสินทรัพย์
 - 7.1 การจัดทำระบบฐานข้อมูลสินทรัพย์ของสถานศึกษา
 - 7.2 การจัดหาพัสดุ
 - 7.3 การกำหนดแบบรูปรายการหรือคุณลักษณะเฉพาะและจัดซื้อจัดจ้าง
 - 7.4 การควบคุมดูแล บำรุงรักษาและจำหน่ายพัสดุ

เมื่อพิจารณาแนวทางการบริหารด้านงบประมาณของสำนักงานปฏิรูปการศึกษาและกระทรวงศึกษาธิการ ดังกล่าวมีความสอดคล้องกัน กล่าวโดยสรุป การบริหารด้านงบประมาณ หมายถึง การดำเนินงานเกี่ยวกับการจัดทำและเสนอของบประมาณ การจัดสรรงบประมาณ การตรวจสอบ ติดตาม ประเมินผล และรายงานผลการใช้เงินและผลการดำเนินงาน การระดมทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา การบริหารการเงิน การบริหารบัญชี และการบริหารพัสดุและสินทรัพย์ในโรงเรียน

2.3.5.3 การบริหารงานบุคคล

คำว่า การบริหารงานบุคคล นั้น มีนักวิชาการบริหารงานบุคคล นักการศึกษา และนักวิชาการทางด้านบริหารหลายท่านได้ให้ความหมายของการบริหารงานบุคคลไว้นานาทัศนะ โดยส่วนใหญ่จะมีส่วนสำคัญที่คล้ายคลึงกัน ดังนี้

สมพงษ์ เกษมสิน (2516, น. 6) ให้ความหมายว่า การบริหารงานบุคคล เป็นการจัดการเกี่ยวกับการสรรหา ดูแลบำรุงรักษา พัฒนาไปจนถึงการพ้นออกจากหน้าที่

กิติมา ปรีดีติลล (2532, น. 82) ให้ความหมายว่า การบริหารงานบุคคล หมายถึงการจัดและดำเนินการเกี่ยวกับวางนโยบายเกี่ยวกับตัวบุคคลที่ปฏิบัติงานในองค์การ ตั้งแต่การสรรหาผู้มีความรู้ ความสามารถที่มีจำนวนเพียงพอเข้ามาดำเนินการให้เกิดประโยชน์เต็มที่ ตลอดจนการบำรุงรักษา ส่งเสริมและพัฒนาสมรรถภาพของผู้ปฏิบัติงานให้สามารถปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ และบรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมายขององค์การ

สมเกียรติ ศรีสุขใส (2542, น. 23) ได้สรุปความหมายการบริหารงานบุคคลว่า เป็นเรื่อง การแสวงหา พัฒนา รักษาไว้และใช้ทรัพยากรที่เป็นคนให้บริหารทรัพยากรอื่น ๆ ให้ได้ประโยชน์ต่อหน่วยงานสูงสุด หรือเทคนิคและวิธีการในการสรรหา การใช้ประโยชน์ การพัฒนาและการธำรงรักษาบุคคลที่มีประโยชน์ไว้กับองค์การ เพื่อที่จะให้เขาเหล่านั้นปฏิบัติงานได้อย่างเกิดประสิทธิภาพ ประสิทธิผลและประโยชน์ต่อองค์กรมากที่สุด

จากแนวคิดดังกล่าวสรุปว่า การบริหารงานบุคคล หมายถึง การดำเนินการเกี่ยวกับบุคคลในองค์กรนั้น ๆ ตั้งแต่การวางแผน การสรรหาบุคลากร การพัฒนาฝึกอบรม การธำรงรักษา เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กร และตลอดจนการอำนวยความสะดวกเมื่อพ้นจากการปฏิบัติงาน

กระทรวงศึกษาธิการ (2546, น. 51-63) ได้กำหนดขอบข่ายการบริหารงานบุคคลไว้ 5 งานดังนี้

1. การวางแผนอัตรากำลังและกำหนดตำแหน่ง ได้แก่ การวิเคราะห์และวางแผนอัตรากำลังคน การกำหนดตำแหน่ง การขอเลื่อนตำแหน่งบุคลากรทางการศึกษา และวิทยฐานะข้าราชการครู
2. การสรรหาและบรรจุแต่งตั้ง ได้แก่ การดำเนินการสรรหาเพื่อบรรจุบุคคลเข้ารับราชการเป็นข้าราชการครู และบุคลากรทางการศึกษาในสถานศึกษากรณีได้รับมอบอำนาจ การจ้างลูกจ้างประจำและลูกจ้างชั่วคราว การแต่งตั้ง ย้าย โอนข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา การบรรจุกลับเข้ารับราชการ และการรักษาราชการแทนและรักษาการในตำแหน่ง
3. การเสริมสร้างประสิทธิภาพในการปฏิบัติราชการ ได้แก่ การพัฒนาข้าราชการครู และบุคลากรทางการศึกษา การเลื่อนขั้นเงินเดือนข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา การเพิ่มค่าจ้างลูกจ้างประจำและลูกจ้างชั่วคราว การดำเนินการเกี่ยวกับบัญชีถือจ่ายเงินเดือนเงินวิทยฐานะ และค่าตอบแทนอื่น งานทะเบียนประวัติ งานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ การขอมิบัติประจำตัวเจ้าหน้าที่ของรัฐและงานขอหนังสือรับรอง งานขออนุญาตให้ข้าราชการไปต่างประเทศ งาน ขออนุญาตลาอุปสมบท งานขอพระราชทานเพลิงศพ การลาศึกษาต่อ ยกย่องเชิดชูเกียรติและให้ได้รับเงินวิทยพัฒนา และการจัดสวัสดิการ ดำเนินการตามกฎหมาย ระเบียบ หลักเกณฑ์และวิธีการที่เกี่ยวข้อง
4. งานวินัยและการรักษาวินัย ได้แก่ กรณีความผิดวินัยไม่ร้ายแรง กรณีความผิดวินัย ร้ายแรง การอุทธรณ์ การร้องทุกข์ และการเสริมสร้างและการป้องกันการกระทำผิดวินัย
5. การออกจากราชการ ได้แก่ การลาออกจากราชการ การให้ออกจากราชการ กรณีไม่พ้นทดลองปฏิบัติหน้าที่ราชการหรือไม่ผ่านการเตรียมความพร้อมและพัฒนาอย่างเข้มต่ำกว่าเกณฑ์ที่ ก.ค.ศ. กำหนด การออกจากราชการกรณีขาดคุณสมบัติทั่วไป การให้ออกจากราชการไว้ก่อน การให้ออกจากราชการเพราะเหตุรับราชการนานหรือเหตุทดแทน กรณีมีมลทินมัวหมอง และกรณีได้รับโทษจำคุกโดยคำสั่งของศาลหรือรับโทษจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุกในความผิดที่ได้กระทำโดยประมาทหรือความผิดลหุโทษ

กล่าวโดยสรุป การบริหารด้านการบริหารงานบุคคล หมายถึง การดำเนินงานเกี่ยวกับการวางแผนอัตรากำลังและกำหนดตำแหน่ง การสรรหาและการบรรจุแต่งตั้ง การเสริมสร้างประสิทธิภาพในการปฏิบัติราชการ งานวินัยและการรักษาวินัย และการออกจากราชการของบุคลากรในโรงเรียน

2.3.5.4 การบริหารงานบริหารทั่วไป

การบริหารทั่วไปเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดระบบบริหารองค์กร ให้บริการบริหารงานอื่น บรรลุผลตามมาตรฐาน คุณภาพ และเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยมีบทบาทหลักในการประสาน ส่งเสริมสนับสนุนและการอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในการให้บริการการศึกษาทุกระดับ มุ่งพัฒนาสถานศึกษาให้ใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยีอย่างเหมาะสม ส่งเสริมในการบริหารและการจัดการศึกษาของสถานศึกษา ตามหลักการบริหารงานที่มุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์ของงานเป็นหลักโดยเน้นความโปร่งใส ความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ ตลอดจนการมีส่วนร่วมของบุคคล ชุมชนและองค์กรที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การจัดการศึกษามีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

กระทรวงศึกษาธิการ (2546, น. 64-73) ได้กำหนดขอบข่ายด้านการบริหารทั่วไปไว้ 19 งาน ดังนี้

1. การดำเนินงานธุรการ
2. งานเลขานุการคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน
3. การพัฒนาระบบและเครือข่ายข้อมูลสารสนเทศ
4. การประสานและพัฒนาเครือข่ายการศึกษา
5. การจัดระบบการบริหารและพัฒนาองค์กร
6. งานเทคโนโลยีสารสนเทศ
7. การส่งเสริมสนับสนุนด้านวิชาการ งบประมาณ บุคลากรและบริหารทั่วไป
8. การดูแลอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม
9. การจัดทำสำมะโนผู้เรียน
10. การรับนักเรียน
11. การส่งเสริมและประสานงานการจัดการศึกษาในระบบ นอกกระบบและตามอัธยาศัย
12. การระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา
13. การส่งเสริมงานกิจการนักเรียน
14. การประชาสัมพันธ์งานการศึกษา
15. การส่งเสริมสนับสนุนและประสานงานการจัดการศึกษาของบุคคล ชุมชน องค์กร หน่วยงานและสถาบันสังคมอื่นที่จัดการศึกษา

16. งานประสานราชการกับเขตพื้นที่การศึกษาและหน่วยงานอื่น
17. การจัดระบบการควบคุมภายในหน่วยงาน
18. งานบริการสาธารณะ
19. งานที่ไม่ได้ระบุไว้ในงานอื่น

กล่าวโดยสรุปการบริหารด้านการบริหารทั่วไปหมายถึงการดำเนินงานเกี่ยวกับงานธุรการ งานเลขานุการ คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน การพัฒนาระบบและเครือข่าย ข้อมูลสารสนเทศ การประสานและพัฒนาเครือข่ายการศึกษา การจัดระบบการบริหารและพัฒนาองค์กร งานเทคโนโลยีสารสนเทศ การส่งเสริมสนับสนุนด้านวิชาการ งบประมาณ บุคลากร และบริหารทั่วไป การดูแลอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม การจัดทำสำมะโนผู้เรียน การรับนักเรียน การส่งเสริมและประสานงานการจัดการศึกษาในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย การระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา การส่งเสริมงานกิจการนักเรียน การประชาสัมพันธ์งานการศึกษา การส่งเสริมสนับสนุนและประสานงานการจัดการศึกษาของบุคคล ชุมชน องค์กร หน่วยงาน และสถาบันสังคมอื่นที่จัดการศึกษา งานประสานราชการกับเขตพื้นที่การศึกษาและหน่วยงานอื่น การจัดระบบการควบคุมภายใน งานบริการสาธารณะ และงานที่ไม่ได้ระบุไว้ในงานอื่นในโรงเรียน

2.4 บริบททั่วไปสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษามหาสารคาม เขต 2

2.4.1 ข้อมูลทั่วไป

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษามหาสารคาม เขต 2 ตั้งอยู่ที่อำเภอวาปีปทุม ทางตอนใต้จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งอยู่บริเวณตอนกลางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ระหว่างเส้นรุ้งที่ 15 องศา และ 16 องศา 40 ลิปดาเหนือ เส้นแวงที่ 102 องศา 50 ลิปดา และ 103 องศา 30 ลิปดา ตะวันออก โดยมีพื้นที่บริการครอบคลุม 5 อำเภอ คือ อำเภอวาปีปทุม อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย อำเภอนาเชือก อำเภอนาดูน และอำเภอยางสีสุราช และมีพื้นที่ตามเขตการบริการ ดังนี้

ตารางที่ 2.2

พื้นที่ของเขตบริการแยกรายอำเภอและระยะทางห่างจากตัวจังหวัด ของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา
ประถมศึกษามหาสารคาม เขต 2

อำเภอ	พื้นที่ (ตร.กม.)	ระยะทางจาก จ.(กม.)
1. วาปีปทุม	605.774	40
2. พยัคฆภูมิพิสัย	342.790	82
3. นาเชือก	528.798	58
4. นาคูน	248.449	64
5. ยางสีสุราช	242.507	74

หมายเหตุ ปรับปรุงจาก แผนปฏิบัติการประจำปีงบประมาณ 2558 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา
ประถมศึกษามหาสารคาม เขต 2 (2558, น. 3)

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษามหาสารคาม เขต 2 ตั้งอยู่เลขที่ 147 หมู่ที่ 1 อำเภอ
วาปีปทุม โดยใช้อาคารของสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอวาปีปทุม (เดิม) เป็นอาคารสำนักงานอยู่
ห่างจากตัวจังหวัดมหาสารคามเป็นระยะทาง 40 กิโลเมตร และห่างจากกรุงเทพฯเป็นระยะทาง
367.04 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับอำเภอ จังหวัดและสำนักงานเขตพื้นที่การ ศึกษาใกล้เคียง
ดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับอำเภอเมืองมหาสารคามและอำเภอแกดำ

ทิศใต้ ติดกับอำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์

ทิศตะวันออก ติดกับ อำเภอศรีสมเด็จ อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด

ทิศตะวันตก ติดกับ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม และอำเภอนาโพธิ์ อำเภอพุทไธสง
จังหวัดบุรีรัมย์

2.4.2 ข้อมูลทางการศึกษา

2.4.2.1 จำนวนสถานศึกษา

สถานศึกษาในเขตพื้นที่บริการของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา
มหาสารคาม เขต 2 มีทั้งหมด 241 แห่งดังนี้

ตารางที่ 2.3

สถานศึกษาในเขตพื้นที่บริการของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษามหาสารคาม เขต 2

ที่	อำเภอ	จำนวนโรงเรียน (ขนาด)			รวม
		ขนาดเล็ก	ขนาดกลาง	ขนาดใหญ่	
1	อ.วาปีปทุม	46	26	1	74
2	อ.พยัคฆภูมิพิสัย	29	27	1	59
3	อ.นาเชือก	34	17	-	52
4	อ.นาตูน	24	14	-	31
5	อ.ยางสีสุราช	13	9	-	25
รวมทั้งสิ้น		146	93	2	241

หมายเหตุ ปรับปรุงจาก แผนปฏิบัติการประจำปีงบประมาณ 2558 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษามหาสารคาม เขต 2 (2558, น. 5)

2.4.2.2 จำนวนนักเรียน

จำนวนนักเรียนในเขตพื้นที่บริการของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษามหาสารคาม เขต 2 มีจำนวนนักเรียนในสังกัด 30,385 คน ดังนี้

ตารางที่ 2.4

จำนวนนักเรียนในเขตพื้นที่บริการของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษามหาสารคาม เขต 2

ที่	อำเภอ	จำนวน	ก่อนประถม	ประถม	ม.ต้น	ม.ปลาย	รวม(คน)
		ร.ร.	(คน)	(คน)	(คน)	(คน)	
1	อ.วาปีปทุม	75	2,309	7,561	989	111	10,970
2	อ.พยัคฆภูมิพิสัย	58	1,586	5,362	1,399	-	8,347
3	อ.นาเชือก	48	814	3,136	412	-	4,362
4	อ.นาตูน	34	707	2,513	308	-	3,528
5	อ.ยางสีสุราช	26	637	2,164	377	-	3,178
รวมทั้งสิ้น		241	6,053	20,736	3,485	111	30,385

หมายเหตุ ปรับปรุงจาก แผนปฏิบัติการประจำปีงบประมาณ 2558 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษามหาสารคาม เขต 2 (2558, น. 12)

2.4.2.3 จำนวนครูและบุคลากรทางการศึกษา

จำนวนครูและบุคลากรทางการศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษามหาสารคาม เขต 2 มีจำนวน 2,335 คน ดังนี้

- 1) ผู้อำนวยการโรงเรียน 215 คน
- 2) รองผู้อำนวยการโรงเรียน 11 คน
- 3) ครู 1,862 คน
- 4) พนักงานราชการ 61 คน
- 5) ลูกจ้างประจำ 111 คน
- 6) ลูกจ้างชั่วคราว (ครู) 34 คน
- 7) ลูกจ้างชั่วคราว (นักรักษาการโรง) 41 คน

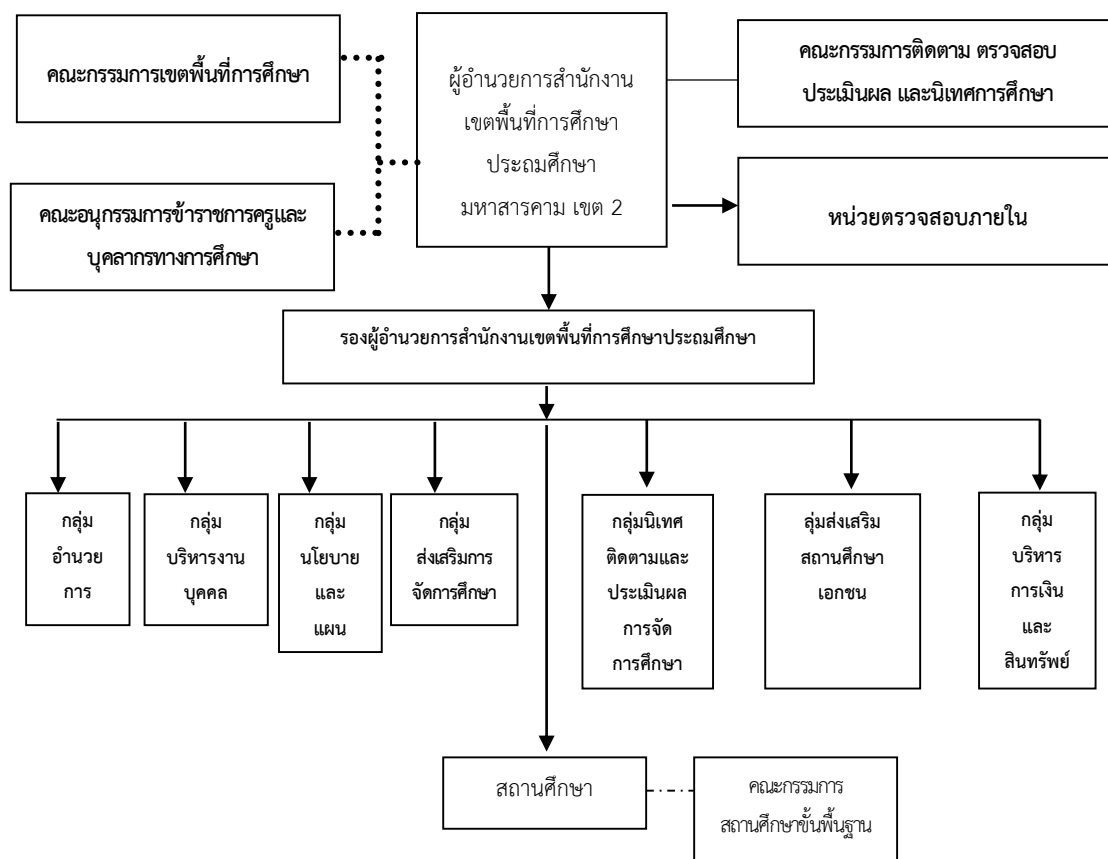
2.4.2.4 จำนวนบุคลากรในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา

จำนวนบุคลากรในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษามหาสารคาม เขต 2 มีจำนวน 90 คน ดังนี้

- 1) ผอ.สพท 1 คน
- 2) รอง ผอ.สพท. 6 คน
- 3) ศึกษาพิเศษ 18 คน
- 4) บุคลากรทางการศึกษา 51 คน
- 5) ลูกจ้างประจำ 5 คน
- 6) ลูกจ้างชั่วคราว 9 คน

2.4.3 โครงสร้างการบริหาร

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษามหาสารคาม เขต 2 แบ่งโครงสร้างการบริหาร ตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2546 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2553 กฎกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์การแบ่งส่วนราชการภายในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา พ.ศ.2546 และประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องการแบ่งส่วนราชการภายในสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาประถมศึกษา พ.ศ.2553 เป็น 7 กลุ่ม 1 หน่วย ดังนี้

ภาพที่ 2.2 โครงสร้างการบริหารสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา มหาสารคาม เขต 2 ปรับปรุงจาก ข้อมูลพื้นฐานทางการศึกษา 2557 (น. 31) โดย สำนักงานเขตพื้นที่การการศึกษา ประถมศึกษามหาสารคาม เขต 2, 2558, มหาสารคาม : กลุ่มงานข้อมูลสารสนเทศ กลุ่มนโยบายและแผน

2.4.4 วิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าประสงค์

2.4.4.1 วิสัยทัศน์ (Vision)

“เป็นองค์กรบริหารจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้อย่างมีคุณภาพพร้อมเข้าสู่ความเป็นผู้นำประชาคมอาเซียน”

2.4.4.2 พันธกิจ (Mission)

“พัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาทุกระดับ ปลูกฝังคุณธรรม ความสำนึกในความเป็นชาติไทยและวิถีชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ขยายโอกาสทางการศึกษาให้ทั่วถึง พัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษาทั้งระบบ เข้าสู่ความเป็นผู้นำประชาคมอาเซียน พัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการการศึกษา โดยเน้นการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน”

2.4.4.3 เป้าประสงค์หลัก (Goals)

- 1) ครูและบุคลากรทางการศึกษาได้รับบริการอย่างมีคุณภาพและมีความพึงพอใจ
- 2) โรงเรียนมีความเข้มแข็งสามารถบริหารและจัดการศึกษาได้อย่างมีคุณภาพ
- 3) สพป.มค.2 และโรงเรียนในสังกัดเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้และมีการบริหารจัดการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ
- 4) นักเรียน ครูและบุคลากรทางการศึกษา ชุมชนและสังคมมีวิถีชีวิตแบบพอเพียง
- 5) สพป.มค.2 และโรงเรียนได้รับการนิเทศตรวจสอบติดตามและประเมินคุณภาพเพื่อปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง
- 6) โรงเรียนในสังกัด มีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน
- 7) โรงเรียน มีหลักสูตรสถานศึกษาที่สอดคล้องกับบริบทที่เอื้อและสนองต่อการพัฒนาผู้เรียนสู่ประชาคมอาเซียน
- 8) ครูและบุคลากรทางการศึกษาเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้และมีความสามารถในการจัดการเรียนรู้โดยใช้นวัตกรรมเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ที่หลากหลายเพื่อพัฒนาคุณภาพ
- 9) สพป.มค.2 โรงเรียน สถาบันอุดมศึกษาและทุกภาคส่วนเป็นภาคีเครือข่ายในการพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาสู่ประชาคมอาเซียน

2.4.4.4 ประเด็นกลยุทธ์ (Strategic Issues)

- 1) พัฒนาประสิทธิภาพบุคลากรในการให้บริการโดยเน้นการมีส่วนร่วม
- 2) พัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการศึกษาเน้นการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน
- 3) พัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการศึกษาตามแนวการกระจายอำนาจทางการศึกษาตามหลักธรรมาภิบาล
- 4) ปลุกฝังคุณธรรมจริยธรรม ความสำนึกในความเป็นชาติไทยและวิถีชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
- 5) พัฒนาระบบการนิเทศ กำกับ ติดตามและประเมินผลการจัดการศึกษาทุกระดับตามหลักสูตรและส่งเสริมความสามารถทางเทคโนโลยีเพื่อเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้
- 6) พัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาทุกระดับตามหลักสูตรและส่งเสริมความสามารถทางเทคโนโลยีเพื่อเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้

7) พัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษาทั้งระบบให้สามารถจัดการเรียนการสอนได้อย่างมีคุณภาพให้เท่าเทียมกับนานาชาติ

8) สร้างและพัฒนาเครือข่ายในการพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาสู่ประชาคมอาเซียน

2.4.5 ภารกิจของเขตพื้นที่การศึกษา

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษามหาสารคาม เขต 2 เป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่บริหารและจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2546 และกฎกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์การแบ่งส่วนราชการภายในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา พ.ศ. 2546 ขึ้นตรงต่อสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ มีหน้าที่รับผิดชอบในการบริหารและจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ตั้งแต่ระดับการศึกษาปฐมวัย ถึงระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานให้แก่ประชากรวัยเรียนในเขต 5 อำเภอ ได้แก่ อำเภอวาปีปทุม อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย อำเภอนาเชือก อำเภอนาดูน และอำเภอยางสีสุราช สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เป็นหน่วยงานทางการศึกษา ที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีอำนาจหน้าที่ ตามมาตรา 37 ของพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษา พ.ศ. 2546 โดยมีภารกิจ ดังนี้

1. ดำเนินการให้เป็นไปตามอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษา (มาตรา 36)

2. มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษาที่กำหนดไว้ในกฎหมายนี้ (พรบ. ระเบียบบริหารราชการ กระทรวงศึกษาธิการ) และกฎหมายอื่นและ

3. มีอำนาจหน้าที่ ดังนี้

- 3.1 จัดทำนโยบาย แผนพัฒนา และมาตรฐานการศึกษาของเขตพื้นที่การศึกษา ให้สอดคล้องกับนโยบาย มาตรฐานการศึกษา แผนการศึกษา แผนพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐานและความต้องการของท้องถิ่น

- 3.2 วิเคราะห์การจัดตั้งงบประมาณเงินอุดหนุนทั่วไปของสถานศึกษา และหน่วยงานในเขตพื้นที่การศึกษา และแจ้งจัดสรรงบประมาณที่ได้รับให้หน่วยงานข้างต้นรับทราบและกำกับตรวจสอบ ติดตามการใช้จ่ายงบประมาณของหน่วยงานดังกล่าว

- 3.3 ประสาน ส่งเสริม สนับสนุน และพัฒนาหลักสูตรร่วมกับสถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษา

- 3.4 กำกับ ดูแล ติดตาม และประเมินผลสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และในเขตพื้นที่การศึกษา

3.5 ศึกษา วิเคราะห์ วิจัย และรวบรวมข้อมูลสารสนเทศด้านการศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษา

3.6 ประสานการระดมทรัพยากรด้านต่าง ๆ รวมทั้งทรัพยากรบุคคล เพื่อส่งเสริม สนับสนุน การจัดและพัฒนาการศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษา

3.7 จัดระบบการประกันคุณภาพการศึกษา และประเมินผลสถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษา

3.8 ประสาน ส่งเสริม สนับสนุน การจัดการศึกษาของสถานศึกษาของเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งบุคคล องค์กรชุมชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันอื่นที่จัดรูปแบบที่หลากหลายในเขตพื้นที่การศึกษา

3.9 ดำเนินการและประสาน ส่งเสริม สนับสนุนการวิจัยและพัฒนาการศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษา

3.10 ประสาน ส่งเสริมการดำเนินงานของคณะอนุกรรมการ และคณะทำงานด้านการการศึกษา

3.11 ประสานการปฏิบัติราชการทั่วไปกับองค์กร หน่วยงานภาครัฐ เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในฐานะสำนักงานผู้แทนกระทรวงศึกษาธิการในเขตพื้นที่การศึกษา

3.12 ปฏิบัติหน้าที่อื่นเกี่ยวกับกิจการภายในเขตพื้นที่การศึกษาที่มีได้ระบุให้เป็นหน้าที่ของผู้ใดโดยเฉพาะ หรือปฏิบัติงานอื่นตามที่มอบหมาย

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

รุ่งทิพา สันติผลธรรม (2552, น. 82-83) ศึกษาวิจัยเรื่อง การนำเสนอแนวทางการบริหารสถานศึกษาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของสถานศึกษาเอกชน อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ ผลการวิจัย พบว่า ปัญหาการบริหารสถานศึกษาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของสถานศึกษาเอกชน อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์มี 4 ด้าน มีปัญหาการบริหารงานโดยรวมอยู่ในระดับมาก ข้อที่มีปัญหาอันดับที่ 1 คือ ด้านการบริหารงานวิชาการมีปัญหาอยู่ในระดับมาก ข้อที่มีปัญหาอันดับที่ 2 คือ ด้านการบริหารงานงบประมาณมีปัญหาอยู่ในระดับมาก และข้อที่มีปัญหาอันดับที่ 3 คือ ด้านการบริหารงานบุคลากรมีปัญหาอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านแล้ว พบว่า 1) ด้านการบริหารงานวิชาการโดยในภาพรวมปัญหาการบริหารงานอยู่ในระดับมากเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ข้อที่มีปัญหาการบริหารงานอันดับที่ 1 คือการส่งเสริมให้ครูจัดการเรียนการสอนให้นักเรียนโดยสอดแทรกเนื้อหาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสอนให้

นักเรียนคิดวิเคราะห์ คิดสังเคราะห์ มีวิจารณญาณ มีความคิดสร้างสรรค์ คิดไตร่ตรองและมีวิสัยทัศน์
 อันดับที่ 2 คือ การส่งเสริมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่ครู และอันดับที่
 3 คือ การส่งเสริมให้ครูจัดกิจกรรมการสอนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สอนให้นักเรียนมี
 ทักษะในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง รักการเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง 2) ด้านการ
 บริหารงานงบประมาณโดยในภาพรวมมีปัญหาการบริหาร งานอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นราย
 ข้อพบว่า ข้อที่มีปัญหาการบริหารงานอันดับที่ 1 คือ การวางแผนการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการ
 ประจำปีของสถานศึกษาด้านงบประมาณ อันดับที่ 2 คือ การวางแผนการจัดทำงบประมาณการใช้
 ง่ายของสถานศึกษา และอันดับที่ 3 คือ การวางแผนการบริหารและการใช้จ่ายงบประมาณของ
 สถานศึกษา 3) ด้านการบริหารงานบุคลากร โดยในภาพรวมมีปัญหาการบริหารงานอยู่ในระดับมาก
 เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ข้อที่มีระดับปัญหาการบริหารงานอันดับที่ 1 คือ การวางแผนบุคลากร
 ในการจัดหาสวัสดิการที่เหมาะสมให้แก่บุคลากรในสถานศึกษา อันดับที่ 2 คือ การดำเนินงานในการ
 ให้การอบรมเพื่อให้บุคลากรมีความรักความสามัคคีกันและเกื้อกูลกัน และอันดับที่ 3 คือ การวางแผน
 ในการกำหนดนโยบายด้านการจัดบุคลากรทำงานในสถานศึกษาที่ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
 และ 4) ด้านการบริหารงานทั่วไปโดยในภาพรวมมีปัญหาการบริหารงานอยู่ในระดับมากเมื่อพิจารณา
 เป็นรายข้อพบว่า ข้อที่มีระดับปัญหาการบริหารงานอันดับที่ 1 คือ การมีส่วนร่วมในการประสาน
 ความร่วมมือระหว่างสถานศึกษา ชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ อันดับที่ 2 คือ การมีส่วนร่วมประชุม
 ให้คำปรึกษา เกี่ยวกับการวางแผนกำหนดนโยบายของสถานศึกษา และอันดับที่ 3 คือ การมีส่วนร่วม
 ในการประชาสัมพันธ์กิจกรรมต่าง ๆ ของสถานศึกษา

รัชดา ทองสุข (2552, น. 112-113) ศึกษาเรื่อง การรับรู้การบริหารจัดการสถานศึกษาตาม
 หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา
 พระนครศรีอยุธยา เขต 1 และเขต 2 ผลการวิจัย พบว่า การรับรู้การบริหารจัดการสถานศึกษาตาม
 หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา
 พระนครศรีอยุธยา เขต 1 และเขต 2 โดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าทุกด้าน
 มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก และเมื่อเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ ด้านความมีเหตุผล และ
 ด้านความพอประมาณ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับด้านการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ทั้งนี้เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน
 พบว่า 1) การรับรู้การบริหารจัดการสถานศึกษาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของผู้บริหาร
 สถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต 1 และเขต 2 ด้านความ
 พอประมาณ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านย่อยพบว่าทุกด้านมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก และ
 เมื่อเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ ด้านการจัดองค์การ ด้านการอำนวยความสะดวกหรือการชี้นำ
 ด้านการวางแผน และด้านการควบคุม 2) การรับรู้การบริหารจัดการสถานศึกษาตามหลักปรัชญาของ
 เศรษฐกิจพอเพียงของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาพระนครศรีอยุธยา

เขต 1 และเขต 2 ด้านความมีเหตุผล เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านย่อย พบว่า ทุกด้านมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก และเมื่อเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ ด้านการจัดองค์การ ด้านการอำนวยความสะดวก หรือการชี้นำด้านการวางแผน และด้านการควบคุม และ 3) การรับรู้การบริหารจัดการสถานศึกษา ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา พระนครศรีอยุธยา เขต 1 และเขต 2 ด้านการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านย่อย พบว่าทุกด้านมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากและเมื่อเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ ด้านการจัดองค์การ ด้านการอำนวยความสะดวก หรือการชี้นำ ด้านการวางแผน และด้านการควบคุม ในส่วนของผลการเปรียบเทียบการรับรู้การบริหารจัดการสถานศึกษาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาพระนครศรีอยุธยาเขต 1 และเขต 2 ที่มีสถานภาพต่างกัน คือ สถานศึกษาทั่วไป และสถานศึกษาแกนนำ พบว่าโดยรวมและรายด้านทุกด้านแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้

เพ็ญญา ธีรทองดี (2553, น. 125) ศึกษาวิจัย การนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการบริหารจัดการของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาราชบุรี เขต 2 ผลการวิจัยพบว่า 1) ความคิดเห็นของผู้บริหารสถานศึกษาและครูต่อการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการบริหารจัดการของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาราชบุรี เขต 2 ในภาพรวมทุกด้านอยู่ในระดับมาก ส่วนในรายด้าน คือ ด้านบริหารงานทั่วไป ด้านวิชาการ ด้านกิจการนักเรียน ด้านบุคลากร และ ด้านความสัมพันธ์กับชุมชน อยู่ในระดับมากทุกด้าน 2) ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของผู้บริหารและครูเกี่ยวกับการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการบริหารจัดการของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาราชบุรี เขต 2 โดยรวมและรายด้าน พบว่ามีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ 3) ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของผู้บริหารและครูเกี่ยวกับการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการบริหารจัดการของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาราชบุรี เขต 2 จำแนกตามประเภทของสถานศึกษา พบว่า ผู้บริหารและครูที่ปฏิบัติงานใน สถานศึกษาต่างประเภทกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการบริหารจัดการของสถานศึกษา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ทั้งในภาพรวมและรายด้าน ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

ศรีเรือน ยิ้มย่อง (2556, น. 96-98) ทำการวิจัยเรื่อง การบริหารสถานศึกษาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามความคิดเห็นของผู้บริหารและครูสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาชัยนาทสิงห์บุรีและอ่างทอง สรุปผลการวิจัยดังนี้ 1) การบริหารสถานศึกษาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามความคิดเห็นของผู้บริหารและครูสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาชัยนาท สิงห์บุรีและอ่างทองภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมาก

ไปน้อย ได้แก่ ด้านบริหารจัดการสถานศึกษา ด้านกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ด้านการพัฒนาบุคลากรของสถานศึกษา และ ด้านหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน 2) ผลเปรียบเทียบการบริหารสถานศึกษาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามความคิดเห็นของผู้บริหารและครูสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชัยนาท สิงห์บุรีและอ่างทอง พบว่า การบริหารสถานศึกษาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามความคิดเห็นของผู้บริหารและครูสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชัยนาท สิงห์บุรีและอ่างทอง จำแนกตามเพศ ในภาพรวม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านบริหารจัดการสถานศึกษา ด้านกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และ ด้านการพัฒนาบุคลากรของสถานศึกษาแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05

จากการศึกษาวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่าการวิจัยหรือการศึกษาเกี่ยวกับการบริหารสถานศึกษาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ส่วนใหญ่จะศึกษาสภาพการดำเนินงานที่สอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงใน 4 ด้าน คือ การบริหารงานวิชาการ การบริหารงบประมาณ การบริหารบุคลากร และการบริหารงานทั่วไป ผู้วิจัยจึงได้นำมาเป็นข้อมูลเพื่อดำเนินการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย พร้อมทั้งหลอมรวมแนวคิดของนักการศึกษาและนักวิชาการ ที่ได้ศึกษาหรือนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารสถานศึกษาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มาเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยสภาพการดำเนินงานและแนวทางการบริหารสถานศึกษาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของสถานศึกษาขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษามหาสารคาม เขต 2 เพื่อให้งานวิจัยครั้งนี้มีคุณภาพและผลการวิจัยสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาการบริหารสถานศึกษาของสถานศึกษาขนาดเล็กต่อไป